

KRITISK DEBAT

15. aug. 2020

Jesper Jespersen Bent Gravesen Herløv Lund Jan Helbak
Marius S Ostrowski Carsten Jensen Gert Sørensen

I Koronaens skygge er det 'økonomiske råderum' blevet forøget!

Jesper Jespersen, professor (em), Roskilde Universitet

Artiklen underbygger argumentet: At Corona-krisen – i modsætning til hvad traditionel økonomisk teori ville tilsige - har øget det realøkonomiske råderum for de politisk ønskede 'grønne' investeringer til at nå klimamålsætningen om 70 pct. reduktion af CO₂-udledningen.

Denne artikel argumenterer for, at Corona-krisen har øget det realøkonomiske råderum for de politisk ønskede 'grønne' investeringer til at nå klimamålsætningen om 70 pct. reduktion af CO₂-udledningen. For at forstå og dermed at acceptere det argument, kræves dog en eksercits i samfundsøkonomisk teori, hvor forskellen mellem de traditionelle 'husholdningsøkonomisk' begrundede ræsonnementer erstattes med 'samfundsøkonomisk' teori. Lykkes denne pædagogiske proces, så vil vejen være banet for accept af den teoretiske konklusion, at det er ikke den offentlige sektors budgetbalance endelige størrelsen af den offentlige gæld, der - ifølge bl.a. Budgetloven - definerer det 'økonomiske råderum'. Det er derimod omfanget (og karakteren) af ledige produktive ressourcer, dvs. primært arbejdsløsheden (og dens sammensætning), det ledige kapitalapparat (bl.a. entreprenørmaskiner), samt overskud på betalingsbalancens løbende poster, der determinerer størrelsen af det 'samfundsøkonomiske råderum', som regeringen kan disponere igennem en målrettet økonomisk politik.

Hvad er et 'Økonomisk råderum'? Og hvem definerer det?

Det økonomiske råderum var indtil Corona-krisens udbrud tilsyneladende blevet et veletableret og fagøkonomisk veldefineret begreb i den økonomisk politiske debat. Men jeg vil – uanset dets næsten sakrosankte status - godt vædde på, at højst ti medlemmer af Folketinget ville kunne redegøre for begrebet, og at endnu færre kan forklare, hvorledes 'råderummet' beregnes af Finansministeriet.

Dette vidensmonopol har givet Finansministeriet en enestående magt over regeringens mulighed for at føre en aktiv finanspolitik. Finansministeriets neoklassiske regnemodel og selvdefinerede regneregler er blevet 'overdommere' i den økonomiske politik. Hvis den offentlige sektors såkaldte 'strukturelle budgetunderskud' som beregnet af Finansministeriet overstiger ½ pct. af BNP (dvs. 11 mia. kr.), så er råderummet ifølge disse principper overskredet, og regeringen er – ifølge Budgetloven – forpligtet til at reducere underskuddet.

Hvad værre er, så vil formentlig endnu færre medlemmer af Folketinget kunne redegøre for, hvorledes det 'strukturelle underskud' opgøres, hvilket mildt sagt må siges at udgøre et demokratisk problem. Det står derfor næppe

til diskussion, at så længe Budgetloven i sin nuværende udformning har gyldighed, så er det embedsværket, der har magten til at definere 'råderummet i den økonomiske politik'. Dette har muligvis også været intentionen med Budgetloven, der blev udarbejdet i Finansministeriet i 2011 og hurtigt fik tilnavnet 'David Hellemanns' baby', se Samfundsøkonomen, 2020.

At finanspolitikken således blev forsøgt afpolitiseret, var formentlig intentionen, da idéen til at gøre den modelberegne 'strukturelle saldo på den offentlige sektors budget' til målvariabel for finanspolitikken blev lanceret af EU-Kommissionen og gjort til en integreret del af finanspagten, som EU-landenes regeringschefer fik forelagt på EU-rådsmødet i 2011. Kommissionen havde helt tilbage i 1991 fået afpolitiseret pengepolitikken gennem etableringen af den uafhængige europæiske centralbank (ECB). I Maastricht-traktaten, der danner grundlaget for den monetære Union, er ECB udtrykkeligt gjort uafhængig af det politiske system. Der står eksplicit, at centralbankens direktion ikke må modtage direktiver – end ikke henstillinger - fra EU's ministerråd.

Ifølge Budgetloven må der ikke ved tilrettelæggelsen af finanspolitikken budgetteres med et strukturelt underskud (dvs. skatteindtægter minus ikke-konjunkturbestemte udgifter til velfærd, administration og reale investeringer), der overstiger 11 mia. kr. Ikke mindst det forhold, at reale investeringer også skal dækkes af de løbende skatteindtægter, burde umiddelbart undre, da dette princip afviger fra sædvanlig privatøkonomisk investeringsadfærd. Bolig- og anlægsinvesteringer i den private sektor betales tilbage over en længere årrække i takt med, at investeringen giver øgede indtægter eller reducerer andre udgifter. Alene dette forhold illustrerer, som bl.a. beskrevet i SØM-rapporten, 2018, hvor restriktivt Budgetloven er udformet. Den afspejler end ikke et privatøkonomisk rationale.

Det danske folketing har således rettet ind efter de anbefalede EU-regler ved først at sikre Danmarks Nationalbanks politiske uafhængighed og dernæst ved at mindske regeringens mulighed for at føre en aktiv finanspolitik gennem vedtagelsen af Budgetloven. Den blev fremlagt og vedtaget i 2012 af Thorning-regeringen, og det på trods af, at den danske regering ikke formelt var forpligtet hertil, idet Finanspagten kun er juridisk bindende for euro-landene.

I lyset af Corona-krisen melder spørgsmålet sig så: Hvorledes har regeringen kunnet få vedtaget hjælpepakker her i foråret 2020 på angiveligt mere end 300 mia. kr.? Hertil er svaret, at de fleste af disse penge er blot midlertidige lån til private virksomheder i form af udskydelse af betaling af skatter og moms (men ikke eftergivelse), og derfor undtaget fra budgetbegrænsningen. Det er de ganske store beløb, der er udbetalt som

lønkomensation imidlertid ikke, så de er udtrykkeligt blevet gjort til éngangsudbetalinger, begrundet i den helt ekstraordinær økonomisk situation, som Finansministeriet (!) har accepteret at holde udenfor beregningen af det strukturelle underskud. Men de må under ingen omstændigheder gøres permanente. I så fald klapper budgetfælden.

Makroøkonomisk teori er ikke en eksakt videnskab

Men Finansministeriets makroøkonomiske model og det hensigtsmæssige i definitionen på 'økonomisk råderum' kan dog udfordres, idet der inden for makroøkonomisk teori i dag er to konkurrerende skoler, der analyserer og anskuer den samfundsøkonomiske udvikling på afgørende forskellig vis, se Jespersen, 2007.

Der er her tale om hhv. neoklassisk makroøkonomi ('mainstream økonomi', benyttet af Finansministeriet) og post-keynesiansk makroøkonomi ('realistisk *samfundsøkonomi*' med inspiration fra John Maynard Keynes (1883-1946)). Disse to skoler har en analytisk helt forskellig intention og dermed også et forskelligt modelmæssigt afsæt.

1. *Neoklassisk makroøkonomi* bygger på to fundamentale aksiomer, der er styrende for deres modelbygning og dermed også de beregningsmæssige resultater, der nås og efterfølgende lægges til grund for den økonomisk politiske rådgivning. Det er den i lærebøgerne hidtil (1980-2020?) helt dominerende makroøkonomiske teori, der benyttes, og som derfor også er det paradigme, der bl.a. ligger bag Maastricht-traktaten, finanspagten og dermed også Budgetlovens udformning

Disse to aksiomer kan sammenfattes således:

- a. Private virksomheders og husholdningers økonomiske adfærd kan formuleres i matematiske adfærdsligninger baseret på såkaldt *rationalitet* (dvs. vil sige hhv. profit- og individuel nyttemaksimering (opgjort i penge)). Disse aktører handler med afsæt i fremadskuende forventninger (ofte baseret på såkaldte 'rationelle' forventninger). Det betegnes i den økonomiske lærebogslitteratur som et 'konsistent mikroøkonomisk fundament for makroteori'
- b. Den mikroøkonomiske adfærd antages at kunne blive koordineret gennem et perfekt fungerende pengeøkonomisk markedssystem, hvor 'udbud skaber sin egen efterspørgsel' i et mellemfristet tidsmæssigt perspektiv. Det gælder på arbejdsmarkedet, hvor fuld strukturel beskæftigelse antages at opnås i et sådant mellemfristet tidsperspektiv². Ligesom den private sektor antages at nå en strukturel balance, der udover arbejdsmarkedet også omfatter bl.a. ligevægt mellem finansiel opsparing og reale investeringer i hhv. ind- og udland.

Disse to aksiomer sikrer, at i de mellemfristede modelberegninger forsvinder makroøkonomiske ubalancer (*deus ex machina* dvs. den usynlige hånd) af sig selv – den private sektor er 'self-adjusting'. Og det er kun ubalance på den offentlige sektors budget, der kan – i modellen – forstyrre dette selvregulerende markedssystem; for således er modellen forhåndsprogrammeret.

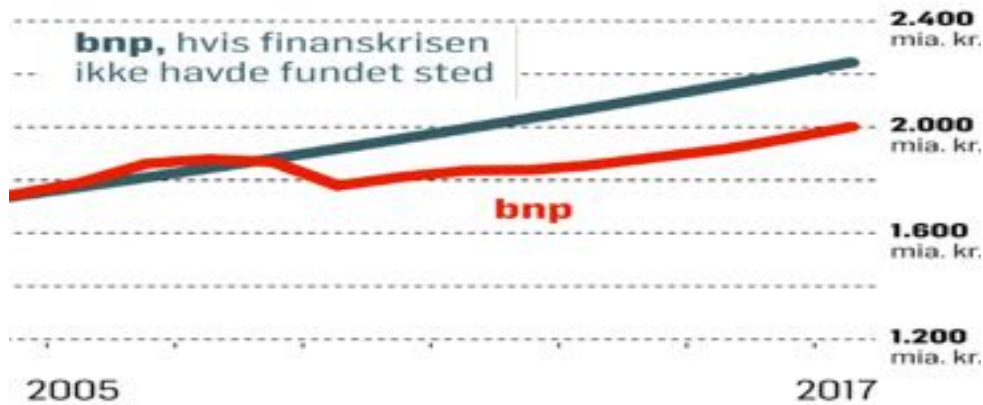
Den mellemfristede økonomiske politik (navnlig finanspolitikken) blev formuleret ud fra beregninger af den strukturelle budgetsaldo, når den private sektor var kommet i ligevægt (self-adjusting). Det finanspolitiske råderum blev defineret som saldoen på det strukturelle budget. Hvis der var et underskud (større end ½ pct. af BNP), skulle der gennemføres offentlige besparelser (idet skattestigning blev anset for at være udelukket på grund af den forudsatte negative effekt på arbejdsudbuddet). Omvendt ville et overskud indebære et positivt råderum med mulighed for at reducere skatten eller øge udgiftsniveauet). Denne 'ansvarlige' finanspolitiske strategi stod de danske regeringer bestemt ikke alene med. Det var på mange måder den dominerende ideologi i EU, jfr. fremlæggelsen af finanspagten. Ofte benyttedes en mildt sagt forsimplet husholdnings analogi: 'som enhver husmoder ved: kan man ikke bruge flere penge, end man har' – en klar anbefaling af at undgå budgetunderskud. En anbefaling som Tyskland førte an med ikke mindst efter 2010, hvor de sydeuropæiske lande blev påtvunget drakoniske besparelser og strukturreformer som forudsætning for at opnå lån fra EU.

Set i bagspejlet er det efterhånden den dominerende vurdering, at den økonomiske rådgivning i perioden 2004-2014 bidrog til at destabilisere den makroøkonomiske udvikling, idet den økonomiske politik, navnlig finanspolitikken, var konjunkturmedløbende. Den højkonjunktur, der udviklede sig i perioden fra 2004 med store OVERskud på de offentlige budgetter, blev således fejlfortolket, som om overskuddet gav plads ikke kun på budgettet, men også i samfundsøkonomien til at føre en mindre restriktiv økonomisk politik. Hvilket blot forstærkede højkonjunktoren. Da finanskrisen – delvist som en konsekvens heraf – ramte EU-landene, vendte budgetsaldoen rundt og betydelige underskud materialiserede sig. Det førte til en anbefaling fra EU-systemet og de respektive landes finansministerier, at det nu var 'nødvendigt' at stramme finanspolitikken gennem offentlige besparelser, hvilket trak lavkonjunktoren i langdrag, jfr. Danmarks Statistik, 2018 og figuren nedenfor.

Figur 1

Så meget koster finanskrisen

Finanskrisen skar **200** milliarder kroner af Danmarks bruttonationalprodukt i 2008-2009. Siden har bnp ligget permanent under hvad, det ville have været, hvis finanskrisen ikke havde fundet sted.

Kilde Professor Jesper Rangvid, CBS Grafik AL

Sekundær kilde: <https://politiken.dk/oekonomi/art6692431/Vi-kommer-alle-til-at-tabe-p%C3%A5-finanskrisen-resten-af-livet>

Summa summarum: neoklassisk makroøkonomisk teori har fået et forklaringsproblem – beregningen af det finanspolitiske råderum baseret på individuel optimering og et perfekt markedssystem har bidraget til at destabilisere den samfundsøkonomiske udvikling. Til forståelse af denne fundamentale fejltagelse vil det være naturligt at rette søgelyset mod de to grundlæggende aksiomer, hvor ud fra den benyttede makroøkonomiske model er deduceret og rådgivningen dermed baseret.

2. *Post-Keynesiansk makroteori* baseret på samfundsøkonomisk realisme tager meget naturligt sit afsæt i Keynes' hovedværk fra 1936. Det var en banebrydende nyskabelse, der havde som formål at forklare, hvorfor Storbritanniens økonomi havde lidt under vedvarende og høj arbejdsløshed i mere end 15 år.
 - a. Det markedsøkonomiske system var åbenbart ikke selvregulerende. Sagt med andre ord 'Udbud skabte ikke sin egen efterspørgsel' (uanset, at pengelønnen rent faktisk faldt i denne periode). Ligesom finansiell opsparing ikke automatisk blev omsat til reale investeringer.
 - b. Hertil kom, at de privatøkonomiske dispositioner foretaget af fornuftige individer ikke ledte til hverken profit- eller nyttemaksimum på grund af den allestedsnærværende usikkerhed. Fremtiden kan ikke kalkuleres; 'because we simply do not know and cannot know the future', som Keynes understregede gang på gang. Derfor reagerer individer forskelligt

alt efter, hvorledes de bliver ramt af usikkerhedens konsekvenser (den gang var der ikke megen velfærdsstat), men dog ofte som en flok lemminger, der fører til markedsmæssige over- og underreaktioner, jfr. bl.a. boligmarkedet.

Og lige netop fordi den private sektor IKKE er self-adjusting, bør regeringen via den offentlige sektors dispositioner søge at etablere en modvægt til de ubalancer, der er en uundgåelig konsekvens af, at samfundsøkonomien er baseret på privatøkonomisk beslutningstagning under usikkerhed.

Keynes' bidrag til den makroøkonomiske teori var en begrundelse for, at 'udbud *ikke* skaber sin egen efterspørgsel i den private sektor'. Som hovedregel vil efterspørgslen have svært ved at følge med den konstant stigende udbudskapacitet. Og hvorfor nu det? I en velorganiseret delvist markedsbaseret produktionsøkonomi vil der være en tilskyndelse til at øge produktiviteten for herigennem at mindske omkostninger og forbedre konkurrenceevnen. Gør virksomhederne ikke det, så er der en risiko for at de sækker agter ud både nationalt og internationalt. Så alene på grund af konkurrencepresset og dermed forøgelsen af arbejdsproduktiviteten øges udbudskapaciteten år for år – i gennemsnit ca. 2 pct. om året. Det spørgsmål som Keynes derfor stillede, var, hvorledes sikres det, at købekraften og dermed efterspørgslen følger med den stigende produktivitet. For halter efterspørgslen bagefter, så kan de ekstra varer (og tjenester) jo ikke sælges. Men der er ingen automatik, der sikrer, at efterspørgslen stiger i tandem med udbuddet. Det er den neoklassiske økonomiske teoris fundamentale fejltagelse, jfr. *The General Theory*, kap. 1!

Et afgørende, men hidtil teoretisk overset forhold var udviklingen i den private opsparing. Opsparing, siger Keynes med rette, er købekraft, der ikke umiddelbart finder vej til varemarkedet (og dermed som efterspørgsel efter produktionen). Neoklassikerne antog, at al privat opsparing via den finansielle sektor bliver benyttet til finansiering af reale (dvs. producerede) investeringer. Men sådan spiller klaveret ikke i en moderne monetær produktionsøkonomi (læs især GT, kap. 12). Alt for megen privat opsparing bliver hængende som finansielle 'investeringer' i aktier, eksisterende boliger, 'gamle' statsobligationer og andre IKKE i perioden producerede aktiver, hvilket betyder, at der ikke skabes en til opsparingen matchende produktion (og beskæftigelse).

Vedvarende arbejdsløshed kan således i den (post-)keynesianske makroøkonomiske teori forklares ved bl.a. finansiell *overopsparing* i den private sektor. Den politik-anbefaling, som denne erkendelse naturligt leder frem til, er, at her kan regeringen gøre en markant forskel, hvis den gennem sin økonomiske politik forsøger at aktivere denne private overopsparing. Det vil reelt sige at stimulere efterspørgslen efter producerede varer og tjenester. Det er velkendt, at regeringen gennem såkaldt *demand*

management policy har mulighed for at sikre den ønskede balance mellem udbud og efterspørgsel. Men, og det er en vigtig tilføjelse, regeringen kan også gennem sit valg af politik-instrument styre, hvilke dele af samfundsøkonomien, der især skal styrkes: forbrug, investering eller betalingsbalance. Her står faktisk finans-, penge-, og valutakurspolitiske instrumenter til rådighed for en politisk suveræn stat med egen valuta og centralbank.

Det samfundsøkonomiske råderum

I dette samfundsøkonomiske/keynesianske perspektiv bestemmes det samfundsøkonomiske råderum således ikke af saldoen på den offentlige sektors budget. Tværtimod, det er blot et regnskabsmæssigt spejlbillede af over-(og i få tilfælde under-) opsparing i den private sektor, se Jespersen, 2020.

Det samfundsøkonomiske råderum består derimod i de mere permanent uudnyttede (eller fejlanvendte) reale ressourcer. Det vil sige ufrivillig arbejdsløshed, uudnyttede entreprenørmaskiner og et (stort) overskud på betalingsbalancens løbende poster over for udlandet. De afspejler det indenlandske produktionspotentialer, der år for år går til spilde ved at stå ubenyttede hen.

Det er baggrunden for, at det samfundsøkonomiske råderum rent faktisk er blevet forøget som en konsekvens af den øgede private overopsparing (tilbageholdenhed i forbruget, i kombination med mindskede private investeringer) og dermed arbejdsløshed, som Corona-epidemien har forårsaget. Vi oplever i disse måneder noget, der minder om udviklingen under og efter finanskrisen. Her steg arbejdsløsheden ligeledes stejlt bl.a. i Danmark frem til 2010 med et fald i beskæftigelsen på 200.000 personer. Denne tilstand forblev fastlåst i adskillige år på grund af en tilsvarende lavkonjunktur i de øvrige EU-lande i kombination med en permanent forøgelse af den private opsparing ikke mindst som en konsekvens af de stigende indbetalinger til arbejdsmarkedspensioner mv.

Arbejdsløsheden begyndte først at falde fra 2014 og fremefter, bl.a. fordi ECB endelig lagde sin rentepolitik 180-grader om i et forsøg på at stimulere de private reale investeringer og derigennem at reducere den private overopsparing. Men effekten heraf blev modvirket af kravet om genetablering af den offentlige sektors budgetbalance. Et krav der resulterede i vedholdende offentlige besparelser – den berygtede 'grønthøster' kørte med en kraft af 2 pct. om året, hvilket i sig selv resulterede i en faldende beskæftigelse i den offentlige sektor og en mere tøvende stigning i den private sektor, der haltede bag efter det stigende arbejdsudbud, som bl.a. bortfaldet af efterlønnen skabte. Så selv da beskæftigelsen var på sit højeste i 2019 – 10 år efter finanskrisens udbrud, var arbejdsløsheden ca. det dobbelte af niveauet i 2008, alt i alt på omkring

150.000 personer. Et tal, der i øvrigt er vokset med ca. 50.000 personer siden marts 2020 – uanset de omfattende hjælpepakker.

Det forhold, som regeringen således skal forholde sig til, er, at arbejdsløsheden er væsentligt højere end for blot ½ år siden – uden udsigt til, at det forhold vil ændre sig, tværtimod om noget vil den snarere stige yderligere igennem efteråret på grund af dystre udlandskonjunkturer. Der er med andre ord et stort antal ledige reale ressourcer i samfundsøkonomien, som det burde være regeringens primære forpligtelse at sikre en meningsfuld beskæftigelse i stedet for fortsat lediggang, når nu efterspørgslen fra den private sektor og udlandet svigter. En arbejdsløshed, der ikke forsvinder af sig selv. Denne forpligtelse burde for så vidt påhvile enhver regering uanset politisk farve: arbejdsløshed er spild af menneskelige ressourcer og demoraliserende for de personer, det går ud over.

Set i dette perspektiv er den (post-)keynesianske makroøkonomiske teori apolitisk med sin forankring i virkeligheden³. De partipolitiske forskelle kan komme til udtryk i, hvorledes de ledige ressourcer bringes i anvendelse. Keynes' fortrukne politik var lav rente, der skulle stimulere de private reale investeringer og samtidig gøre den offentlige låntagning så billig som mulig. Keynes nærrede ikke den illusion, at den private overopsparing ville forsvinde og slet ikke, når fremtiden var usikker og velfærdsstaten – dengang - stort set ikke eksisterende. Derfor ville et budgetunderskud – navnlig til finansiering af offentlige investeringer – være nødvendigt. Men denne gældsstiftelse burde ikke virke skræmmende på offentligheden, for sigtet var primært at 'aktivere' den passive (eller overforsigtige) private opsparing i banker og livsforsikringsselskaber. Alternativet til disse offentlige investeringer ville være større arbejdsløshed og et mindre reelt kapitalapparat i den offentlige sektor (skoler, plejehjem, almene boliger, jernbaner etc. etc.) Et alternativ, der i hvert fald ikke tjente almenvellet (the common good), men heller ikke Keynes' liberale vælgere, der i så fald forgæves ville søge efter arbejde.

Det var dog en tankegang, som havde svært ved at vinde fodfæste i de ledende økonomiske og politiske kredse i Storbritannien, hvor arbejdsløsheden forblev høj helt frem til krigsudbruddet i 1939. Derimod havde den medvind i USA (og i Tyskland og Italien). Præsident F.D. Roosevelt lancerede med betydelig succes sit 'New Deal' investerings- (og velfærds-) program allerede i 1933. Der skulle gennemføres betydelige offentlige investeringer og ydes hjælpepakker både til de arbejdsløse og det betrængte landbrug.

Hvor skulle pengene komme fra? Det havde han svært ved at forklare, for Keynes' *General Theory* var endnu ikke skrevet færdig. Men offentlige investeringer har – og havde i endnu højere grad den gang – en betydelig multiplikatoreffekt, især når skattesatser er lave og importen beskeden. En effekt der blev forstærket af, at den fortrukne statslige finansieringskilde var

told på importerede varer. USA oplevede efterfølgende en periode med ubrudt vækst igennem 40 år. Når det så er sagt, så bestod finansieringen af de offentlige investeringer og efterfølgende af den militære oprustning i en stærkt stigende statsgæld finansieret ved salg af obligationer til den private sektor til en rente, der delvist var bestemt af Federal Reserve System (den amerikanske Centralbank)

Green New Deal

Det samfundsøkonomiske råderum er således i dag både nationalt og internationalt større end hidtil antaget. Det burde ligesom i 1930erne kalde på øgede offentlige (og private) investeringer i en bæredygtig fremtid. Det er baggrunden for, at der med et solidt teoretisk grundlag i dag efterlyses en 'Green New Deal' og på europæisk niveau en 'European Green Deal'. For de lande, der har deres egen valuta, skulle dette politisk ønskede call være uproblematisk at realisere. For det første fordi der er ledige ressourcer i økonomien, og dernæst fordi finansieringen kunne være uproblematisk ikke mindst for de lande, der har et betydeligt overskud på betalingsbalancen, som det bl.a. gør sig gældende i dansk økonomi. Her fosser pengene billedligt talt ind (og hober sig – igen billedligt talt -op i Nationalbankens kælder), og i stedet for at købe udenlandske aktiver kunne 'grønne investeringer' sættes i værk. Dernæst kan staten aktivere den passive private opsparing ved at sælge statsobligationer med lang løbetid og en realrente, der i dag er tæt på nul (eller måske ligefrem negativ). Det vil sige, at der ingen realøkonomiske byrde – for næste generation - er forbundet med statslig lånoptagelse.

Så længe renteniveauet er så lavt – primært begrundet i den private sektors overopsparing og de mange ledige ressourcer er valget mellem statsobligationer og monetær finansiering uden større betydning. Den dag hvor arbejdsløsheden skulle nærme sig et strukturelt minimum må staten dog ændre sin finansiering, hvis der fortsat er brug for store 'grønne investeringer'. I den situation må beskatningen forøges, så der frigøres ressourcer fra anden produktion. Denne beskatning kunne som noget helt naturligt bestå i en øget CO2-afgift, der samtidig ville ændre befolkningens økonomiske adfærd i en mere bæredygtig retning. Ikke mindst det sidste argument taler ydermere for, at CO2-afgiften allerede i dag blev forøget. I så fald kunne det ekstra provenu i første omgang benyttes til at lempe anden beskatning eller udbetales som en grøn check til familier med små indkomster og eventuelt som tilskud til virksomheder og husholdninger, der ønskede at investere 'grønt'.

Jamen, vil den 'grønne' investeringsbølge ikke forøge budgetunderskud og statsgæld? Formentlig er svaret ja, og hvad så, når modstykket er en privat overopsparing, der ellers ville ligge ubenyttet hen? Alternativt kunne det lovgivningsmæssigt forlanges, at en del af pensionskassernes formuer skulle investeres 'grønt'. I hver fald den del, der består af udskudt skat, der på et

senere tidspunkt alligevel skal indbetales til statskassen. Et af dansk økonomi paradokser er netop, at staten har en stor nettoformue; men den er bundet i form af udskudt skat i bl.a. arbejdsmarkedspensioner og ATP og er på ikke mindre end 2.000 mia. kr. Men heller ikke denne finansieringskilde indgår i finansministeriets regnemodel endsige regneprincipper, så også her stille Budgetloven sig hindrende for opnåelse af en bedre samfundsøkonomisk balance!

Afslutning

I denne artikel er der blevet argumenteret for, at analysen af det samfundsøkonomisk råderum og de dertil knyttede økonomisk politiske muligheder burde forgå inden for rammerne af en realistisk makroøkonomisk teori og model med fokus på de reale ubalancer, hvor navnlig arbejdsløshed, ledige real kapital, miljøbelastning og klima burde stå i centrum.

Finansministeriet har baseret sin hidtidige makroøkonomiske rådgivning på neoklassisk husholdningsøkonomisk teori med et overdrevent fokus på budgetbalance i den offentlige sektor. Denne rådgivning er blevet udfordret af den økonomiske politik igennem Corona-krisens første måneder: Men allerede ved fremlæggelsen af finansloven for 2021 vil det synspunkt blive fremført, at der må sikres strukturel balance på de offentlige budgetter med risiko for, at en række af regeringens ønskede velfærdsreformer og klimainvesteringer vil blive udskudt eller ligefrem lagt i mølposer med den argumentation, at det er der ikke råd til! I så fald vil der være en betydelig risiko for, at der ligesom efter finanskrisen vil komme en forlænget stagnationsperiode og en nødlidende samfundsøkonomi.

Hvis regeringen derimod vovede at viske Finansministeriets tavlen ren og dernæst inddrage realøkonomiske argumenter i den økonomiske politik med fokus på bekæmpelse af ledighed, øge undervisning, forskning, sund og velfærd og fremrykning af grønne investeringer, (initiativer, der ydermere vil understøtte hinanden), så ville der kunne etableres en bedre samfundsøkonomisk balance til gavn for alle i dag og i fremtiden! En politik, der vel kan karakteriseres som en win-win-win strategi.

Referencer:

Danmarks Statistik: *10 år efter krisen ramte: Hvordan har dansk økonomi klaret sig sammenlignet med de to seneste tilbageslag?*

Enhedslisten: *Den politiske regnemaskine*, Christiansborg, 2018

Jespersen, Jesper: *Vækstøkonomi på Vildspor*, Forlaget Jensen & Dalgaard, 2019

Jespersen Jesper: *Finansministeriets økonomiske råderum: luftkastel eller realitet?* P. Linde (red.), Symposium i anvendt statistik, Forlag, NFA – Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø 2018, s. 219-26.

Jespersen, Jesper: *The EMU failed because of misunderstood macroeconomics, Chapter 10 in The 2008 Crisis Ten Years On: in Retrospect, Context and Prospect*, 2020, pp. 280-324. Edited by A. Hermann, Maria A. Madi, World Economic Association Books, Conference books series

Juselius, Katarina: *Økonomien og Virkeligheden*, Informations Forlag, 2019

Keynes, John Maynard: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Macmillan, 1936

SØM-rapporten, skrevet af Rosenkrantz-Theil, Pernille og Ane Halsboe: *'Det betaler sig at investere i mennesker'*, Forlaget AXL, 2018

¹ Den daværende departementschef

² Længden på denne tilpasningsperiode strider de neoklassiske modelbrugere om. Danmark Statistiks modelgruppe, der indtil 2017 udviklede finansministeriets makromodel, ADAM, og understøttede de benyttede parameterværdier empirisk, havde en tilpasning til fuld (strukturel) beskæftigelse på 17 år. Det fandt Finansministeriet var en for lang periode og ønskede en hurtigere tilpasning, hvilket DREAM-gruppen nu er blevet engageret til at sikre i den nye generelle ligevægtsmodel ved navn MAKRO, der forventes implementeret i 2021.

³ Det er også værd at erindre, at John Maynard Keynes det meste af sit voksne liv var med af det liberale parti i Storbritannien. For som han bemærkede, jo bedre jeg forstår den samfundsøkonomiske dynamik, desto bedre kan jeg rådgive den regering, som jeg sympatiserer med, med hensyn til, at nu sine samfundsøkonomiske mål som netop er fuld beskæftigelse.

Covid-19-krisen og friheden til at føre socialdemokratisk politik

Bent Gravesen, medlem af Kritisk Debats redaktion

Den politiske håndtering af Covid-19-krisen har styrket Mette Frederiksen og regeringen. Men selve den økonomiske krises dybde og særlige karakter har samtidig ændret vilkårene for at føre progressiv centrum-venstre-politik. Regeringen og dens støttepartier får brug for at genforhandle den politiske forståelsesaftale og forny sigtelinjerne for den økonomiske politik for at kunne fastholde velfærds- og klimapolitikken.

Mogens Lykketoft slutter sine erindringer med at glædes over, hvordan Mette Frederiksen nu har dannet en S-mindretalsregering, der 'bevarer friheden til at føre socialdemokratisk politik', og han forudsiger, at S-regeringen på den baggrund 'vil gå op imod den stigende ulighed, stoppe udhulingen af velfærden og – uanset De Radikales modvilje – energisk søge flertal for at forbedre mulighederne for tidlig tilbagetrækning for ældre nedslidte mennesker, der blev svigtet, da Lars Løkke's regering reelt ødelagde efterlønnen i 2011'.

Men vil Lykketofts forhåbninger på regeringens vegne holde? Og ikke mindst: Lægger Covid-19-krisen bånd på friheden til at føre socialdemokratisk politik? Har sundhedsepidemien, den økonomiske krise og deres politiske håndtering på afgørende vis ændret og indskrænket regeringens frihed til at føre socialdemokratisk politik? Disse spørgsmål vil blive analyseret nærmere i denne artikel.

Uændret kurs

Indledningsvist kan man konstatere, at Mette Frederiksen ikke har brugt Covid-19-krisen til at ændre den politiske kurs. Det har ellers ikke skortet på opfordringer fra de blå partier. Men nej. Forsinkelser javist. Men ingen given køb på de politiske løfter. Trods enorme milliardregninger for at holde hånden under virksomheder og medarbejdere, trods ekstra milliarder oveni til kommunernes og regionernes Covid-indsats har regeringen stædigt fastholdt, at det ikke kan eller bør tilskrives nogen betydning for regeringens økonomiske muligheder for at sikre fremtidens velfærd og klima. Ingen grund til ny eller ændret politisk kurs. Det har været den entydige melding fra både stats- og finansministeren.

Man skal være både lettere politisk tonedøv og chefredaktør på Berlingske Tidende eller Børsen for at mistænke Mette Frederiksen og hendes regering for at pønse på at ændre den politiske kurs. Mette Frederiksen har nemlig gode politiske grunde til at ville leve op til Mogens Lykketofts ønsker og forhåbninger, hvis det overhovedet er økonomisk og politisk muligt. Først

og fremmest er det præcis den retning, hun i sin tid valgte at ville gå med sin S-regering. Dernæst var det den kurs, vælgerne valgte at give hende og støttepartierne mandat til at følge, og endelig var det det, som Socialdemokratiet og støttepartierne med den politiske forståelsesaftale blev enige om at gøre Mette Frederiksen til statsminister i en ren S-regering på.

Når Mette Frederiksen og Nicolai Wammen ikke én eneste gang har brugt Covid-19-krisen til at begrunde en politisk kursændring og neddæmpe vælgernes forventninger, har de været helt bevidste om, at de dermed bidrager til at cementere vælgernes forventninger. Dermed har de valgt at løbe en kalkuleret politisk risiko. Det øger den politiske pris for eventuelt ikke at kunne levere. Det kommer til at koste mere på regeringens politiske troværdighed, hvis det alligevel ikke bliver Arnes tur.

Så langt, så godt. Der er ingen grund til at mistænke Mette Frederiksens regering for at ville bruge regeringsmagten til noget væsentligt anderledes end det, som Socialdemokratiet gik til valg på og fik vælgernes mandat til. Med S-regeringen vendte Mette Frederiksen tilbage til en socialdemokratisk ambition om omfordeling og mindskelse af ulighederne i uddannelse, økonomi, livsvilkår og sundhed, og hun ikke har forladt den igen under Covid-19-krisen.

Ikke nogen kortvarig nedlukningskrise

Spørgsmålet er så, om krisen har gjort det sværere for regeringen – med forsinkelse - at forfølge sine politiske mål. Skal man tro de fleste økonomer, har Covid-19-krisen indtil videre ikke gjort den store forskel. Men disse økonomer skal man desværre ikke nødvendigvis stole blindt på. Deres forståelse af Covid-19-krisen holder ikke nødvendigvis hele vejen.

Langt de fleste økonomer og politikere har ihærdigt bestræbt sig på at forklare den økonomiske krise som en voldsom, korterevarende, men hård opbremsning i produktionen, som følge af nedlukningerne, der så efterfølgende har affødt en midlertidig nedgang i efterspørgslen fra virksomheder og forbrugere. Når virusudbruddet er under kontrol eller helt overstået, vil alle så kunne vende tilbage på arbejde og gøre, som de plejer. Samfundets økonomiske kapacitet vil dermed hurtigt og relativt smertefrit være tilbage på samme niveau som før virusudbruddet.

I den hjemlige debat har denne kriseforståelse fået et navn. Krisen er blevet karakteriseret som en V-krise (hurtigt ned og hurtigt op igen) og som en nedlukningskrise. I den offentlige debat har det været bekvemt for ikke mindst borgerlige politikere og erhvervsorganisationer at gøre Mette Frederiksens politiske nedlukning og manglende genåbning økonomisk og politisk ansvarlig for krisen.

Men så simpel er historien desværre ikke. Langtfra. Covid-19-krisen er ikke en sundhedskrise, hvor sundhedsindsatsen skaber en imidlertid økonomisk

krise. Det er ikke en krise, hvor en virus først afstedkommer en pandemi, hvorefter en række politiske beslutninger om nedlukning, mv. for at tackle pandemien og sundhedskrisen så fører til en opbremsning i produktionen og en mere eller mindre omfattende økonomisk nedlukning af økonomien. Covid-19-krisen har derimod fra første færd på én gang været en sundhedskrise og en krise i økonomien. Den pandemiske udbredelse af covid-19-virus har bragt millioner af menneskers liv og helbred synligt i fare, og det har umiddelbart og direkte påvirket vores sociale og dermed økonomiske adfærd på afgørende vis. Selv i de lande, hvor der slet ikke eller kun i meget begrænset omfang blevet truffet politiske og ledelsesmæssige beslutninger om nedlukning, social distancering, mv., har tilstedeværelsen af covid-19 påvirket menneskers sociale og økonomiske adfærd, arbejdsorganisering, samhandel, transport, osv. Med udsigt til en langvarig pandemi over måske adskillige år vil dette også blive tilfældet fremadrettet.

I en sådan situation er nedlukning, osv. ikke nødvendigvis entydigt skidt for økonomien og under ingen omstændigheder den faktor, der alene afgør økonomiens tilstand og udvikling. Selv om det kan bremse eller direkte sætte dele af økonomien i stå, kan en nedlukning tilmed være et gode for den samlede økonomi, idet det kan bidrage til at inddæmme en epidemi, der er ude af kontrol med deraf følgende social risikoadfærd til stor skade for både produktion, produktivitet og efterspørgsel. Derfor er det helt skævt at tale om en nedlukningskrise og en politisk nedlukning af økonomien.

Selvfølger har de forskellige politiske tiltag selvstændig betydning for økonomien – og sundhed. Forskellige former for politisk bestemt regulering af vores sociale adfærd har vist sig at have enorm betydning for både økonomi og sundhed. Det ændrer blot ikke ved, at det grundlæggende er selve tilstedeværelsen af covid-19, der både direkte og via politisk regulering har påvirket vores sociale og økonomiske adfærd i forbindelse med social omgang, arbejde, transport og rejser. Sådan er det stadig, og sådan vil det stadig være i ganske lang tid fremover.

Den sociale og økonomiske adfærd vil i lang tid fortsat være dybt præget af frygt og usikkerhed om fremtidens sundhedsrisiko og økonomi. Selv med fuld genåbning vil tilstedeværelsen af covid-19 fortsætte med at sætte sit præg på både mennesker og virksomheders sociale og økonomiske handle-mønstre og fremtidsdispositioner – og dermed på økonomien. Der er ikke bare tale om en kortvarig nedlukningskrise, men en ny særlig enhed og økonomisk og sundhedsmæssig krise. Det vil være det sociale, økonomiske og politiske grundvilkår, som Mette Frederiksens regering vil skulle agere i de kommende halve og hele år.

Dermed er Mette Frederiksens udfordringer efter alt at dømme større end som så. Og større end mange økonomer, inklusive Finaministeriets, hidtil har givet udseende af. Det gælder både, hvad angår selve den økonomiske krisepolitik, og når det drejer sig om en eventuel indskrænkning af friheden til at føre socialdemokratisk politik.

Til angreb på oppositionen

Netop fordi udfordringerne for den økonomiske politik er større og mere grundlæggende end en lykkelig afslutning på nedlukningskrisen og tilbagevenden til fortidens vækst og beskæftigelse, har både regeringen og dens støttepartier en vigtig opgave i at gå til angreb på oppositionens letkøbte krav om genåbning og tilbagevenden til fortidens økonomi. Befolkningen skal vide, at hverken corona-risikoen eller frygten for arbejdsløshed bliver løst med en fremrykket genåbning, nogle feriepenge og skummetmælk uden moms.

Venstres formand Jakob Ellemann-Jensen har siden midten af april efterlyst en samlet, klar og entydig plan for genåbningen af Danmark for ikke mindst at sikre virksomhedernes økonomiske genrejsning. Dermed har han - heldigvis indtil videre ganske forgæves - efterspurgt det umulige og det udelige. Ingen har kunnet forudsige udviklingen i selve epidemien nationalt og internationalt. Ingen har derfor kunnet opstille en definitiv forkromet plan for inddæmningen af epidemien. Økonomer og samfundsforskere har famlet sig frem til nye data og teorier uden endnu helt at kunne forudsige, hvordan befolkning og virksomheder ville reagere på epidemiens forskellige udviklingsscenarier.

Sådan er det stadig. Der er kommet flere data og lidt mere teoretisk og statistisk grund under fødderne i både epidemiologernes, statistikernes og samfundsforskernes søgen efter nye teoretiske krystalkugler at kigge i for at forstå krisens kvalitativt nye udfordringer. Men fast grund er der endnu ikke under fødderne hverken for regeringen eller de politikere, der hen over efteråret kommer til at træffe afgørende beslutninger om Danmarks folkesundhed og økonomi.

De foreløbige initiativer

Så længe økonomer og politikere mener at kunne nøjes med at se Covid-19-krisen som en måske hård, men midlertidig primært politisk begrundet opbremsning af produktion og efterspørgsel, vil de i teorien ikke have så svært ved at føre den nødvendige krisepolitik. Så vil teorien tilsige, at de – ikke mindst i et land som Danmark – billedlig talt kan nøjes med at lade seddelpressen køre eller optage nogle superbillige milliardlån til at holde en økonomisk hånd under virksomheder og medarbejdere, så længe krisen står på. Når blot den politisk bestemte opbremsning af økonomien bliver ophævet, vil økonomien vende automatisk vende tilbage til fortidens vækstkurve. I teorien altså.

Teorien vil ganske vist sige, at der formodentlig vil være et vist tidsmæssigt efterslæb på både den hjemlige og internationale efterspørgsel og dermed på at få fuldt gang i hjulene. Men det vil komme gradvist, og det kan hjælpes

på vej ved at stimulere efterspørgslen lidt ekstra og give en ekstra tilskyndelse til at investere trods usikkerhed om fremtiden.

Havde Covid-19-krisen været en sådan krise, og havde den danske og internationale økonomi været i balance før Wuhan, ville udfordringen have været til at overse. Så ville det ganske vist på kort sigt ville koste masser af milliarder. Men det ville så også stort set løse problemerne.

Meget tyder på, at præcis denne tilgang har været styrende for det første halve års økonomiske krisepolitik: Den har først og fremmest handlet om hurtigt at få skruet de rigtige lønsikringsordninger og økonomiske hjælpepakker sammen uden alt for mange huller og snydemuligheder.

Da smitten begyndte at komme under kontrol i Danmark, og genåbningen begyndte, stod det som forventet klart, at krisen undervejs havde skabt meget usikkerhed hos både borgere og virksomheder. Hvor mange fyringer ville der komme, når lønsikringsordningen blev stoppet? Hvor stor var risikoen for, at virksomhederne vil mangle afsætningsmuligheder i en længere periode? Økonomerne gik efter tur med deres gamle økonomiske modelberegning i gang med at forudsige, hvor meget og hvor længe den hjemlige og internationale efterspørgsel ville gå ned. Selv om resultaterne var behæftet med meget stor usikkerhed og var noget forskellige, var den dominerende spådom en relativt stor økonomisk tilbagegang i 2020 efterfulgt af en begyndende fremgang en gang i 2021.

Ud fra disse beregninger, hvor Finansministeriet lagde sig i den moderate ende, stod klart for regering og politikere, at der ville være brug for at stimulere den hjemlige efterspørgsel hen over efteråret 2020 og formentlig endnu længere. Samtidig stod det mere og mere klart, at der herudover var brug for også at hjælpe eksportvirksomhederne i gang med både hjemlige tiltag og en europæisk stimulanspakke i EU-regi. Derfor gik regeringen med noget nær enstemmig opbakning fra Folketingets partier op til sommerferien i gang med at aftale nye måder at holde en halv hånd under virksomheder og fyrede medarbejdere.

Men endnu er opgaven ikke løst. Trepartsforhandlingerne om en ny udvidet arbejdsfordelingsordning er sat på vågeblus, og de nye erhvervspolitiske stimulanspakker er endnu langt fra klar, endsige gennemført.

På denne baggrund har de politisk-parlamentariske udfordringer været ualmindeligt overskuelige for regeringen. En politiske styrket statsminister. Parlamentariske støttepartier, der bakker op, og en indbyrdes splittet borgerlig opposition, der nærmest kun har været enige om at sige ja til regeringens kirseudspil.

Der har været en række mindre diskussioner om genåbningstempo, sundhedsfaglig rådgivning, fordelingen af helikopterpenge til ydelsesmodtagere, mv. Men det har været politiske krusninger, der mest af alt har blotlagt oppositionens politiske afmagt. Endnu er det ikke lykkedes nogen uden for

regeringen at så nævneværdige skår i den politiske konsensus om den førte politik.

De forskellige partier, ikke mindst i den borgerlige lejr, har selvfølgelig brugt lejligheden til at tømme hver sine skuffer med hver sine drømmeforslag: Udbetaling af optjente feriepenge, et halvt år uden moms, hurtigere indførelse af planlagte topskattelettelser, 1.000 kr. i helikopterpenge til mennesker på overførselsindkomst, osv., osv. Men det har netop været drømmeforslag. Det vil sige forslag, der ene og alene har været beregnet til at profilere det pågældende parti over for potentielle vælgere. Ingen som i INGEN af oppositionens forslag har været indarbejdet i noget, der bare lignede en samlet plan for økonomisk genrejsning. Intet oppositions- eller støtteparti har til dato turdet sætte politisk trumf bag egne forslag og har alene af den grund ikke opnået andet end nogle begrænsede tilretninger af regeringens udspil.

Dermed er de økonomiske forhandlinger indtil videre kun blevet til en fortsættelse af de brede politiske forhandlinger om håndteringen af selve smittefaren. Regeringen har forhandlet med arbejdsmarkedets parter med de politiske partier tavse på sidelinjen. Regeringen har fremlagt økonomiske stimulanspakker, som partierne kun har haft politisk styrke til at tilrette yderst marginalt.

Selv om milliarderne med samtlige politiske partier billigelse er fosset og fortsat fosser ud af statskassen, er det indtil videre lykkedes statsminister Mette Frederiksen og finansminister Nicolai Wammen at styre de politiske tiltag maksimalt. Den tilsyneladende politiske forbrødring om den økonomiske krisepolitik har samtidig været et godt bagtæppe for at fortælle befolkningen, at regeringen både har styr på økonomien og fortsat har penge nok til både at rette op på velfærden og redde klimaet i de kommende år.

Dette er også rigtigt ud fra én umiddelbar og rent formel økonomisk betragtning, nemlig den, at der endnu ikke har været tegn på, at den internationale finansverden har sat spørgsmålstegn ved dansk økonomi. At det ud fra en anden økonomisk betragtning kan være mere tvivlsomt, om der er 'styr på økonomien', vender jeg tilbage til nedenfor. Men rigtigt er det, at finansmarkederne ikke er begyndt at kræve højere risikorente for de mange milliardlån. Dette kan teoretisk set ændre sig i fremtiden. Skulle dem, som Mogens Lykketoft engang kaldte finansmarkedernes 'hysteriske kællinger', skrue op for rentekravene, kan den løbende rentebetaling teoretisk set blive en nævneværdig økonomisk belastning. Det vil i så fald kunne indskrænke regeringens økonomiske handlefrihed. Men indtil videre er der ingen tegn i den retning.

På denne baggrund kan der argumenteres for, at regeringen har en betydelig frihed til at lempe den økonomiske politik mere end de rammer og sigtelinjer, der i sin tid blev aftalt mellem regeringen og dens parlamentariske støttepartier om den økonomiske politik.

Styr på økonomien – genforhandling af forståelsesaftalen

De rammer og sigtelinjer for den økonomiske politik, der kan læses i den politiske forståelsesaftale, blev aftalt på et tidspunkt, hvor et økonomisk op-sving med solid vækst både i BNP og beskæftigelsen prægede dansk økonomi. Om der allerede dengang eksisterede en række underliggende ubalancer i den danske og internationale økonomi, skal ikke drøftes nærmere her. Som kort beskrevet ovenfor er situationen nu en ganske anden. Det gælder ikke mindst, hvis man ser Covid-19-krisen som en længerevarende sundheds- og økonomikrise med andet og mere end midlertidige produktions- og efterspørgselsnedgange.

Forskellige lande og brancher er ramt både kvalitativt og kvantitativt forskelligt. Nogle brancher i nogle lande har kun været ramt midlertidigt med en nogenlunde kalkulerbar risiko for fremtidens beskæftigelse og indtjening. Andre har udsigt til varige og betydelige ændringer i både investeringer, forsyningskæder, produktionsvilkår og efterspørgsel. Mens nogle virksomheder kan nøjes med at kalde hjemsendte medarbejdere på arbejde igen og genoptage produktionen til et nærmest uændret marked, må andre leve i fortsat usikkerhed om en under alle omstændigheder forandret fremtid. De internationale netværk af mere eller mindre globale forsyningskæder, produktion, handel og just-in-time-leverancer står ikke automatisk intakte og parat til genstart efter halve og hele års Covid-19-påvirkning. I nogle brancher vil hidtidige just-in-time produktionskæder f.eks. skulle revurderes og justeres i lyset af ændringer og øget fokus på fremtidige leveringsusikkerheder. Mange steder vil en lang række jobs forsvinde på grund af tabte eller ændrede markedsvilkår, og efter al sandsynlighed vil de færreste genopstå i overskuelig fremtid.

Disse betydelige forskelle mellem lande, brancher og virksomheder skyldes bl.a. er det blevet sagt, at i vor verden kender den konstante udveksling af kapital, varer og tjeneste ingen landegrænser. Det gør covid-19 heller ikke. Men alligevel har pandemien med al tydelighed vist os, at de sociale relationer og processer, der tilsammen skaber de globale og lokale økonomiske netværk i høj grad kan være sårbare og påvirkelige af landegrænser og afstande. En virusmittet kunde på et marked i Wuhan kan på mindre end 3 måneder afstedkomme en begrænsning af den globale flytrafik til ukendelighed, tvinge sundhedssystemer i knæ og få virksomheder verden over til at revurdere deres globale forsyningskæder fra f.eks. Wuhan.

Covid-19-krisen er således ikke blot en produktions- og efterspørgselskrise. Det er samtidig en strukturel erhvervskrise, der ikke alene løses gennem forskellige former for produktionsstøtte og flere penge på Dankortene. De sociale, politiske og økonomiske udfordringer under den fortsatte Covid-19-krise er større end risikoen for højere lånerentesatser. Derfor vil det kræve mere af den økonomiske politik, end regeringen og dens støttepartier kunne forudsige, da de indgik den politiske forståelsesaftale. Derfor er der al mulig

grund til at genforhandle forståelsesaftalen og overveje en ny økonomisk politik, der kan matche denne krises særlige udfordringer for dansk og international økonomi.

Gode muligheder

Heldigvis synes der også – i det mindste i en snæver dansk kontekst – at være gode muligheder for at udvide rammerne for en økonomiske politik, der med forståelsesaftalens ord ”der styrker beskæftigelsen og bekæmper fattigdom og ulighed, satser på uddannelse og opkvalificering og sikrer gode rammevilkår for dansk erhvervsliv” og ”sikre, at der om fire år er skabt et større økonomisk råderum samtidig med, at uligheden er reduceret.”

I den politiske forståelsesaftale blev partierne enige om at basere den økonomiske politik på en række selvvalgte begrænsninger. Der skulle skabes balance på de offentlige finanser i både 2025 og 2030, og Danmark skulle overholde de internationale økonomiske forpligtelser i bl.a. Vækst- og Stabilitetspagten og finanspagten og den deraf følgende danske lovgivning. Dermed valgte regeringen og dens støttepartier selv at lægge meget stramme rammer for den økonomiske politik i almindelighed og de offentlige budgetter i særdeleshed. Selv om disse stramme økonomiske rammer rummer mulighed for visse lempelser i både den økonomiske politik og yderligere åbner for en lempelse af budgetlovens restriktioner ved revisionen her i efteråret 2020, vil kravet om balance i 2025 og 2030 – i samspil med Finansministeriets særlige regnemetoder – sætte ganske snævre grænser for både konjunktur-, struktur- og velfærdspolitikken i de kommende år. Og disse grænser vil blive yderligere indsnævret med en længerevarende krise og eventuelt en langsommere vækst- og produktivitetsudvikling i de kommende år.

Den frihed til at føre socialdemokratisk politik, som Mogens Lykketoft hyl-der i sine erindringer, men som regeringen og støttepartierne selv valgte at begrænse i lyset af opsvingsoptimisme, er nu endt som en ekstra politisk frihedsbegrænsning under Covid-19-krisen.

Det samme gælder en anden af forståelsesaftalens selvvalgte frihedsbegrænsninger. Ifølge forståelsesaftalen skal nye udgiftsdrivende forslag finansieres på de årlige finanslove eller som en del af de aftaler, der indgås. Samtidig skal initiativer, der måtte reducere den såkaldte strukturelle beskæftigelse, modsvares af andre – men ikke nødvendigvis samtidige – tiltag, der som minimum øger beskæftigelsen tilsvarende.

Hvad dette betyder, når det oversættes til praktisk politik, kan belyses med et ikke tilfældigt valgt eksempel, nemlig regeringens ønske om at gennemføre en ret til tidligere pension fra 2021 for dem, der er startet tidligt på et langt og ofte slidsomt arbejdsliv. Her siger forståelsesaftalen, at hvis der kommer udgifter til tidlig pension allerede i 2021, skal finansieringen findes

på finansloven for 2021. Dette betyder, at regeringen som udgangspunkt ikke kan indføre en fuldt finansieret ret til tidlig pension, men hvor finansieringen af finanspolitiske hensyn til Covid-19-krisen først indføres over en årrække. Regeringens finanspolitiske muligheder er dermed stækket.

Samtidig stiller forståelsesaftalen krav om, at når der gives ret til tidlig pension til mennesker, der kunne have været i arbejde, og den såkaldte strukturelle beskæftigelse dermed faldet, så skal regeringen yderligere finde et politisk flertal for nogle tiltag, der ifølge finansministeriets regneregler vil øge den strukturelle beskæftigelse tilsvarende. Det er med andre ord ikke engang nok med fuld øjeblikkelig finansiering, hvis det sker på en måde, der begrænser den strukturelle beskæftigelse. Hvis det bliver Arnes tur finansieret af en ekstra afgift eller skat på den finansielle sektor, er det ikke nødvendigvis nok til at leve op til den politiske forståelsesaftale.

Med de aktuelle økonomiske udsigter er det ikke just blevet nemmere for regeringen at opfylde denne betingelse. Men betingelsen kan i princippet opfyldes f.eks. ved at foreslå bedre arbejdsmiljø for seniorerne og et seniorpolitisk partnerskab med arbejdsmarkedets parter for ad den vej at tilskynde flere seniorer til at blive længere på arbejdsmarkedet og derigennem øge beskæftigelsen.

Alt dette har manden med de gule sedler og mellemregningerne i orden, Kristian Thulesen Dahl, formodentlig for længst set. Selv om det umiddelbart mere ligner et indspil i konkurrencen med Nye Borgerlige om at være hårdest ved flygtninge og familiesammenførte, så skal Dansk Folkeparti foreslå om kun at medvirke til Arnes tur, hvis de øvrige partier vil gå med til at finansiere turen ved at lade flygtninge og familiesammenførte betale for turen, givetvis også ses i lyset af disse begrænsninger af den socialdemokratiske regeringens handlefrihed.

Kristian Thulesen Dahl har tidligere afvist at finansiere ret til tidlig pension fra 2021 med et ekstra samfundsbidrag fra den finansielle sektor med eksPLICIT henvisning til Covid-19-krisen. Nu prøver han så yderligere at markedsføre DF-Classic ved kun at tilbyde regeringens hjælp til tidlig pension, hvis den vel at mærke kan få Enhedslisten og SF med til at stramme yderligere op over for flygtninge og familiesammenførte. Hvis regeringen til punkt og prikke skal leve op til forståelsesaftalens krav til den økonomiske politik, kan det være en politiske genistreg og give Dansk Folkeparti gode kort på hånden.

Det vil vel at mærke give Dansk Folkeparti gode kort på hånden til at afvise Arnes tur ved at stå fast på strammingskravene over for flygtninge og familiesammenførte som den eneste acceptable pris for at hjælpe regeringen med Arnes tur.

Dansk Folkepartis krav er tydeligvis formuleret, så de er i strid med den ellers stramme og restriktive socialdemokratiske kurs i udlændinge- og integrationspolitik. De synes på én gang at skulle vise fremmedkritiske vælgere,

at Socialdemokratiets udlændingekurs er for slap og give Dansk Folkeparti en mulighed for at stå sammen med de øvrige borgerlige partier om at afvise tidlig pension. Samtidig er kravene helt uantagelige for regeringens støttepartier på venstrefløj, og det vil dermed kunne udløse en diskussion mellem regeringen og dens støttepartier, som DF vil elske at udbasunere til sine potentielle vælgere.

Hvis det skulle lykkedes for Dansk Folkeparti at sige nej til Arnes tur på den måde med troværdigheden i behold hos den efterhånden beskedne vælgerskare, og hvis Kristian Thulesen Dahl tør løbe risikoen for et 'Arnes tur'-folketingsvalg i efteråret, kan forståelsesaftalens stramme krav og retningslinjer for den økonomiske politik risikere at svække S-regeringens frihed til at føre socialdemokratisk politik ganske alvorligt. Så alvorligt, at regeringen kan blive nødt til at overveje enten en genforhandling af rammer og retning for den økonomiske eller at forberede sig på muligheden af et efterårsvalg, hvor noget af Mette Frederiksens popularitet og troværdighed kan forsøges omsat til et forstærket vælgermandat. Fagforbundet NNF har allerede før sommerferien opfordret Mette Frederiksen til at true med et folketingsvalg, hvis ikke det nuværende folketing vil lade det blive Arnes tur.

Hverken valgtrusler eller genforhandling af regeringsgrundlaget har været en del af Mette Frederiksens langtidsplan for S-regeringen, og intet tyder på, at nogen af delene er under seriøs overvejelse endnu.

Indtil videre har hverken Mette Frederiksen eller Nicolai Wammen så meget som antydnet, at det ikke mindst i lyset af Covid-19-krisen kan være politisk og økonomisk hensigtsmæssigt at revurdere den økonomiske målsætning om balance på de offentlige finanser i 2025 og 2030. Regeringen har ligeledes været afvisende over for at øge budgetlovens underskudsgrænse for de offentlige finanser til 1,0 pct., som vil være fuldt ud i overensstemmelse med EU's krav til dansk økonomisk politik. Med blot disse to lempelser i de selvvalgte begrænsninger i den økonomiske politik vil regeringen ellers kunne øge regeringens økonomiske og politiske handlefrihed afgørende. Der vil kunne skabes et betydeligt økonomisk og politisk råderum for både en ambitiøs velfærdspolitik og store milliardsatsninger til gavn for klima, beskæftigelse og bæredygtigt vækst. Arne, Anne og alle de andre, der har slidt nok, vil kunne få deres velfortjente ret til tidlig pension.

Regeringen og støttepartierne vil få behov for at kunne bruge friheden til at udforme en økonomisk politik, der efter Covid-19-krisens karakter og varighed at dømme vil skulle række ud over genåbning, efterspørgselsstimulering og lempelige rammevilkår for erhvervslivet. Derfor vil det også af den grund være oplagt at overveje et udspil til støttepartierne om en revideret forståelsesaftale med en ny økonomisk politik.

Det vil kunne give Mette Frederiksen og Nicolai Wammen en særlig mulighed for at fortælle Folketinget og befolkningen, hvor meget det vil øge fri-

heden til at gennemføre centrum-venstres politiske ambitioner om øget lighed, omfordeling, bedre velfærd og bæredygtigt klima. Dermed vil der blive skabt optimale betingelser for at smelte al eventuel resterende is i maven på Kristian Thulesen Dahl og den øvrige blå opposition. Så behøver friheden til at føre socialdemokratisk politik slet ikke at gå en omvej omkring et efterårssvalg.

Afslutning

Den politiske håndtering af Covid-19-krisen har styrket Mette Frederiksen og regeringen. Men selve den økonomiske krises dybde og særlige karakter har samtidig ændret og forstærket de økonomiske selvbegrænsninger, som regeringen og dens støttepartier har pålagt sig selv. Men friheden til at føre progressiv centrum-venstre-politik kan sikres – og udvides – hvis regeringen og dens støttepartier vælger at genbesøge og ophæve nogle af disse politiske selvbegrænsninger i den økonomiske politik hen over efteråret. Og bruge den erhvervede politiske frihed til at føre en ny økonomisk politik, der både sikrer beskæftigelse og gunstige muligheder for at leve op til valgløfterne.

Udligningsreform og økonomiaftaler 2021 for kommuner og regioner: Velfærden holder skindet på næsten – men stadig stort efterslæb. ¹

Henrik Herløv Lund, økonom – cand. scient. adm.

Spørgsmålet er, hvorledes økonomiaftalerne forholder sig til ”Forståelsespapiret” mellem S, RV, SF og EL, som banede vejen for dannelse af en socialdemokratisk mindretalsregering og som vel – uden at være det - er det nærmeste vi kommer til et regeringsgrundlag for S – regeringen?

Indledning.

5. maj 2020 indgik S – regeringen aftale med navnlig Venstre om en udligningsreform ² - en aftale som efterfølgende RV, SF og Alt. tilsluttede sig. Den 29. maj 2020 fulgte aftale mellem S – regeringen og henholdsvis Danske regioner ³ respektive Kommunernes Landsforening ⁴ om økonomien for 2021 i henholdsvis regioner og kommuner. Spørgsmålet er, hvorledes disse aftaler forholder sig til ”Forståelsespapiret” mellem S, RV, SF og EL, som banede vejen for dannelse af en socialdemokratisk mindretalsregering og som vel – uden at være det - er det nærmeste vi kommer til et regeringsgrundlag for S-regeringen?

I ”Forståelsespapiret” lovede den nye S-mindretalsregering vedrørende ressourcer til velfærden, at ” Pengene skal følge med, når der bliver flere børn og ældre og der skal sikres et løft af velfærden ud over det demografiske træk. ”⁵ Dvs. at det offentlige forbrug til velfærdsservice skal følge det demografiske træk og der skal gives velfærden et løft herudover. Et sådant yderligere løft er der stærkt behov for, fordi der navnlig siden 2010 og frem til 2019 politisk er gennemtvunget en økonomisk udhuling af velfærden, hvilket har ført til en standardforringelse på alle de store områder af velfærdsservice. Derfor er der i dag er et stort ressourceefterslæb ⁶, som ikke mindst gør sig gældende i kommuner og regioner i og med, at størstedelen af de offentlige udgifter til velfærdsservice afholdes her. Vi vil derfor i denne kritiske analyse fokusere på, om udligningsreformen og økonomiaftalerne for 2021 med kommuner og regioner (+ merbevillinger i 2021 fra finanslovsaftalen for 2020) faktisk giver et større løft til velfærden i 2021, herunder tager fat på at indhente dette efterslæb og dermed på at genoprette velfærden? I det følgende belyses i del I udligningsreformen, i del II kommuneaftalen og i del III regionsaftalen. For kommuneaftalens og regionsaftalens vedkommende undersøges først effekten i 2021 isoleret set og dernæst i forhold til ressourceefterslæbet 2010 til 2019. I alle 3 dele sluttes med en diskussion af skidt og kanel i de respektive aftaler.

DEL I: UDLIGNINGSREFORMEN.

1. Reformens indhold og økonomiske virkninger.

Hovedpunkterne i udligningsreformen er følgende:

1) Flere statslige midler til udligningssystemet

Udligningssystemet får tilført op til 6,5 milliarder ekstra fra staten i 2021 og 5,5 milliarder kroner varigt.

2) Penge flyttes fra by til land og i mindre omfang fra rige til fattigere kommuner.

I alt medfører aftalen, at der flyttes cirka 1,4 milliarder kroner til landets 30 yderkommuner fra 24 bykommuner. Hovedvirkemidlet hertil er afskaffelse af hovedstadsudledningen. Gentofte og Rudersdal er de enkeltkommuner, som bidrager særligt meget.

3) Tilskud til udsatte kommuner.

Der kommer et særligt tilskud til udsatte yder- og ø-kommuner på 1,5 milliarder kroner og et tilskud til udsatte hovedstadskommuner på 0,6 milliarder kroner.

4) Udlændingeudligningen halveres.

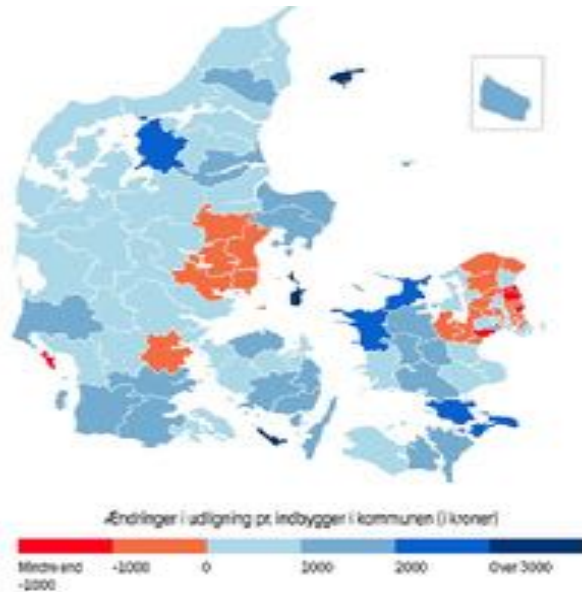
Udlændingeudligningen, der tilgodeser kommuner med en høj koncentration af indvandrere, bliver halveret.

5) Indkomstskatten skal holdes i ro.

Vedrørende reformens virkninger for kommunernes økonomi er en hovedeffekt, at den endelige aftale i forhold til S – regeringens udspil giver en øget omfordeling fra by til land. I varig virkning indebærer reformen følgende forskydninger:

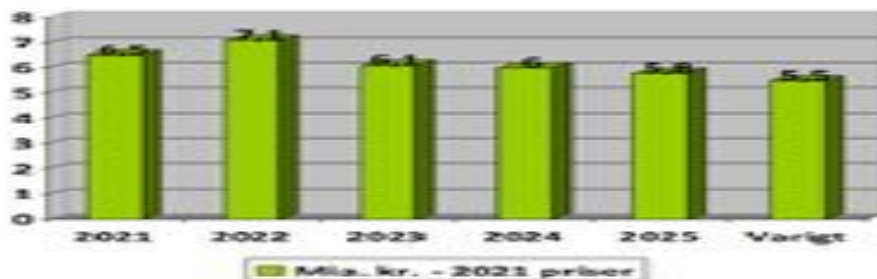
- Bykommuner mister samlet set 941 mio. kroner årligt, når reformen er indfaset.
- Landkommuner får 1427 mio. kroner årligt.
- Yderkommuner får 623 mio. kroner årligt.
- Mellekommuner får 590 mio. kroner årligt.

Figur: Ændring af udligningen efter den nye udligningsreform i forhold til tidligere udligning. Varig virkning i 2025. ⁷

Forøgelsen af omfordelingen til land fremkommer først og fremmest ved, at staten i den endelige aftale lægger flere penge i udligningen. Hvor S-regeringen havde lagt op til, at det statslige bidrag til udligningen skulle øges med ½ mia. kr, er dette i den endelige aftale varigt vokset til 5 mia. kr. Heraf udgjorde dog det særlige finansieringstilskud 3½ mia, hvilket var penge kommunerne i forvejen fik.

Figur: Øget statslig finansiering af kommunerne.

Graden af omfordeling fra rigere til fattigere kommuner er til gengæld reduceret i den endelige aftale i forhold til S-regeringens udspil. Navnlig i kraft af nedlæggelsen af den særlige hovedstadsudligning betaler kommuner i Hovedstadsområdet, navnlig i Nordsjælland, nu rundt regnet en milliard kroner mere til fattigere kommuner i provinsen.⁸ Det var i S-regeringens udspil 1,4 mia. kr. Endelig indebærer den endelige aftale også, at de såkaldte ”Vestegnskommuner” med store udgifter til integration af indvandrere bliver reformens store tabere, idet afskaffelsen af ”Hovedstadsudligningen” og navnlig halveringen af udlændingeudligning reduceres udligningen til disse kommuner, om end dette i et vist omfang modvirkes af det nye ”hovedstadstilskud”.

2. Skidt og kanel i aftalen om nyt udligningssystem.

Det må anerkendes som positivt i aftalen om et nyt udligningssystem, at der for det første hermed sker en øget regional udligning, idet i alt 1,4 mia. kr. flyttes fra kommuner i hovedstadsområdet til landets øvrige kommuner, herunder til 30 yderkommuner med færre arbejdspladser og mange ældre o.l.⁹ Herved vil nogle af disse – om end langt fra alle – kunne forbedre velfærden ved bedre at kunne udfylde servicerammen. Det må endvidere for det andet – og navnlig - anerkendes som positivt, at aftalen om nyt udligningssystem øger det statslige bidrag til udligningssystemet mere end oprindeligt foreslået af S-regeringen. Hermed bliver der til gengæld færre kommuner, som skal spare på deres velfærd for at betale øget udligning til andre kommuner for at øge udligningen. Endelig må det for det tredje betegnes som en forbedring, at reformen gennemfører en række forslag fra Finansieringsudvalget, som gør udligningssystemet mere robust (fx stabilisering af kriterium for faldende indbyggertal) og at reformen indfører enkelte ændringer indenfor udgiftskriterierne, som medfører større social retfærdighed (fx indførelse af kriterium for middellevedtid).

MEN: Det er på den anden side også en række mindre gode aspekter af aftalen om udligningssystemet. Selvom det i sig selv er positivt, at de rigeste kommuner i Nordsjælland med reformen skal bidrage mere til udligningen, må det for det første alligevel betegnes som et tilbageskridt i den endelige aftale, at de 5 rigeste kommuners merbidrag til udligningen reduceres i forhold til regeringens udspil.¹⁰ For det andet må det betegnes som problematisk, at i den endelige aftale stadig er hele 24 (by)kommuner, som er netto-bidragssydere. Det betyder at en lang række ikke - rige kommuner mister penge på reformen og dermed risikerer at måtte spare på velfærden efter reformen, jf. foran.¹¹ For det tredje er det kriterium, at der sker en halvering af udlændinge-udligningen på bekostning af en række kommuner i hovedstadsområdet og navnlig på Vestegnen, som HAR store udgifter hertil og som langt fra alle er velstående.

Hertil kommer endelig for det fjerde det helt afgørende spørgsmål om, hvorvidt flertallet af kommunerne rent faktisk kan anvende de flere penge? I "Forståelsespapiret" lovede den nye S – mindretalsregering som anført vedrørende ressourcer til velfærden, at den ville give velfærden et løft udover blot at bevare velfærdens standard. Det er imidlertid et spørgsmål, i hvilken grad udligningsreformen bidrager hertil? På den ene side må det anerkendes som positivt, at staten med reformen i højere grad finansierer velfærden i kommunerne samt at de allerrigeste kommuner trods alt kommer til at bidrage lidt mere end før reformen. Og det må formentlig også anerkendes som en positiv effekt af reformen, at nogle udkants- og yderkommuner med reformen får bedre råd (likviditet) til den velfærdsservice, som de leverer.

MEN: Den store mangel ved reformen er på den anden side, at midlerne til kommunal velfærd ikke generelt øges i landet som helhed, fordi statens serviceramme for kommunerne ikke hæves med reformen. De fleste af de flere penge vil derfor blive liggende i kommunekasserne.

DEL 2: KOMMUNEAFTALEN.

2.1. Hovedindhold af og effekt af kommuneaftalen i 2021 i f. t. umiddelbart og fuldt demografisk træk.

Essensen af aftalen om kommunernes økonomi for 2021

- Den kommunale serviceramme hæves med 1,5 mia. kroner mere end sidste år. I alt i 2021 udgør rammen for kommunerne 267,2 mia. kroner.
- Anlægsloftet hæves til 21,6 milliarder kroner til næste år. Det er historisk set et højt anlægsniveau.
- Kommunerne kompenseres for 2,6 mia. kroner i 2020 for udgifter forbundet med håndtering af Corona - krisen.
- KL og regeringen er enige om, at kommunerne kan frigive midler til øget velfærd ved at reducere forbruget af eksterne konsulenter med 0,5 mia. i 2021.

Kommuneaftalens effekt for den kommunalt leverede velfærd kan opgøres i henhold til det umiddelbare respektive det fulde demografiske træk. Ifølge Finansministeriets opgørelse forudsætter det umiddelbare demografiske træk (= bevarelse af nugældende standard) en realvækst i det offentlige forbrug til kommunalt leveret velfærdsservice på 1 mia. kr. i 2021.

Tabel: Årlig vækst i det umiddelbare demografiske træk i kommuner i perioden 2020 – 2025. Procent og mia. kr. (2020 – priser). ¹²

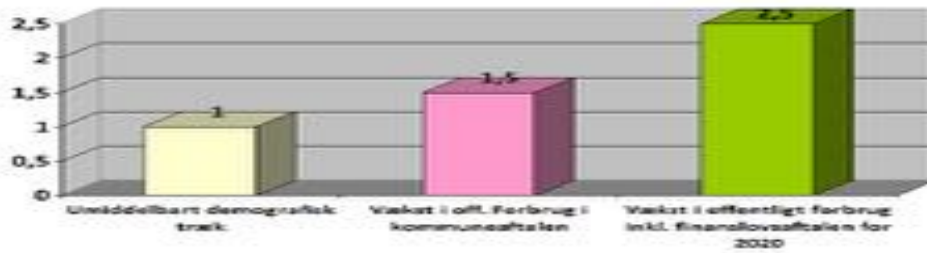
	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2020 - 2025	2021 - 2025
Procentvis vækst	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7	0,8	0,6 (gms)	0,6 (gms.)
Vækst i mia. kr.	1	1	1½	1½	2	2	9 (åkk.)	8 (åkk.)

I forhold hertil repræsenterer løftet for kommunernes serviceudgifter i økonomi-aftalen for 2021 således i forhold en stigning på ½ mia. kr. mere end det umiddelbare demografiske træk i 2021.

Hertil kommer imidlertid, at der gennem finanslovsaftalen i 2020 blev afsat penge til et samlet yderligere løft af den kommunale velfærd på 1,0 mia. kr. i 2021 til bedre normeringer i dagtilbud, flere lærere i folkeskolen samt til øget omsorg og nærvær i ældreplejen.

Inkl. såvel finanslovsforbedringer som kommuneaftalen for 2021 vil det offentlige forbrug til velfærdsservice i kommunerne således alt i alt blive løftet med 2½ mia. kr. Det umiddelbare demografiske træk i 2021 overskrides således alt i alt med samlet 1½ mia. kr.

Figur: Stigning i umiddelbart demografisk træk og realvækst i offentligt forbrug til kommunal service i 2021 efter kommuneaftalen for 2021(mia. kr) ¹³ henholdsvis også inklusive løft i finanslovsaftalen for 2020.

Hvad angår det fulde demografiske træk (= velfærden følger velstandsudviklingen) forventes det for kommunernes vedkommende ifølge Finansministeriet fra 2021 til 2025 at kræve en årlig gns. realvækst på 1,1 pct. i det offentlige forbrug til kommunalt leveret velfærd svarende til en realvækst på 3 mia. kr. årligt i gennemsnit ¹⁴

Tabel: Beregnet gns. vækst i det offentlige forbrug i kommuner i perioden 2021 – 2025 ifølge udvidet demografiske træk. Procent og mia. kr. (2020 – priser). ¹⁵

	2020	2021	2022	2023	2024	2025		2021-2025
Procentvis vækst	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1		1,1 (gns)
Vækst i mia. kr.	3	3	3	3	3	3		15 (årl.)

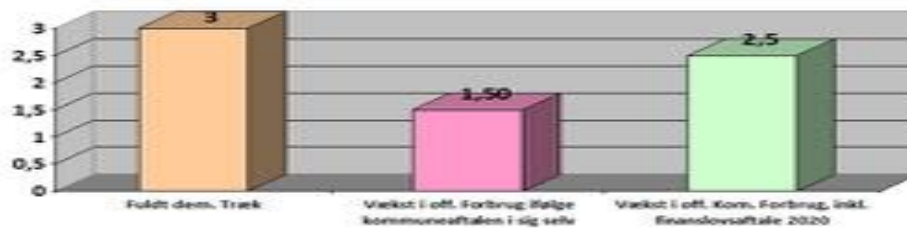
I forhold hertil giver kommuneaftalen for 2021 med et reelt løft på 1,5 mia i sig selv betragtet således kun halvdelen af, hvad det fulde demografiske træk kræver.

Hertil kommer imidlertid som nævnt, at der med finanslovsaftalen i 2020 afsattes yderligere midler til kommunal velfærd på 1,0 mia. kr. i 2021, nærmere bestemt til dagtilbud, flere lærere i folkeskolen samt til øget omsorg og nærvær i ældreplejen.

Inkl. både finanslovsforbedringer såvel som kommuneaftalen for 2021 bliver det offentlige forbrug til velfærdsservice i kommunerne således alt i alt blive løftet med 2½ mia. kr. Det fulde demografiske træk i 2021 opfyldes således ikke fuldt ud, men dog et godt stykke ad vejen, idet løftet i kommuneaftalen inkl. forbedringerne i finanslovsaftalen underskrider det fulde demografiske træk med - 0,5 mia. kr.

Figur: Fuldt demografisk træk og realvækst i offentligt forbrug til kommunal velfærdsservice i 2021 (mia. kr) ifølge kommuneaftalen for 2021 hen-

holdsvis inkl. løftet i finanslovsaftalen for 2020.

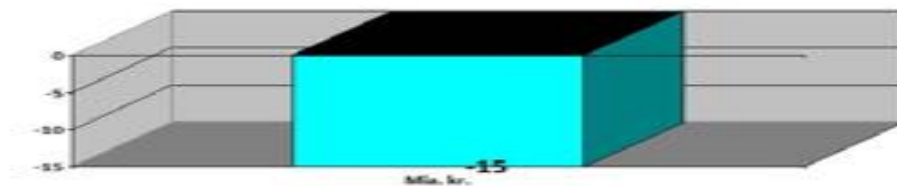

Så vidt 2021. Hvorledes forholder kommuneaftalen sig så til ressourceefterslæbet for kommunal velfærdsservice?

2.2. Aftalen i forhold til ressourceefterslæbet fra 2010-2019 i f. t. umiddelbart demografisk træk.

I perioden 2010 – 2019 faldt kommunernes serviceudgifter direkte med - 0,3 procent om året i gennemsnit ¹⁶, mens de ifølge det umiddelbare demografiske træk gennemsnitlig skulle være steget med 0,4 procent. Dvs. et årligt gennemsnitligt underskud på 0,7 procentpoint i denne periode. Dette svarer til, at der fra og med 2010 til 2019 i gennemsnit årligt manglede op mod - 1,5 mia. kr. i at forbrugsvæksten i kommunerne modsvarede det demografiske træk. Akkumuleret for hele perioden udgør dette et efterslæb i forhold til blot det umiddelbare demografiske træk på op mod - 15 mia. (manglende) kr (afrundet).¹⁷

Figur: Akkumuleret efterslæb 2010 – 2019 for offentligt forbrug til kommunal velfærdsservice i forhold til umiddelbart demografisk træk, mia. kr. (2019 – priser, afrundet) – egen beregning baseret på KL s opgørelse.

Indhentes dette efterslæb i 2021 (og 2020)?

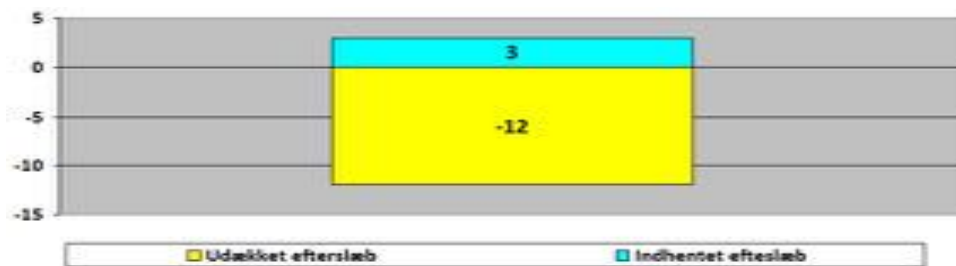
Jf. foran løftede kommuneaftalen for 2021 + merbevillingerne til kommunal velfærd i 2021 i finanslovsaftalen i alt de kommunale serviceudgifter med 2½ mia. kr. i forhold til et umiddelbart demografisk træk på 1 mia. kr. Det umiddelbare demografiske træk for offentligt forbrug til kommunal velfærdsservice i 2021 blev således overskredet med i alt 1½ mia. kr.

Hvad angår det foregående år 2020 så indebar kommuneaftalen for 2020 ¹⁸ for det offentlige forbrug til velfærdsservice i kommunerne formelt set et løft på 2,2 mia, kr, men reelt et løft på 1,7 mia. kr. ¹⁹ Løftet for den kommunale velfærdsservice blev med finanslovsaftalen for 2020 imidlertid noget større i 2020. Heri afsattes 0,9 mia. kr. i 2020 til løft af kommunal velfærds-

service²⁰. Dette samlede løft i finansloven for 2020 + i økonomiaftalen for 2020 løb således op i lidt over 2½ mia. kr.²¹ Finanslovsaftalen for 2020 + kommuneaftalen i 2020 bidrog således til at reducere efterslæbet fra 2010 til 2019 i forhold til umiddelbart demografisk træk med + 1½ mia kr.

Samlet løftes altså i 2020 og 2021 de kommunale serviceudgifter med omkring 5 mia. kr i forhold til et samlet umiddelbart demografisk træk på 2 mia. kr., hvilket indebærer en mervækst på 3 mia. kr., som reducerer efterslæbet fra 2010 til 2019 tilsvarende.

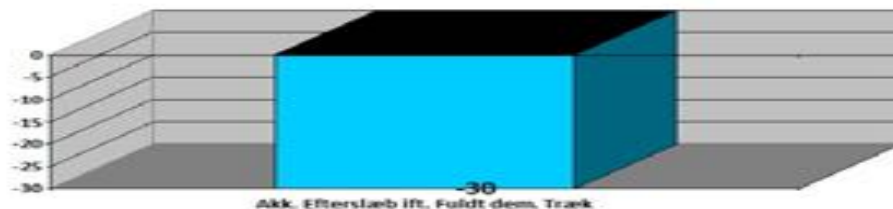
Figur: I 2020 og 2021 indhentet og udækket efterslæb for offentligt forbrug til kommunal velfærdsservice fra 2010 – 2021 i forhold til middelbart demografisk træk. Mia. kr, årets priser.²²

2.3. Aftalen i forhold til ressourceefterslæbet fra 2010 – 2019 i f. t. fuldt demografisk træk.

Det fulde demografiske træk for den kommunale sektor har ifølge KL's opgørelse i årene 2010 – 2019 årligt i gennemsnit udgjort 1,0 procent i årligt gennemsnit.²³ I stedet for at stige svarende hertil faldt de kommunale serviceudgifter imidlertid som beskrevet med - 0,3 procent årligt i gennemsnit i perioden. Dvs. i forhold til det fulde demografiske træk har de kommunale udgifter til velfærdsservice årligt i gennemsnit været underfinansieret med 1,3 procent. = ca. - 3 mia. kr. Akkumuleret for hele perioden 2010 – 2019 giver det efterslæb i ressource tilførslen til kommunalt leveret velfærdsservice på - 30 mia. (manglende) kr.²⁴

Figur: Akkumuleret efterslæb for offentligt forbrug til kommunal velfærdsservice 2010 – 2019 i forhold til fuldt demografisk træk. Mia. kr, 2019 – priser.²⁵

Indhentes dette efterslæb så i 2021 (og 2020)?

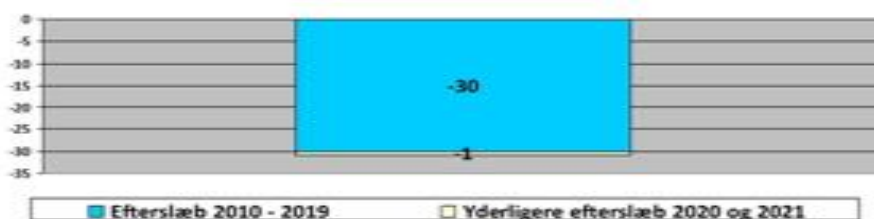
I 2021 giver finanslovsaftalen for 2020 + den nye kommuneaftale for 2021 et samlet løft for de kommunale serviceudgifter med omkring 2½

mia. kr. Men da det det årlige fulde demografiske træk for kommunal velfærdsservice som beskrevet for perioden 2020 til 2025, udgør gennemsnitligt 3 mia. kr.²⁶ er der således også i 2021 en manko på - ½ mia. kr.

Hvad angår det foregående år, 2020, indebar kommuneaftalen for 2020²⁷ for det offentlige forbrug til velfærdsservice i kommunerne som fremgået reelt et løft på 1,7 mia. kr.²⁸ (oprundet). I forhold til det fulde demografiske træk på 3 mia. kr. i 2020 underskred kommuneaftalen for 2020 isoleret set således efterslæbet dette med op mod 1½ mia. kr. Løftet for den kommunale velfærdsservice blev med finanslovsaftalen for 2020 – som beskrevet imidlertid noget større i 2020, hvor der som nævnt afsattes 0,9 mia. kr. i 2020 til løft af kommunal velfærdsservice.²⁹ Det samlede løft i finansloven for 2020, inkl. økonomiaftalerne, løb således op i lidt over 2½ mia. kr.³⁰, hvilket imidlertid stadig underskred det fulde demografiske træk – nu med - ½ mia. kr.

Samlet løfter kommuneaftalerne for 2020 og 2021 og finanslovsaftalen for 2020 (i 2020 og 2021) i alt den kommunale velfærd med lidt over 5 mia. kr, hvilket imidlertid underskrider den samlede fulde demografiske træk i 2020+2021 på 6 mia. kr. med – 1 mia. kr. Efterslæbet for den kommunale velfærd i forhold til det fulde demografiske træk for perioden 2010 til 2019 vokser således med i 2020 og 2021 i alt med – 1 mia. kr. fra – 30 mia. kr. til – 31 mia. kr. Det skal dog understreges, at opgørelsen for 2021 er foreløbig, idet der i finansloven for 2021 kan ske ændringerne i ressourcerne til kommunal velfærdsservice.

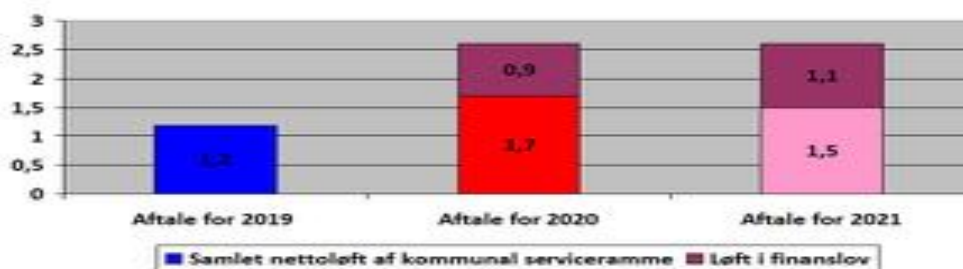
Figur: Efterslæb for offentligt forbrug til kommunal velfærdsservice fra 2010 – 2019 og stigning i efterslæb 2020 og 2021 - begge i forhold til fuldt demografisk træk. Mia. kr, årets priser.³¹

2.4. Skidt og kanel i kommuneaftalen for 2021.

Det må for det første anerkendes som et **positivt element** i kommuneaftalen for 2021, at regeringen – som tidligere lovet – fuldt og helt dækker kommunernes ekstraudgifter i forbindelse med Corona – epidemien.³² Det må for det andet også anerkendes som en positivt, at aftalen indeholder et reelt nettoløft af den kommunale serviceramme på 1,5 mia. kr. Det er i forhold til VLAK – regeringens kommuneaftale for 2019 en forbedring, idet det reelle løft af servicerammen her udgjorde 1,3 mia. kr.

Figur: Reelt løft af kommunal serviceramme og samlet løft gennem service-ramme og finanslov af kommunal velfærd 2019, 2020 og 2021 (mia. kr., årets priser).³³

Videre må det for det tredje også anerkendes som en yderligere gevinst for den kommunale velfærd, at der med finanslovsaftalen for 2020 – under den statslige budgetteringsramme - gives kommunal velfærd i 2021 et yderligere løft på + 1,1 mia. kr. fortrinsvis til minimumsnormeringer samt flere folkeskolelærere.³⁴ Endelig må det for fjerde anerkendes som positivt, at kommuneaftalen for 2021 i sig selv giver kommunal velfærd et løft på ½ mia. kr. mere end det umiddelbare demografiske træk i 2021 på 1 mia. kr. og at løftet inkl. yderligere løft i 2021 i finanslovsaftalen for 2021 overstiger det umiddelbare demografiske træk med +1½ mia. kr.

Men trods disse forbedringer må det på den anden side for det første kritiseres, at løftet i kommuneaftalen for 2021 af den kommunale serviceramme med +1,5 mia. kr. i sig selv er mindre end løftet heraf i 2020 på +1,7 mia. kr.³⁵ Det er for det andet også mindre godt, at kommuneaftalen for 2021 isoleret set nok løfter den kommunale velfærd udover det umiddelbare demografiske træk, men ikke i sig selv løfter den kommunale velfærd svarende til det årlige gennemsnitlige fulde demografiske træk på 3 mia. kr. i perioden 2021 – 2025, idet der mangler -1 ½ mia. kr. i, at kommuneaftalen i sig selv modsvarer det fulde demografiske træk. Og det må for det tredje konstateres som utilstrækkeligt i kommuneaftalen for 2021, at selv inkl. løftet for den kommunale velfærd i 2021 som følge af finanslovsaftalen for 2020, så modsvarer løftet i kommuneaftalen for 2021 med i alt 2½ mia. kr. (inkl. finanslovsforbedringerne) ikke fuldt ud det samlede gennemsnitlige årlige demografiske træk i perioden 2021 – 2025 på 3 mia. kr. Endvidere må det for det fjerde opfattes som et dårligt element i aftalen, at det omdiskuterede sanktionssystem fra Budgetloven tilsyneladende bibeholdes uændret og dermed risikerer at presse kommunerne ud i merbesparelser i løbet af regnskabsåret³⁶.

Overordnet og samlet set leverer kommuneaftalen for 2021 sammen med bevillingerne til kommunal velfærd i 2021 i finanslovsaftalen for 2020 dog et godt bidrag til opfyldelse af “Forståelsespapirets” målsætning om, at der – som anført - skulle gives velfærdens et løft udover blot at bevare velfærdens standard. For det første opfylder aftalen i sig selv det umiddelbare demografiske træk og mere end opfylder dette, når løftet i 2021 som følge af

finanslovsaftalen for 2020 indregnes. Hermed bidrager kommuneaftalen for 2021 + merbevillingerne i 2021 i finanslovsaftalen for 2020 til en pæn reduktion i ressourceefterslæbet i forhold til umiddelbart demografisk træk for den kommunale velfærd fra perioden 2010 til 2019.

For det andet opfylder kommuneaftalen for 2021 ikke i sig selv godt nok ikke det fulde demografiske træk, men medregnes merbevillingerne i 2021 til kommunal velfærd som følge af finanslovsaftalen for 2021 løftet kommunal velfærdsservice i 2021 dog med mere end 80 procent af det fulde demografiske træk. Således må kommuneaftalen for 2021, i hvert tilfælde inkl. bevillingerne i 2021 i finanslovsaftalen for 2020, et godt stykke ad vejen siges at sikre et større løft af velfærden end den blotte bevarelse af nu-gældende standard.

DEL 3. REGIONSÅFTALEN.

3.1. Hovedindhold af og effekt af regionsaftalen i forhold til umiddelbart og fuldt demografisk træk i 2021.

Hovedelementerne i aftalen om regionernes økonomi for 2021 er følgende:

- Regionernes økonomiske ramme på sundhedsområdet løftes med godt 1,3 mia. kr. i 2021.
Regionerne skal reducere deres udgifter til eksterne konsulenter med 100 mio. kr. årligt fra 2021.
- Med aftalen er forudsat et regionalt teknologibidrag på 400 mio. kr. i 2021, som regionerne forventes at frigøre til finansiering af øget behandlingskapacitet.
- Der er aftalt et ekstraordinært løft af de loftsbelagte anlægsudgifter (brutto) i 2021 på 1 mia. kr. for at understøtte aktivitet og beskæftigelse. Det betyder et samlet niveau for de loftsbelagte investeringer på 3,5 mia. kr. i 2021, hvortil kommer forventede investeringer i kvalitetsfundsbyggeri på 4 mia. kr. i 2021, svarende til det realiserede niveau de seneste år.
- Med aftalen kompenseres regionerne for deres foreløbige udgifter til håndteringen af COVID-19. Dermed sikres det, at regionernes udgifter hertil ikke fortrænger andet borgernært velfærd.

Regionsaftalens økonomiske effekt for det regionale sundhedsområde kan opgøres i henhold til det umiddelbare og det fulde demografiske træk. Ifølge Finansministeriets opgørelse forudsætter **det umiddelbare demografiske træk** en realvækst i det offentlige forbrug til regionalt leverede sundhedsydelser på 1 mia. kr. svarende til en realvækst på 0,9 pct.

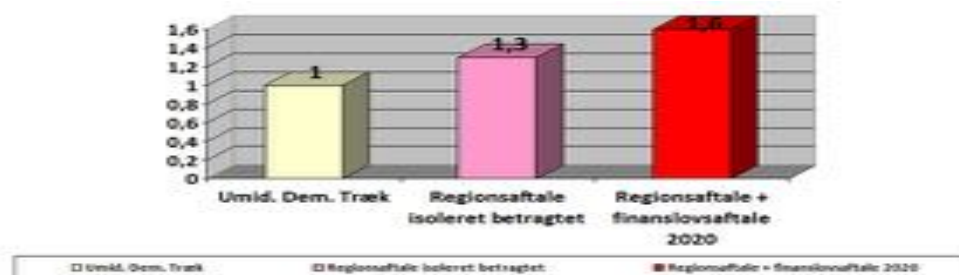
Tabel: Vækst i det umiddelbare demografiske træk for offentligt forbrug til regionernes sundhedsområde i perioden 2021 – 2025. Procent og mia. kr. (2020 – priser). ³⁷

	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2021 - 2025
Procentvis vækst	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8 (gns)
Vækst i mia. kr.	1	1	1	1	1	1	5½ (åkk.)

I forhold hertil repræsenterer løftet for de regionale sundhedsudgifter på 1,3 mia. kr. i økonomiaftalen for 2021 isoleret set således en overskydende stigning i forhold til det umiddelbare demografiske træk i 2021 på +0,3 mia. kr. Hertil kommer imidlertid, at der gennem finanslovsaftalen i 2020 blev afsat penge til et samlet yderligere løft af det regionale sundhedsområde på +0,3 mia. kr. i 2021 til styrket psykiatri og flere sygeplejersker.

Den samlede effekt af regionsaftalen for 2021 + bevillingerne i 2021 fra finanslovsaftale 2020 indebærer, at det offentlige forbrug til sundhed i regionerne således alt i alt bliver løftet med 1,6 mia. kr. Det umiddelbare demografiske træk i 2021 overskrides hermed med i alt +0,6 mia. kr.

Figur: Umiddelbart demografisk træk for det regionale sundhedsområde i 2021 ³⁸ og realvækst i offentligt forbrug til regionalt sundhedsområde i 2020 (mia. kr) ifølge regionsaftalen for 2021 henholdsvis isoleret set respektive inkl. merbevillinger i 2021 som følge af finanslovsaftale 2020 ³⁹.

Hvad angår **det fulde demografiske træk** fra 2021 til 2025 forudsætter det ifølge Finansministeriet en årlig gns. realvækst på 2 mia. kr. i det offentlige forbrug til regionalt leverede sundhedsydelser ⁴⁰.

Tabel: Beregnet gns. vækst i det offentlige forbrug til regionernes sundhedsområde i perioden 2021 – 2025 ifølge fuldt demografiske træk jf. Finansministeriet. Procent og mia. kr. (2020 – priser). ⁴¹

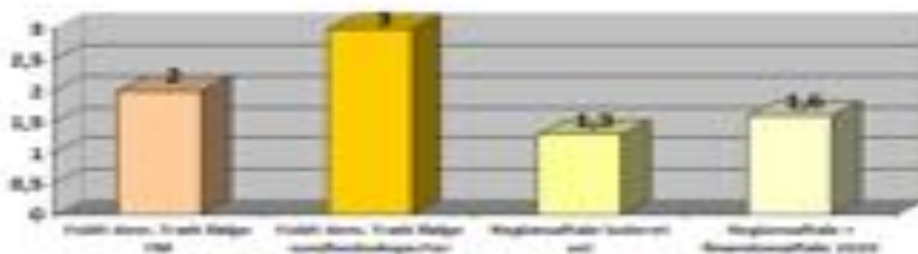
	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2021 - 2025
Procentvis vækst	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3 (gns.)
Vækst i mia. kr.	2	2	2	2	2	2	10 (åkk.)

I forhold hertil giver regionsaftalen for 2021 med et løft på 1,3 mia i sig selv betragtet således kun lidt over halvdelen af, hvad det fulde demografiske træk kræver. Hertil kommer imidlertid, at der – som nævnt – i finanslovsaftalen for 2020 blev afsat yderligere midler til regional sundhed i 2021, nærmere bestemt 0,3 mia. kr.

Inkl. både finanslovsforbedringer såvel regionsaftalen aftalen for 2021 bliver det offentlige forbrug til sundhed i regionerne således alt i alt blive løftet med 1,6 mia. kr.

Det fulde demografiske træk i 2021 opfyldes således ikke fuldt ud, idet løftet i regionsaftalen + i finanslovsaftalen underskrider det fulde demografiske træk (ifølge Finansministeriets opgørelsesmetode) med - 0,4 mia. kr. I forhold til sundhedseksperterts højere skøn for det årlige gennemsnitlige fulde demografiske træk i perioden 2021 til 2025 er underskridelsen imidlertid en milliard kroner større.

Figur: Fuldt demografisk træk for det regionale sundhedsområde i 2020 (procent) ifølge FM ⁴² respektive ifølge sundhedseksperter ⁴³ og realvækst i offentligt forbrug til regionale velfærdsservice på sundhedsområdet i 2020 (mia) ⁴⁴ ifølge regionsaftalen for 2021 isoleret set respektive inkl. løft i 2021 fra finanslovsaftale 2020.

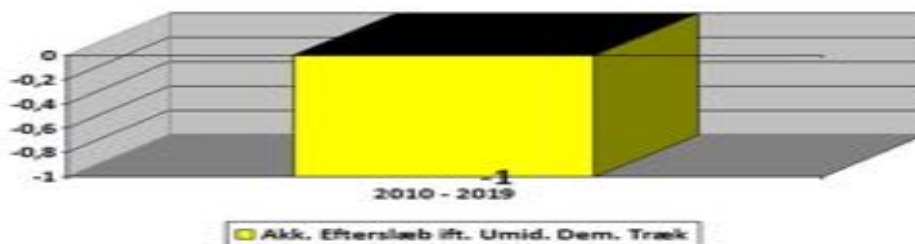

3.2. Regionsaftale 20 og 21 (+ finanslovsaftale 2020) i f. t. ressourceefterslæbet fra 2010 – 2019 i f. t. UMIDDELBART demografisk træk.

Fra 2000 til 2009 oplevede regionerne en gennemsnitlig økonomisk realvækst på omkring 3 procent årligt svarende til et årligt økonomisk løft på 3 mia. kr. til driften af sundhedsvæsenet. Men fra 2010 – 2011 oplevede regionerne som beskrevet tværtimod et fald i bevillingerne til sundhedsvæsenet og siden har den gennemsnitlige årlige realvækst frem til 2018 ligget på omkring bare en procent.

I forhold til stigning i befolkningstallet og navnlig stigningen i antallet af ældre og herunder igen særlig stigning i gamle ældre har forbrugsvæksten i regionerne siden 2010 hermed ligget i underkanten af, hvad den demografiske udvikling tilskrev. Regionernes bevillinger har hermed kun delvist opfyldt det umiddelbare demografiske træk i perioden 2010 – 2019, idet der for perioden som helhed mangler op mod - 1 mia. kr. (akkumuleret). ⁴⁵

Figur: Akkumuleret efterslæb for offentligt forbrug i regionerne i forhold til umiddelbart demografisk træk, mia. kr. (2019 – priser)⁴⁶

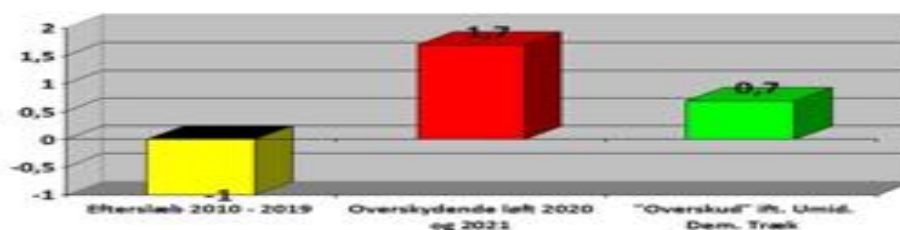
Indhentes dette efterslæb så i 2021 (og 2020)?

Hvad angår 2021 så udgør løftet i regionsaftalen for 2021 som foran nævnt 1,5 mia. kr. Hvortil kommer, at finanslovsaftalen for 2020 i 2021 indebar et yderligere løft på 0,3 mia. kr. Samlet betød merbevillingerne i 2021 således alt i alt et løft på 1,8 mia. kr i forhold til et umiddelbart demografisk træk på 1 mia. kr. De samlede løft i 2021 overstiger således det umiddelbare demografiske træk med + 0,8 mia. kr.

Hvad angår året 2020, så fik med økonomiaftalen for 2020 ⁴⁷ det offentlige forbrug til velfærdsservice på sundhedsområdet i regionerne for 2020 nominelt et løft på 1,5 mia. kr, men reelt udgjorde løftet ”kun” 1,0 mia. ⁴⁸ Dette opfyldte dog det umiddelbare demografiske træk for den regionale sektor i 2020 på 1 mia. kr. ⁴⁹ Oven heri kom et yderligere løft af de regionale sundhedsudgifter i 2020 i finanslovsaftalen for 2020 på 0,9 mia. kr. ⁵⁰ Samlet betød merbevillingerne i 2020 således alt i alt et løft på 1,9 mia. kr i forhold til et umiddelbart demografisk træk på 1 mia. kr. De samlede løft i 2020 i finanslovsaftalen + regionsaftalen oversteg således det umiddelbare demografiske træk med + 0,9 mia. kr.

Samlet løftes altså de regionale sundhedsudgifter med i 2020 og 2021 ialt + 3,7 mia. kr i forhold til et samlet umiddelbart demografisk træk i perioden på 2 mia. kr. Regionsaftalerne i 2020 og 2021+ finanslovsaftalen 2020 giver således et overskydende løft på 1,7 mia. Efterslæbet i regionerne siden 2010 i forhold til det umiddelbare demografiske træk blev således i 2020 og 2021 forvandlet til et lille ”overskud” på + 0,7 mia. kr.

Figur: Efterslæb 2010 – 2019 ⁵¹, samlet løft 2020 ⁵² og 2021 ⁵³ og nettoløft ud over efterslæb i 2021, mia. kr. (2020 – priser)⁵⁴

3.3. Regionsaftalen 20 og 21 (+ finanslovsaftale 2020) i f. t. ressourceefterslæbet fra 2010 – 2019 i f. t. FULDT demografisk træk.

Hvad angår den fulde demografiske vækst har det årligt i gennemsnit i perioden 2010 – 2019 ligget på 1,4 procent.⁵⁵ Men udviklingen i regionernes service udgifter har ikke opfyldt dette, idet det offentlige forbrug i regionerne i perioden årligt kun steg med +0,7 procent i gennemsnit. Dvs. at regionernes serviceudgifter årligt i gennemsnit været underfinansieret med 0,7 procent. Akkumuleret for hele perioden 2010 – 2019 giver det efterslæb i ressource tilførslen til det regionale sundhedsområde på i alt op mod 7½ mia. (manglende) kr.⁵⁶

Figur: Akkumuleret efterslæb i regionerne 2010 – 2019 i forhold til fuldt demografisk træk. Mia. kr, 2019 priser.⁵⁷

Indhentes dette efterslæb så i 2021 (og 2020)?

Hvad angår 2020 så fik regionerne med økonomiaftalen for 2020⁵⁸ - jf. foran – reelt ”kun” et løft på +1,0 mia.⁵⁹ Dette var som nævnt IKKE tilstrækkeligt til at dække det fulde demografiske træk for den regionale sektor, som af Finansministeriet for 2020 opgjortes til 2 mia. kr.⁶⁰ Oven heri kom imidlertid igen et yderligere løft af de regionale sundhedsudgifter i 2020 gennem finanslovsaftalen for 2020 på 0,9 mia. kr.⁶¹

Samlet betød løft i regionsaftale + finanslovsaftale i 2020 således alt i alt et løft på 1,9 mia. kr i forhold til et fuldt demografisk træk på 2 mia. kr. De samlede løft i 2020 dækker således stort set det fulde demografiske træk – således som opgjort af Finansministeriet - med en lille underskridelse på 0,1 mia. kr.

Der er dog – som fremgået - ikke fuld enighed om Finansministeriets opførelse af det fulde demografiske træk. Ifølge sundhedseksperternes bud⁶² udgør det fulde demografiske træk snarere årligt 3 mia. kr. I forhold hertil er underskridelsen i 2020 selvsagt en million større = 1.1 mia. kr.

Hertil kommer så i 2021 – jf. foran - et samlet løft i 2021 på 1,8 mia.kr. i forhold til det fulde demografiske træk i 2021 på 2 mia. kr. (Finansministeriets opførelse), bestående af 1,5 mia kr. i regionsaftalen og 0,3 mia. kr. i finanslovsaftalen. Samlet betød løftet i 2021 over regionsaftalen og gennem finanslovsaftalen for 2021 således igen, at det fulde demografiske træk (som opgjort af Finansministeriet) blev næsten opfyldt med en lidt større, men stadig lille underskridelse på 0,2 mia. kr.

Inddrager vi imidlertid her igen sundhedseksperternes højere bud på det fulde demografiske træk på årligt 3 mia. kr. jf. foran, er underskridelsen

selvsagt en million større = - 1,2 mia. kr. For den samlede periode 2010 – 2021 betyder dette, at efterslæbet i forhold til det fulde demografiske træk i denne periode på 7,5 mia. kr. fra 2020 til 2021 stort set er det samme.

Med Finansministeriets bud på størrelsen af det fulde demografiske træk har der således alt i alt været samlede løft i regionsaftalen og finanslovsaftalen for 2020 på 3,7 mia. kr. i forhold til et samlet fuldt demografisk træk i 2020 + 2021 på i alt 4 mia. kr. Efterslæbet 2010 – 2019 i forhold til fuldt demografisk træk reduceres altså ikke, men forbliver stort set på samme niveau, idet det vokser ganske lidt med -0,3 mia. kr. MEN: Ser vi i forhold til eksperternes højere bud på det fulde demografiske træk på årligt 3 mia. kr. jf. foran, er underskridelsen selvsagt noget større = 2,3 mia. kr.

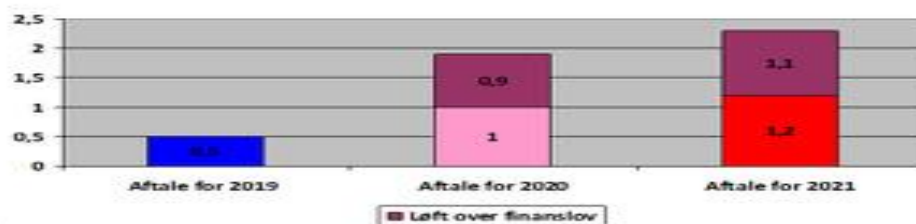
Figur: Efterslæb 2010 – 2019 ⁶³ og nettoforøgelse af efterslæb i 2020 og 2021 for offentligt forbrug i regionerne i forhold til fuldt demografisk træk ifølge regionsaftale 20 og 21 og finanslovsaftale.2020, mia. kr. (2020 – priser)⁶⁴ – i forhold til Finansministeriets ⁶⁵ respektive sundhedseksperterets opgørelsesmetode ⁶⁶.

3.4. Skidt og kanel i regionsaftalen for 2021.

Det må på den ene side anerkendes, at der ER positive elementer i aftalen mellem S - regeringen og Danske Regioner om regionernes økonomi i 2021. Det må for det første anerkendes som **positivt**, at regeringen – som tidligere lovet – fuldt og helt dækker regionernes ekstraudgifter i forbindelse med Corona – epidemien. ⁶⁷ Det må for det andet anerkendes som positivt, at aftalen indeholder et reelt nettoløft af den regionale driftsramme på 1,2 mia. kr. Dette resultat udgør for en forbedring i forhold til aftalen for 2019, hvor regionerne nominelt fik 1 mia. kr. på driftsrammen.⁶⁸ Og det er lidt over det reelle løft i 2020 på 1,1 mia. kr. Dette må for det tredje også anerkendes som en forbedring af den kommunale velfærd, at der med finanslovsaftalen for 2020 – under den statslige budgetteringsramme - gives et løft i 2021 på + 0,9 mia. kr. i 2020 og + 1,1 mia. kr. i 2021 fortrinsvis til minimumsnormeringer samt flere folkeskolelærere. ⁶⁹

Figur: Reelt løft af regional driftsramme og samlet løft gennem driftsramme og finanslov af det regionale sundhedsområde 2019, 2020 og 2021 (mia. kr., årets priser).⁷⁰

MEN: På trods disse forbedringer må det på den anden side for det første også kritiseres, at løftet af servicerammen isoleret betragtet ikke har en størrelse, som sikrer den regionalt leverede velfærd et substantielt løft udover den demografiske udvikling. Og det må for det andet i den forbindelse endvidere kritiseres, at det nominelle løft af den regionale driftsramme i 2021 med +1,3 mia. kr. faktisk er mindre end det nominelle løft heraf i 2020 med +1,7 mia. kr. ⁷¹ Endvidere må det for det tredje kritiseres, at regionerne i stedet for VLAK's årlige omprioriteringsbidrag frem til 2019 på op mod -0,1 mia. nu i 2021 skal spare det tilnærmelsesvist det samme beløb på -0,1 mia. kr. på konsulentkontoen og skal vedblive med vekslende besparelser på konsulenter frem til 2024. En besparelse har afløst en anden.

Sikrer regionsaftalen hermed – overordnet og samlet set – opfyldelse af målet i "Forståelsespapiret", at der – som anført - gives velfærden et løft udover blot at bevare velfærdens standard?

Mens vurderingen af kommuneaftalen for 2021 i forhold hertil falder overvejende positivt, må det samlede billede siges at være mere blandet for regionsaftalen med en tendens til at hælde imod det negative. På den ene side opfylder regionsaftalen i sig selv ganske vist det umiddelbare demografiske træk og mere end opfylder dette, når løftet i 2021 som følge af finanslovsaftalen for 2020 indregnes. Hermed bidrager regionsaftalen for 2021 + merbevillingerne i 2021 i finanslovsaftalen for 2020 også til en pæn reduktion i ressourceefterslæbet for det regionale sundhedsområde fra perioden 2010 til 2019. Men på den anden side opfylder regionsaftalen for 2021 isoleret set ikke det fulde demografiske træk og dette opfyldes ikke engang, hvis merbevillingerne i 2021 til regional sundhed som følge af finanslovsaftalen for 2020 indregnes.

Denne mangel i regionsaftalen for 2021 bliver endnu mere iøjnefaldende, hvis det sundhedseksperterers højere bud på det fulde demografiske træk lægges til grund. Dette er et springende punkt for vurderingen af regionsaftalen for 2021, fordi sygehusvæsenet i perioden fra 2010 til 2019 økonomisk har været massivt undermineret og der derfor er et voldsomt behov for en ressourcemæssig genopretning. Regionsaftalen for 2021 bidrager imidlertid ikke hertil, ikke engang inkl. bevillingerne i 2021 fra finanslovsaftale 202, idet efterslæbet for de regionale sundhedsudgifter i forhold til det fulde demografiske træk vil vokse. Derfor må der i regionsaftale 2021 siges at være langt til opfyldelsen af målet i "Forståelsespapiret" om et større løft i velfærden, hvad angår regionalt leverede sundhedsydelser.

NOTER:

1) Dette notat udgøres af sammenfatningen af en kritisk rapport af samme navn, 200 sider.

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/08/Udligningsreformogoeconomiaftaler2021.pdf>

2) Regeringen og Venstre (samt RV, SF og Alternativet) om nyt udligningssystem. 05.05.20.

<https://fm.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/aftale-om-et-nyt-udligningssystem/>

3) S – regeringen og Danske Regioner: Aftale om regionernes økonomi for 2021. 29.05.20

<https://fm.dk/media/18035/aftale-om-regionernes-oekonomi-for-2021.pdf>

4) S- regeringen og Kommunernes Landsforening: Aftale om kommunernes økonomi for 2021. 29.05.20.

<https://fm.dk/media/18036/aftale-om-kommunernes-oekonomi-for-2021.pdf>

5) Jf. ovennævnte "Forståelsespapir", side 9, for oven og side 12 for neden

6) Jf. Lund, Henrik Herløv: Langsom nedsmeltning af velfærden (1. rapport): Udhuling af velfærdsservice 2010 – 2019. 2. udgave. <https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/03/Langsomnedsmeltning-2-overfoerselsindkomster.pdf>

7) Kilde: Kåre Kildall Rysgaard: Byboere skal betale rundt regnet en milliard til landboere. Dr., 07.05.20.

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/byboere-skal-betale-rundt-regnet-en-milliard-kroner-til-landboere>

8) Jf. Bilag til aftalen om udligningsreform: Samlet virkning og sortering.

<https://fm.dk/media/17903/udligningsreform-samlet-virkning-og-sortering.pdf>

9) Jf Jørgensen, Sten A.: Sådan flyttes pengene mellem kommunerne. Finans, 05.05.20.

<https://finans.dk/forside/ECE12119183/se-kortet-saadan-bliver-pengene-flyttet-mellem-kommunerne/?ctxref=ext>

10) Jf. Jf Jørgensen, Sten A.: Sådan flyttes pengene mellem kommunerne. Finans, 05.05.20.

<https://finans.dk/forside/ECE12119183/se-kortet-saadan-bliver-pengene-flyttet-mellem-kommunerne/?ctxref=ext>

11) Jf. Enhedslisten Q&A om reform af udligning mellem kommunerne, s. 2 midt for.

<https://enhedslisten.dk/2020/05/05/qa-om-reform-af-udligning-mellem-kommunerne>

12) Kilde: Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 1 (aktstykke nr. 233) af 18. juni. 2020, side 2, tabel 1.

<https://www.ft.dk/samling/20191/aktstykke/aktstk.233/spm/1/svar/1675060/2216519/index.htm>

13) Kilde: Egen beregning.

¹⁴⁾ Kilde: Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 8 (aktstykke nr. 162) af 19. sept. 2019, side 2, tabel 1.

<https://www.ft.dk/samling/20182/aktstykke/Aktstk.162/spm/8/svar/1590795/2078716.pdf>.

¹⁵⁾ Kilde: jf. Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 4 (alm. Del) af 18. juni 2020, stillet efter ønske fra Rune Lund (EL)

<https://www.ft.dk/samling/20191/aktstykke/Aktstk.233/spm/4/svar/1675042/2216482/index.htm>

¹⁶⁾ Jf. Kirk, Jens Sand: Reduktion i kommunale serviceudgifter pr borger siden 2009 og nulvækst siden 2000, s. 4 øverst. Analysenotat fra KL, 27..09.18.

<https://www.kl.dk/media/18586/reduktion-i-kommunale-serviceudgifter-per-borger-siden-2009-og-nulvaekst-siden-2000.pdf>

¹⁷⁾ Kilde; Egen beregning, Jf. Fagbevægelsens Hovedorganisation: Velfærdstab siden 2010 på 15 mia. kr.

.

¹⁸⁾ S- regeringen og Kommunernes Landsforening: Aftale om kommunernes økonomi for 2020. 06.09.19.

<https://www.fm.dk/nyheder/pressemeddelelser/2019/09/kommunerne-faar-2-komma-2-mia-mere-til-velfaerd-i-2020>

¹⁹⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Økonomaftalerne for 2020 med kommuner og regioner: Et løft af velfærden – med begrænsninger, s.33.

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/09/Oekonomiaftaler2020.pdf>

²⁰⁾ Jf. Kommuneaftalen for 2021, s. 2, kap. 2, 2. afsnit.

²¹⁾ Egen beregning

²²⁾ Kilde: Opjustering i forhold til egen tidligere beregning i Lund, Henrik Herløv: Langsom nedsmeltning af velfærden (rapport I): Udhulingen af velfærdsservice 2010 – 2019.

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-velfaerdsservice.pdf>

²³⁾ Jf. Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 9 (aktstykke nr. 148) af 15. juni 2018, tabel 1.

<https://www.ft.dk/samling/20171/aktstykke/aktstk.148/spm/9/svar/1499372/1914310/index.htm>

²⁴⁾ Kilde: Opjustering i forhold til egen tidligere beregning i Lund, Henrik Herløv: Langsom nedsmeltning af velfærden (rapport I): Udhulingen af velfærdsservice 2010 – 2019.

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-velfaerdsservice.pdf>

²⁵⁾ Kilde: Opjustering i forhold til egen tidligere beregning i Lund, Henrik Herløv: Langsom nedsmeltning af velfærden (rapport I): Udhulingen af velfærdsservice 2010 – 2019.

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-velfaerdsservice.pdf>

²⁶⁾ Kilde: Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 4 (aktstykke 233) 18.06.20 : Årligt stigning i udgifterne 2021 -2025 fordelt på sektorer ifølge fuldt demografisk træk, s. 3, tabel 1. Stillet af Rune Lund (EL) 24.06.20.

<https://www.ft.dk/samling/20191/aktstykke/Aktstk.233/spm/4/svar/1675042/2216482/index.htm>

²⁷⁾ S- regeringen og Kommunernes Landsforening: Aftale om kommunernes økonomi for 2020. 06.09.19.

<https://www.fm.dk/nyheder/pressemeddelelser/2019/09/kommunerne-faar-2-komma-2-mia-mere-til-velfaerd-i-2020>

²⁸⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Økonomaftalerne for 2020 med kommuner og regioner: Et løft af velfærden – med begrænsninger, s. 48 - 49.

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/09/Oekonomiaftaler2020.pdf>

²⁹⁾ Jf. Kommuneaftalen for 2021, s. 2, kap. 2, 2. afsnit.

³⁰⁾ Egen beregning

³¹⁾ Kilde: Egen beregning.

³²⁾ Jf. Pressemeddelelse: Økonomaftale med KL dækker Corona - regning og kan sparke gang i væksten, s. 1 på midten.

<https://sim.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-kl-daekker-corona-regning-og-kan-sparke-gang-i-vaeksten/>

³³⁾ Kilde: Egen beregning.

³⁴⁾ Jf. Pressemeddelelse: Økonomaftale med KL dækker Corona - regning og kan sparke gang i væksten, s. 1 på midten.

<https://sim.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-kl-daekker-coronaregning-og-kan-sparke-gang-i-vaeksten/>

³⁵⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Langsom nedsmeltning af velfærden (I): Udhuling af velfærds-service 2001 – 2019.

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-velfaerdsservice.pdf>

³⁶⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Budgetloven 2020 – revideres eller afskaffes?

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/BudgetlovRevision.pdf>

³⁷⁾ Kilde: Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 1 (aktstykke nr. 233) af 18. juni 2020, side 2, tabel 1: Opdateret demografiske udgiftstræk i procent og mia. kr. for henholdsvis stat, regioner og kommuner i årene i perioden 2021 – 2025. Stillet af Rune Lund (EL) 24. juni 2021.

<https://www.ft.dk/samling/20191/aktstykke/aktstk.233/spm/1/svar/1675060/2216519/index.htm>.

³⁸⁾ Kilde: Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 1 (aktstykke nr. 233) af 18. juni 2020, side 2, tabel 1: Opdateret demografiske udgiftstræk i procent og mia. kr. for henholdsvis stat, regioner og kommuner i årene i perioden 2021 – 2025. Stillet af Rune Lund (EL) 24. juni 2021.

<https://www.ft.dk/samling/20191/aktstykke/aktstk.233/spm/1/svar/1675060/2216519/index.htm>.

³⁹⁾ Kilde: Regionsaftalen for 2021.

⁴⁰⁾ Kilde: Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr.4 (aktstykke nr. 162) af 19. sept. 2019, side 3, tabel 1.

<https://www.ft.dk/samling/20182/aktstykke/Aktstk.162/spm/8/svar/1590795/2078716.pdf>.

⁴¹⁾ Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 4 (aktstykke nr. 233) af 18. juni 2020, side 3, tabel 1: Årlig stigning i udgifterne i procent og i mia. kr. i henholdsvis stat, kommuner og regioner såfremt Finansministeriets beregningstekniske principper for fremskrivningen efter den mellemfristede planlægningshorisont anvendes for perioden 2021- 2015 (Det fulde demografiske træk – hhl). Stillet af Rune Lund 24. juni 2020.

<https://www.ft.dk/samling/20191/aktstykke/Aktstk.233/spm/4/svar/1675042/2216482/index.htm>

⁴²⁾ Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 4 (aktstykke nr. 233) af 18. juni 2020, side 3, tabel 1: Årlig stigning i udgifterne i procent og i mia. kr. i henholdsvis stat, kommuner og regioner såfremt Finansministeriets beregningstekniske principper for fremskrivningen efter den mellemfristede planlægningshorisont anvendes for perioden 2021- 2015 (Det fulde demografiske træk – hhl). Stillet af Rune Lund 24. juni 2020.

<https://www.ft.dk/samling/20191/aktstykke/Aktstk.233/spm/4/svar/1675042/2216482/index.htm>

⁴³⁾ Jf. interview med Jakob Kjellberg i Rasmussen, Lars Igum: "Trods milliarder er hospitaleterne pressede". Politiken, 20.04.19 <https://politiken.dk/forbrugogliv/sundhedogmotion/art7199428/%C2%BBN%C3%A5r-personalet-piber-har-de-noget-at-have-deres-pibi%C2%AB> og jf. Pressemeddelelse fra Ældre Sagen, Lægeforeningen, Danske Patienter, FOA, Danske Handicaporganisationer og Dansk Sygeplejeråd i "Patienter, ældre og sundhedsprofessionelle i opråb: Flere midler til presset sundhedsvæsen, Lægeforeningen, 19. 03.19. <https://www.laeger.dk/nyhed/patienter-aeldre-og-sundhedsprofessionelle-i-opraab-flere-midler-til-preset-sundhedsvaesen>

⁴⁴⁾ Kilde: Egen beregning.

⁴⁵⁾ Kilde: 2. rev. og udbyggede udgave af "Langsom nedsmeltning af velfærden (1. rapport): Udhulingen af velfærdsservice 2001 – 2019".

<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-velfaerdsservice.pdf>

- ⁴⁶⁾ Kilde: 2. rev. og udbyggede udgave af ” Langsom nedsmeltning af velfærden (1. rapport): Udhulingen af velfærdsservice 2001 – 2019”.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-vel-faerdsservice.pdf>
- ⁴⁷⁾ S – regeringen og Danske Regioner: Aftale om regionernes økonomi for 2020. 04.06.19
<https://www.fm.dk/nyheder/pressemeddelelser/2019/09/regionerne-faar-halvanden-mia-mere-i-2020>
- ⁴⁸⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Økonomiaftalerne for 2020 med kommuner og regioner: Et løft af velfærden – med begrænsninger, s. 68.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/09/Oekonomiaftaler2020.pdf>
- ⁴⁹⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Økonomiaftalerne for 2020 med kommuner og regioner: Et løft af velfærden – med begrænsninger, s. 67.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/09/Oekonomiaftaler2020.pdf>
- ⁵⁰⁾ Jf. Finansministeriet: Økonomiaftale med Danske Regioner dækker Corona-regning i 2020 og frigør 1,3 mia.kr til mere velfærd i 2021, s. 1 på midten. 29.05.20.
<https://fm.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-danske-regioner-da-ekker-coronaregning-i-2020-og-giver-1-3-mia-mere-til-velfaerd-i-2021/>
- ⁵¹⁾ Kilde: 2. rev. og udbyggede udgave af ” Langsom nedsmeltning af velfærden (1. rapport): Udhulingen af velfærdsservice 2001 – 2019”.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-vel-faerdsservice.pdf>
- ⁵²⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Økonomiaftalerne for 2020 med kommuner og regioner: Et løft af velfærden – med begrænsninger. <https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/09/Oekonomiaftaler2020.pdf>
- ⁵³⁾ Jf. Finansministeriet: Økonomiaftale med Danske Regioner dække Corona – regning i 2020 giver 1,3 ma. kr., mere til velfærd i 2021. Pressemeddelelse, 29.05.20.
<https://fm.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-danske-regioner-da-ekker-coronaregning-i-2020-og-giver-1-3-mia-mere-til-velfaerd-i-2021/>
- ⁵⁴⁾ Kilde: Egen beregning jf. foran.
- ⁵⁵⁾ Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 9 (Aktstykke nr. 148) af 15. juni 2018, side 2, tabel 1.
<https://www.ft.dk/samling/20171/aktstykke/aktstk.148/spm/9/svar/1499372/1914310/index.htm>
- ⁵⁶⁾ Kilde: 2. rev. og udbyggede udgave af ” Langsom nedsmeltning af velfærden (1. rapport): Udhulingen af velfærdsservice 2001 – 2019”.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-vel-faerdsservice.pdf>

- ⁵⁷⁾ Kilde: 2. rev. og udbyggede udgave af ” Langsom nedsmeltning af velfærden (1. rapport): Udhulingen af velfærdsservice 2001 – 2019”.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-velfaerdsservice.pdf>
- ⁵⁸⁾ S – regeringen og Danske Regioner: Aftale om regionernes økonomi for 2020. 04.06.19
<https://www.fm.dk/nyheder/pressemeddelelser/2019/09/regionerne-faar-halvanden-mia-mere-i-2020>
- ⁵⁹⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Økonomiaftalerne for 2020 med kommuner og regioner: Et løft af velfærden – med begrænsninger, s. 68.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/09/Oekonomiaftaler2020.pdf>
- ⁶⁰⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Økonomiaftalerne for 2020 med kommuner og regioner: Et løft af velfærden – med begrænsninger, s. 67.
<https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2019/09/Oekonomiaftaler2020.pdf>
- ⁶¹⁾ Jf. Finansministeriet: Økonomiaftale med Danske Regioner dækker Corona-regning i 2020 og frigør 1,3 mia.kr til mere velfærd i 2021, s. 1 på midten. 29.05.20.
<https://fm.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-danske-regioner-da-ekker-coronaregning-i-2020-og-giver-1-3-mia-mere-til-velfaerd-i-2021/>
- ⁶²⁾ Jf. interview med Jakob Kjellberg i Rasmussen, Lars Igum: ”Trods milliarder er hospita-lerne pressede”. Politiken, 20.04.19 <https://politiken.dk/forbrugogliv/sundhedogmotion/art7199428/%C2%BBN%C3%A5r-personalet-piber-har-de-noget-at-have-deres-pib-i%C2%AB> og jf. Pressemeddelelse fra Ældre Sagen, Lægeforeningen, Danske Patienter, FOA, Danske Handicaporganisationer og Dansk Sygeplejeråd i ” Patienter, ældre og sundheds-professionelle i opråb: Flere midler til presset sundhedsvæsen, Lægeforeningen, 19. 03.19.
<https://www.laeger.dk/nyhed/patienter-aeldre-og-sundhedsprofessionelle-i-opraab-flere-midler-til-preset-sundhedsvaesen>
- ⁶³⁾ Kilde: Kilde:2. rev. og udbyggede udgave af ” Langsom nedsmeltning af velfærden (1. rapport): Udhulingen af velfærdsservice 2001 – 2019”. <https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-velfaerdsservice.pdf>
- ⁶⁴⁾ Kilde: Egen beregning.
- ⁶⁵⁾ Svar på Finansudvalgets spørgsmål nr. 9 (Aktstykke nr. 148) af 15. juni 2018, side 2, tabel 1.
<https://www.ft.dk/samling/20171/aktstykke/aktstk.148/spm/9/svar/1499372/1914310/index.htm>

- ⁶⁶⁾ Jf. interview med Jakob Kjellberg i Rasmussen, Lars Igum: "Trods milliarder er hospita-
lerne pressede". Politiken, 20.04.19 [https://politiken.dk/forbrugogliv/sundhedogmotion/
art7199428/%C2%BBN%C3%A5r-personalet-piber-har-de-noget-at-have-deres-pibi%C2%AB](https://politiken.dk/forbrugogliv/sundhedogmotion/art7199428/%C2%BBN%C3%A5r-personalet-piber-har-de-noget-at-have-deres-pibi%C2%AB) og jf. Pressemeddelelse fra Ældre Sagen, Lægeforeningen, Danske Patienter, FOA,
Danske Handicaporganisationer og Dansk Sygeplejeråd i "Patienter, ældre og sundheds-
professionelle i opråb: Flere midler til presset sundhedsvæsen, Lægeforeningen, 19. 03.19.
[https://www.laeger.dk/nyhed/patienter-aeldre-og-sundhedsprofessionelle-i-opraab-flere-
midler-til-preset-sundhedsvaesen](https://www.laeger.dk/nyhed/patienter-aeldre-og-sundhedsprofessionelle-i-opraab-flere-midler-til-preset-sundhedsvaesen)
- ⁶⁷⁾ Jf. Pressemeddelelse: Økonomaftale med KL dækker Corona - regning og kan sparke
gang i væksten, s. 1 på midten.
[https://sim.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-kl-daekker-corona-
regning-og-kan-sparke-gang-i-væksten/](https://sim.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-kl-daekker-corona-regning-og-kan-sparke-gang-i-væksten/)
- ⁶⁸⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: AFTALE OM REGIONERNES ØKONOMI 2019: Produktivitetskrav
fortsætter i forklædning. Juni 2018.
<http://www.henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/artikler/Regionsaftale2019.pdf>
- ⁶⁹⁾ Jf. Pressemeddelelse: Økonomaftale med KL dækker Corona - regning og kan
sparke gang i væksten, s. 1 på midten.
[https://sim.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-kl-daekker-
coronaregning-og-kan-sparke-gang-i-væksten/](https://sim.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2020/maj/oekonomiaftale-med-kl-daekker-coronaregning-og-kan-sparke-gang-i-væksten/)
- ⁷⁰⁾ Kilde: Egen beregning.
- ⁷¹⁾ Jf. Lund, Henrik Herløv: Langsom nedsmeltning af velfærden (I): Udhuling af velfærds-
service 2001 – 2019.
[https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-vel-
faerdsservice.pdf](https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2020/01/Langsomnedsmeltning-1-vel-faerdsservice.pdf)

Antonio Gramsci i et historisk og aktuelt perspektiv

Gert Sørensen, seniorforsker, Københavns Universitet

Gramsci (1891-1937) har efterhånden fået en klassikerstatus inden for det 20. århundredes politiske tænkning.

Denne status har sikret ham og hans variant af traditionen fra Marx et langt efterliv også uden for Italien. Der ligger i denne status som klassiker en forventning om, at Gramsci kan mønstre en fortsat relevans i diagnosticeringen af vor tid. Mange vil sikkert mene, at der et langt til første verdenskrig, den russiske revolution, kommunismen og fascismen, der tegnede horisonten i hans korte liv. Det er indlysende, at Gramsci ikke siger så meget om epidemier, klimaproblemer, digitaliseringer og, hvad der ellers fylder dagens overskrifter.

Men en klassiker minder stilfærdigt om, at der er andre og dybere lag i vores historie, i vore samfund og i vore erindringer. De går årtier og århundreder og endnu længere tilbage i tiden og danner derfor de rammer, som nye lag indlejrer sig i og påvirker. Er blikket ikke også rettet mod disse, kan nutiden meget vel blive fanget i et optisk bedrag. Denne mulighed bliver ikke mindre af, at de aktuelle krisefænomener har det med at løbe løbsk og derfor som et modtræk må rejse nogle spørgsmål til de institutioner, tankegange og præferencer, der har præget tiden forinden. Det nødvendiggør den form for boopgørelse, som Gramscis værk grundlæggende også lægger op til.

'En stor og frygtindgydende verden'

Som leder af Det Italienske Kommunistiske Parti (PCI) blev Gramsci arresteret i 1926 og senere dømt til 20 års fængsel. Mussolini var kommet til magten i 1922, og netop i årene 1925-26 tog det fascistiske styre en yderligere drejning mod diktaturet. Det var i denne sene periode, at han skrev sine *Fængselsoptegnelser*, der for alvor skulle gøre ham kendt i utallige oversættelser på alverdens sprog efter anden verdenskrig. Gramsci blev dermed selv ramt af den erkendelse, han indprentede sig i 1917, da første verdenskrig rasede på sit næstsidste år, og den russiske revolution brød ud: "Verden er virkelig stor og frygtindgydende og kompliceret. Enhver handling, som bliver slynget ud mod denne kompleksitet, vækker uventede ekkoer". Det var en verden af krig og opbrud, der definitivt begravede 1800-tallets og det liberale borgerskabs fremskridtstro.

Verden trængte sig ubønhørligt på i løbegravene ved fronterne, der hurtigt kunne forvandle liv til død. Første verdenskrig blev indledningen til en egentlig europæisk borgerkrig. Den fik lov til at fortsætte med andre midler, da diverse tæskehold overtog gader og pladser, og kulminerede med anden verdenskrig. I et accelereret tempo blev de sociale hierarkier, der havde ført de europæiske lande ind i krigen, erstattet af andre, da både Italien, Tyskland og Rusland fik etableret helt nye styreformers, der fra begyndelsen af 1920'erne og videre efter Hitlers magtovertagelse i 1933 udviklede sig til egentlige totalitære regimer. Verden blev fysisk mærkbar i sin uforudsigelighed. Det fik Gramsci til et andet sted at skrive: "Vi føler verden; før tænkte vi den kun", der også kan udlægges som et udsagn om, at politikken rykkede ind i kroppen og truede med at reducere den til det nøgne, ubeskyttede liv. Ordene understreger imidlertid også, at Gramsci anskuer det levede liv som kilden til hans tænkning, til hans praxisfilosofi.

For et individuelt liv som Gramscis blev engagementet i den politiske kamp om Italiens fremtid fatalt. Fra sin fødeø Sardinien var han flyttet til Fiat-byen Torino for dér at markere sig som journalist ved den socialistiske presse og gøre sig til talsmand for en slags rådskommunisme under de store

fabriksbesættelser i 1919-20. Med fængslingen i 1926 skærpede det fascistiske regime indsatsen over for den sidste rest af antifascistisk opposition. Det var imidlertid også året, hvori Gramsci sendte et par breve til Den Kommunistiske Internationale i Moskva, som PCI var medlem af. Heri gav han åbent udtryk for sin bekymring over den voksende konflikt internt i Det Russiske Kommunistparti mellem Stalin og Trotskij. Gramsci så i den stalinistiske fløjs overdrevne fremfærd over for modstanderne en afgørende trussel mod de forventninger, som revolutionen i 1917 udstak. Det fik dog ikke andre konsekvenser, end at Gramsci selv blev mistænkt for at afvige fra partilinjen. Det dobbelte politiske nederlag, der tegnede sig ikke bare i Italien men også med den stalinistiske vending i Sovjetunionen, motiverede Gramsci til i sine *Fængselsoptegnelser* at gentænke arven fra Marx, der var sandet til i marxismen-leninismen og havde mistet enhver intellektuel fremdrift.

Selv om Gramsci aldrig fik færdiggjort sit arbejde inden sin død, lå de overordnede linjer dog klare. Det gav plads til fortolkninger, men satte også nogle begrænsninger for disse. Det bidrog i høj grad til at sikre Gramsci en fremtid. I en første fase blev han et politisk og kulturelt fyrtårn for PCI, der i sin videre historie gjorde sig fri af traditionen fra det gamle Komintern og snart blev efterkrigstidens største kommunistiske parti i Vesteuropa. Tilmed havde PCI haft en solid repræsentation i den grundlovgivende forsamling og i dette regi bidraget til udformningen af en ny demokratisk forfatning, der trådte i kraft i 1948. Disse forhold skabte interesse for PCI's politiske og kulturelle diskussioner også uden for landets grænser. Den tog så en drejning i løbet af 1960'erne og 1970'erne, da det var det direkte demokratiske rådskommunistiske Gramsci fra 'de to røde år' 1919-1920 i Torino, der blev hentet frem. Det var også i denne periode, at de to første samlinger af Gramscis tekster blev oversat til dansk og fik hans skrifter fra både den tidlige og den sene periode introduceret i den danske debat (se litteraturliste).

Det står dog også klart, at Gramscis eftermæle ikke dermed er udtømt. Det, som nogle vil kalde en svaghed, værkets ufærdighed, kan i virkeligheden vendes til hans styrke, efterhånden som den historiske kontekst, som værket blev til i, toner bort. Den åbne karakter har været medvirkende til at overlevere et stykke teoretisk arbejde, der ikke er uvæsentligt for politikudviklingen i dag. Man nævner gerne, at Marx trak på tre kilder: klassisk engelsk økonomi (arbejdsdelingens og værditeoriens Adam Smith og David Ricardo); fransk politik (jakobinsk aktivisme og bonapartisme); og tysk filosofi (dialektikkens Hegel). Til sammenligning inddrog Gramsci foruden Marx også dennes tre kilder. Det var dog især den franske politiske tradition, han arbejdede videre med og gjorde det i lyset af Hegels mere retsfilosofiske overvejelser over det moderne civilsamfunds og den moderne nationalstats dannelse. Men han gik et skridt videre og hentede yderligere to kilder fra den italienske kulturtradition: den liberale filosof og kulturhistoriker Benedetto Croce, der med sit blik for de videnskabsteoretiske og filosofiske nybrud ved overgangen til det 20. århundrede blev brugt til en dybtgående kritik af et af hovedværkerne i sovjetmarxismen, nemlig Nikolaj Bukharins 'Manual for en marxistisk sociologi'.

Croce er i dag næppe meget kendt uden for sit hjemland. Det er den anden kilde derimod, Machiavelli, hvorfra Gramsci udviklede sit dobbelte magtbegreb om herredømme og hegemoni, der udfolder hhv. en tvangsrelation og en konsensusrelation mellem de regerende og de regerede. Inddragelsen af Machiavelli accentuerer en tematisk forskydning i Gramscis værk i retning af det politiske. Den understreger også, at magtrelationen og hele spørgsmålet om, hvordan en stat styres og dets ressourcer fordeles har en anden og ældre historie, der ikke er sammenfaldende med den historiske mere specifikke kapitalistiske produktionsmåde. Gramsci mister dog ikke blikket for, at denne sidste så til gengæld har givet magtrelationen et særligt historisk indhold ved sin særlige måde at rekruttere til den herskende og ledende klasse og fordele ressourcerne på.

Florentinsk republikanisme

Machiavelli, kansler og topembedsmand i Renæssancens Firenze, fremstilles gerne som ophavsmanden til en opfattelse af politik som en kynisk og brutal affære, der tilsidesætter alle etiske hensyn. Det er dog kun den halve sandhed. Kaster man et blik på andre værker end det berygtede *Fyrsten*, eksempelvis det langt mere omfattende og gennemarbejdede *Drøftelser af Titus Livius*, danner der sig et indtryk af en mere nuanceret og sammensat Machiavelli, der skriver sig ind i en længere republikansk tradition. Grundlæggende forfægter Machiavelli i det sidste værk en republikansk styreform, der går tilbage til den tidlige romerske republik og er kendetegnet ved, at de regerede adlyder de regerende under forudsætning af, at de regerede ikke bare har indflydelse på dem, der regerer, men også selv kan blive regerende. I den verden af krige, som Machiavelli selv levede og tænkte i, blev betingelserne for 'det gode styre' derfor ofte undermineret af indre uro eller af trusler mod sikkerheden udefra. Situationen kunne derfor snart antage karakter af nødret og undtagelse, der krævede en suspendering af 'det gode styre' ved at koncentrere magten i en fyrsteskikkelse for ad den vej at genoprette statens republikanske grundlag.

Det er naturligvis det springende punkt i Machiavellis argumentation, og bliver det ikke i mindre grad med Gramscis opdatering af den florentinske kansler, eftersom der altid vil være en tendens til, at dem, der sidder på magten, vil lukke dette privilegium om sig selv. Jo større magtkoncentrationen er, desto større vil denne risiko være. Der kan derfor nemt ske det, at ophæver man den republikanske orden med den ene eller anden begrundelse, kan denne ophævelse gå hen og blive permanent. Det rejser igen hele spørgsmålet om styreformen, da dens indretning bliver helt afgørende for karakteren af magtrelationen mellem de regerende og de regerede.

Gramsci tænker i den republikanske tradition. Det er derfor ikke tilfældigt, at han et sted i sine *Fængselsoptegnelser* henviser til Rousseau, der i *Du contrat social* (1762) om samfundspagten gør Machiavelli til en fortaler for republikanismen. Argumentet, som Gramsci overtager, lyder, at Machiavelli ikke så meget belærer dem, der allerede kender magtspillet og gerne vil holde denne viden for sig selv, som han netop giver dem, der ikke kender det, indsigt og viden. Machiavelli afviser derfor i dette ræsonnement ikke magtudøvelsen som sådan. Den er et afgørende træk ved politik. Beslutninger skal træffes, og regeres skal der i stat og civilsamfund. Men den skal bindes op af modvægte, der sætter ind med nødvendig kontrol. Uden gennemsigtighed, deltagelse og udskiftning forsvinder betingelserne for 'det gode styre'.

Spørgsmålet om styreformens mål og med definerede det overordnede anliggende i Machiavellis værker. I fokus var skrøbeligheden i den republikanske orden, der under givne omstændigheder snart kunne udvikle sig til tyranni og fyrstedømme. Når Machiavelli kom til at spille en så vigtig rolle i *Fængselsoptegnelserne*, havde det ikke bare sin forklaring i, at Machiavelli var fast pensum i den italienske selvforståelse, og da også blev taget op i Gramscis egen samtid af så forskellige personer som Croce og Mussolini, omend med stærkt divergerende dagsordener. Derfor stod Machiavelli allerede som et pejlemærke i den periode, hvori de europæiske styreformer mere og mere slog over i totalitære regimer. I Sovjetunionen måtte Gramsci konstatere, at de nye magtstrukturer afskar befolkningen fra indflydelse og indsigt. Enhver modstand forsvandt, efterhånden som der blev sat ind med en systematiseret terror mod enhver tænkelig opposition. I Italien indførte regimet et førerprincip, der tildelte *il Duce* ukrænkelighed og uindskrænkede beføjelser.

Afregulering og regeringskultur

I sit arbejde rettede Gramsci sin opmærksomhed mod et emne, der ikke er blevet mindre vedkommende, selv om målestokken og -ismene har ændret sig. Opbruddene i de seneste årtier har siden 1980'erne underkastet vore vestlige demokratier en hastig afregulering af de internationale konventioner og markedsmekanismer. Den teknologiske udvikling, der stillede en demokratisering af informationsadgangen i udsigt, har lige så hurtigt udskiftet disse løfter og i stedet givet mere plads til ofte udokumenterede meningstilkendegivelser, hvad der har svækket den traditionelle presse og de traditionelle uddannelsessystemer. De store fortællingers tid er forbi og er blevet afløst af postmodernistisk tænkning, der, når det kommer til stykket, er svag over for de stærke og stærk over for de svage.

Det har også skabt præmisserne for en umage alliance mellem globaliseringens neoliberalistiske kræfter og de nationalpopulistiske bevægelser, der har undermineret de politiske systemer. Med en nærmest centrifugal kraft er magten flyttet andre steder hen og har gjort det så meget lettere for dens skiftende udøvere at lukke sig omkring egne uanfægtede værdier, der snart fremhævede markedets fortrin frem for staten, og snart faldt tilbage i en etnisk begrundet og ekskluderende retsfølelse. Det har blot gjort verden til et endnu mere uforudsigeligt sted, præget af ulighed og afmagt.

Gramsci gennemlevede og gennemtænkte den første fase af den europæiske nedtur, der blev en realitet efter anden verdenskrig, da den kolde krig mellem USA og Sovjet delte kontinentet og detroniseringen satte i gang med den endelige afvikling af de europæiske koloniimperier. Han så Sovjetmagten vokse og opfangede uoverensstemmelsen mellem utopi og realitet. Tilsvarende så han USA som en magt, der var på vej frem og med 'amerikanismen og fordismen' lancerede en økonomisk og kulturel model med et betydeligt potentiale. Men han så også 1800-tallets optimistiske forventninger til vækst, teknik og fremskridt smuldre, og tog bestik af de ændrede fremtidshorisonter i sin praxisfilosofi.

Fra Italien kendte Gramsci allerede den dybe splittelse af landet i et relativt rigt Norditalien og et mindre udviklet Syditalien, der i dag fortsat er et af Europas største udkantsområder og for længst har dementeret, at moderniteten i sig selv var løsningen. Syden fik status af koloni, der blev udnyttet af en skæv økonomisk udvikling til fordel for de driftige norditalienske industribyer, der hungrede efter kapital og arbejdskraft. Gramsci tog fat om disse strukturelle problemer i et lille skrift om det syditalienske spørgsmål, der blev skrevet i 1926, kort før han blev fængslet. Det er næppe tilfældigt af den palæstinensisk-amerikanske kulturteoretiker Edward Said greb fat i disse iagttagelser og foldede tematikken ud og gav den en global dimension.

Den lange europæiske borgerkrig havde forskellige faser, der i 1945 fik en foreløbig slutning med nazifascismens nederlag for i 1989-91 at ende med sovjetkommunismens opløsning. Den globale udvikling tog derefter en anden drejning, der fik den forudsete sejr til markedsøkonomien og det liberale demokrati til at fortone sig. I stedet for, at USA stod tilbage som den eneste supermagt, fulgte verden hurtigt en anden kurs, der i høj grad var en direkte konsekvens af den samtidige afregulering af de internationale spilleregler. Massive investeringer, en lige så massiv udflytning af arbejdspladser og overførelse af teknologi fra Vest mod Øst gav et kraftigt økonomisk løft til Kina. Maoismens centralisering af riget og disciplineringen af den enorme arbejdskraft fik skabt det bedste grundlag for at kombinere egne ressourcer med udenlandsk kapital og viden. På dette grundlag skabte Kina en tilsyneladende succesrig model, der gjorde diktaturet til den drivende kraft bag den økonomiske vækst og fik stadig flere ud af fattigdom.

Vesten havde givet den forestilling, at med den øgede samhandel og indlemmelsen i den globale markedsøkonomi, ville det i sig selv føre til en langsom reformering af det kinesiske samfund i en demokratisk retning. Det skete ikke, hvad der på mange måder afslørede et gigantisk læk i de vestlige diagnoser og i hele den toneangivende tænkning, der lå bag. I dag står Kina som en seriøs udfordrer til Vestens hidtidige overherredømme, som det har taget form i de sidste 500 år med sine dobbelte standarder. At der bliver gjort op med denne fortid, er alt andet lige en historisk nødvendighed. Det bliver derfor så meget mere presserende at følge, hvad dette overherredømme bliver afløst af. Kina fremstår ikke på de nuværende præmisser som en plausibel model, hvis mange træk af et tvangsrevet herredømme allerede er afprøvede og velkendte fra Europas egne historiske erfaringer. Situationen fremstår så meget mere skrøbelig, når man kan iagttage, at Vesten for nærværende er delt og i flere lande ledes af populistiske regeringschefer uden større tiltro til demokratiet og retsstatens principper.

Disse tendenser gør, at man med fuld ret kan definere tiden som et machiavellistisk øjeblik, hvori afgørende beslutninger skal træffes, og hvori det endnu mere afgørende spørgsmål kommer til at handle om den republikanske og demokratiske styreformers overlevelse og om hvilken styreform, der er bedst til at forene retfærdighed med vækst, sundhed og bæredygtighed. Hvad EU kan stille op, må tiden vise. I denne henseende har Europa lige siden 1945 befundet sig i én lang og endnu uafsluttet forfatningsproces, hvis slutpunkt endnu ikke er i sigte. De fælles institutioner er fortsat svage og i mange af landene står de euroskeptiske bevægelser stærkt. I Italien kom de til magten ved valget i 2018, da Matteo Salvini's Lega og komikeren Beppe Grillos Femstjernebevægelse dannede regering, den første af slagsen i et europæisk kerneland. Den kom hurtigt til kort, da man måtte sande, at én ting er at piske folkestemningerne op ude i gaderne og på pladserne. At sidde i et parlament og tilmed rykke ind i regeringskontorerne er noget ganske andet. Der manglede åbenlyst en egentlig regeringskultur. I denne henseende har neoliberalismens *trickle-down* økonomi spillet fallit og dementerede tesen om, at når nogle få bliver rigere vil alle blive rigere, mens det populistiske bud har forladt sig på den kortsigtede retoriks overbevisningskraft og ellers været ude af stand til at sætte ind dér, hvor de politiske systemer har svigtet.

Grundlæggende er det Gramscis ærinde at udvikle en sådan regeringskultur, der kan kanalisere viljer og stemninger over i langsigtede beslutninger uden at give køb på regeringsførelsens gennemsigtighed og mandatets udskiftelighed. Det rejste for ham det fortsat aktuelle spørgsmål om de intellektuelle kilder, der oppebærer en sådan regeringskultur og bringer den fri af de risici, som hans egne erfaringer med totalitære regimer blotlagde. Det er akkurat i dette krydsfelt, at relationerne mellem dem, der regerer, og dem, der regeres, bliver afgjort.

Literaturliste:

Gramscis aktualitet (red. Carsten Jensen & Gert Sørensen), København: Forlaget Politiske Skrifter, 2020 (indeholder bl. a. en liste over, hvad der er skrevet på dansk om Gramsci)

Gramsci, Antonio, *Politik og kultur* (red. Kjeld Østerling Nielsen), København: Gyldendal, 1972.

- , *Arbejderkontrol, Arbejderråd, Arbejderstyre* (red. Jørgen Stender Clausen), København: Rhodos, 1973

Sørensen, Gert, *Niccolò Machiavelli*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2014.

- & Carsten Jensen, *Antonio Gramsci*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2015.

Tid til gentænkning.

Neoliberalismens udfasning og Rød bloks udfordringer i en udpræget krisetid

Carsten Jensen

"Når alt kommer til alt, står vi så ikke altid i en undtagelsessituation?" (Louis Althusser). Overfor den situation står en politisk blok til venstre, der ikke ved om den skal stå på sit klasse- eller sit folkelige ben. Så hvis ikke 'nu' er tid til gentænkning, hvornår så?

På kort tid er store dele af det politiske landskab blevet forandret. I Danmark, Europa og globalt. Neoliberalismen er nu reelt i åben krise, hvilket ændrer de betingelser som dens modstandere til venstre skal forholde sig til. I denne sommer har USA's præsident sat centralstatens magt ind mod lokalt aktionerende borgere på trods af enkeltstaternes udtalte uvilje. Over hele kloden skrumper økonomier med en hastighed, der nærmer sig den, der præger isafsmeltningen ved polerne, mens befolkningernes handlefrihed er blevet indskrænkede med mere eller mindre eksplicitte undtagelsestilstande. I mange lande er der stadig styr på de fleste ting, men i juli august 2020 virker det fair at sige, at fremtiden ikke har været så usikker i de seneste par generationer. Overfor disse dybe krisetegn står en politisk blok til venstre, der ikke ved om den skal stå på sit klasse- eller sit folkelige ben. Så hvis ikke 'nu' er tid til gentænkning, hvornår så?

Gentænkningen skal omfatte mindst fire dimensioner, nemlig spørgsmålene om 1) hvilke aktører, der skal tages livtag med for at få løsninger til venstre, 2) hvilke selvforståelser centrum-venstre og venstrefløj skal tage udgangspunkt i (bevægelses- og partiidentiteter), 3) hvad lederskab betyder i en aktuell rød blok, og 4) hvordan venstresiden skal organisere sig indbyrdes fremover.

Der er to fælder ved at skrive om politisk gentænkning i en multikrisetid. Den ene er at fokusere for meget på de enkelte kriser, den anden er at overse dem. Især forekommer *viruskrisen* at være uden for kontrol og med globale potentialer til at brede sig til og understøtte den *økonomisk krise*. Med det resultat at løsninger på *klimakrisen* bliver udskudt af i den sammenhæng kortsigtede budgethensyn. Denne kompleksitet må mane til forsigtighed i enhver snak om fremtidige spørgsmål.

Selvom Danmark ser ud til at være et af de lande, der foreløbigt er kommet nådigt igennem den usikre konjunktur, er der stadig tale om en lille åben økonomi, der er meget sårbar udadtil. Landet kan hurtigt blive hårdere og bredere ramt. I så fald er der erfaringer for, at politiske konflikter tilspidises, og at de mest udsatte rammes først og hårdest af besparelser og nedskærin-

ger. Derfor er må alle strategiske udsagn pt. anses for at være foreløbige og tages med forbehold. Defensiv politik fra venstresiden kan hurtigt blive mere nødvendig i de kommende år, end det umiddelbart ser ud til målt på Folketingets sammensætning og aktuelle holdningsundersøgelser.

På denne komplekse baggrund forekommer det måske paradoksalt, at de nedenstående overvejelser sine steder fremstår postulatoriske, programmatisk og i nogen grad pompøse - i stedet for ydmyge og søgende. Det skyldes dels det oplæg, der kom fra redaktionen, som tilsluttede sig det synspunkt, at vi gennemlever en 'gentænkningens tid' og dels sagernes natur. Forhåbentlig vil redaktionen hen ad vejen give plads til et par opfølgende artikler, hvor nogle af de centrale temaer kan behandles lidt mere i dybden og i mere diskuterende og åben form.

Modstanderne og deres indbyrdes forhold

Neoliberalismen er stadig dominerende på en del politikområder, men den er ikke mere en selvfølgelig horisont. I praksis er den under voldsomt pres som overordnet samfundsstrategi og denne proces er blevet forstærket siden starten af året. Den vigtigste indikator på neoliberalismens forholdsvise deroute er højrepopulismens opkomst, men også andre træk som fx dens politiske dagsordens mindskede betydning for udformningen af offentlig politik, især understreget i løbet af viruskrisen, viser dens politiske svækkelse.

Men hvilke komponenter består højresiden i øvrigt af? For det første selvfølgelig det modsatte af frihed og lighed. Den britiske politiske filosof Edmund Burke sammenfattede dette meget godt i forbindelse med den franske revolution: dem, der var imod udbredelsen af de moderniserende principper om frihed og lighed, var til højre, konservative og bevarende. Især det principielle forsvar for ulighed kendetegnede de autoritære. I nyere tid har en fransk filosof, de Benoist, formuleret det således: "Jeg kalder *til højre* den holdning, der består i at betragte verdens *forskelle* og, derfor, den relative ulighed, der er dens nødvendige resultat, for *god*, og den stigende homogenisering af verden, der forsvares og virkeliggøres af den egalitære ideologiske diskurs, for *ond*."¹ Det lyder jo meget nemt, men filosofien findes alligevel i mange varianter og kombinationer: socialkonservatisme, neoliberalisme, højrepopulisme, sharia-lovgivning, stalinisme, etc.

I vores del af verden, det vestlige Europa, er der ikke så meget eksplicit højreorienteret forsvar for ufrihed i dag², men man skal ikke langt ud i Europas nærområder, før man finder egentligt autoritære bevægelser - se fx til Hviderusland, Rusland, Polen og Ungarn for slet ikke at tale om de voldsomme reaktioner på demokratibevægelserne i Mellemøsten i starten og midten af forrige årti. Og så nævner vi slet ikke kuppet i Bolivia sidste efterår, hvor højrepolitikere og militær satte en folkevalgte regering fra magten.

Den aktuelle konfiguration af højrekræfterne har deres baggrund i Den kolde krigs umiddelbare orden: I vores del af verden efter fascismen/nazismens fald var højresiden i udgangspunktet præget af kombinationen socialkonservatisme/-liberalisme. Denne situation blev så småt udfordret i enkelte lande i 1970'erne af højrepopulismen - fx Frp. i Danmark. Også neokonservatismen og -liberalismen opstod på dette tidspunkt. Det mest tydelige eksempel på denne fornyelse og følgende styrkelse af højre var thatcherismens triumf i UK i 1979, hvorefter en kombination af højrepopulistisk/nationalistisk retorik og neoliberal regeringsførelse påførte socialdemokraterne i Labour 18 års politiske nederlag fra 1979 til 1997, hvor 'New' Labour under Tony Blair kom til magten.

I Europa blev thatcherismen en rollemodel, som højrefløjerne kunne pejle efter. I praksis havde neoliberalismen med støtte fra højrepopulismen besejret socialkonservatismen. Højresiden i Europa havde dermed reformeret sig selv. Ikke ved udvikling af specielt nye ideer, for neoliberalismen var snarere en tilbagetrækning til ideer fra før det 20. århundrede, men ved udvikling af nye måder af sammenknytte og vægte ideerne på. Neoliberalismen blev ledende i den nye udgave af højrekoalitionerne efter 1980, mens højrepopulisme og socialkonservatisme blev henvist til anden- og tredjepladser.

Imidlertid har der de sidste 20 år været uro blandt højrepopulisterne. De har vist, at denne strømning ikke er født til at sidde på bagsmækken. De har i en række lande overvundet neoliberalismen som højrealliancens ledende kraft. Mest spektakulært og afgørende i USA, hvor først Trumps sejr i republikanernes interne magtkamp og dernæst hans sejr over Clinton ændrede det højrepolitiske landskab. At dette kunne ske i den ledende stat i den hidtil overvejende neoliberale 'vestlige lejr' viste for alle, at en ny tid var kommet. Neoliberalismen var ikke endeligt besejret og da slet ikke udslettet, men den havde mistet sin selvfølgelig ret til lederskabet eller med andre ord dens selvfølgelig som foretrukken logik i den borgerlige lejr. Brexit, østeuropæiske højrepopulisternes succes med at blive regeringsbærende samt højrepopulistisk regeringsdeltagelse i fx Norge og Østrig understreger dette. I dag har højrepolitik isoleret set populistiske konger, og det er langt fra sikkert, at neoliberalismen kan overvinde ledelseskrisen til egen fordel.

Denne historie giver i sig selv grund til eftertanke for ikke at sige gentænkning. Det var i lang tid god latin til venstre, at den virkelige modstander var neoliberalismen, og at venstresiden af europæisk politik først og fremmest var til for at forsvare velfærdsstaterne mod spare- og nedskæringspolitik. Højrepopulismen blev ofte set som en følgeeffekt af neoliberalismens succes: nedskæringerne gjorde store befolkningsgrupper utilfredse, og højrepopulismens tilbud om fjendebillede, indvandrere og flygtninge, kunne give utilfredsheden retning, men forklarede den ikke i sig selv. Hvis man altså kunne vinde over neoliberalismen og genopbygge velfærdsstaterne ville utilfredsheden i bunden forsvinde, og dermed også grundlaget for højrepo-

pulismens succes. At slå neoliberalismen var altså at slå begge højrefluer med et i smæk.

I dag forekommer denne analyse ikke mere så overbevisende. Det blev ikke centrumvenstre eller venstrefløjen, der viste hvordan neoliberalismen for alvor skulle slås politisk i Europa³ og USA (når der bortses fra Alex Tsipras' Syriza), men i stedet nogen, som en del synes er værre, nemlig Trump, Boris Johnson, etc. Vi fik *ikke* mindre utilfredshed og bedre velfærdsstater de steder, hvor de neoliberale blev tvunget fra magten. Tværtimod blev de berørte lande præget af stigende polarisering. Hørepopulismen er tilsyneladende ikke et såkaldt epifænomen - der skal forklares af noget andet - men en selvstændig politisk kraft med egne dagsordener. Her trænger behovet for gentænkning sig dramatisk på.

I stedet for at satse hele butikken på at modstå den neoliberale offensiv og til gengæld give lidt køb i forhold til højrepopulisterne - eller for den sags skyld omvendt - er det nok nødvendigt at erkende, at de to strømninger, skal analyseres hver for sig og modarbejdes selvstændigt. Højrepopulisme er ikke bare en effekt af neoliberalismen, og neoliberalismen kan ofte bruge højrepopulister som nyttige murbrækkere, men har strengt taget ikke rigtig brug for dem på den lange bane. I nogle tilfælde er de to i konflikt med hinanden, som i opgøret mellem Theresa May og Boris Johnson i UK for nylig, og i andre tilfælde - som i Danmark under Fogh og Løkke - kan de samarbejde.

Derfor skal et fornyet venstreprojekt både kunne modstå neoliberalismens angreb på lighed for alle og højrepopulisternes angreb på frihed for alle. Den bedste måde at ruste sig til dette, er ved at skabe en enhed til venstre, der går dybere end blot en instrumentel valgalliance eller et *de facto* lederskab ved den stærkeste kraft. Det vil sige Mette Frederiksens socialdemokrater.

Frihed, lighed - og Covid-19 vaccine?⁴

'Frihed og lighed for alle' har i over to århundreder været grundprincippet for politik til venstre i Europa. Princippet er blevet udtrykt i mange former og sprog, men har siden den franske revolution været et tilbagevendende tema og en overordnet fordring i politisk etisk. Det har også været tilknyttet tilføjesen 'broderskab', der dog kunne afløses af det kønspolitisk bredere 'solidaritet'. I dag er der stærke kræfter og argumenter for, at princippet bør have en ny tilføjelse, der udtrykker noget i retning af 'miljø- og klimatryghed'.

Et af de spørgsmål, der især kræver gentænkning er, om vi taler frihed og lighed fra et klassesynspunkt eller fra et synspunkt hvor folket, står i centrum.⁵ I Frankrig i revolutionsåret 1789, var svaret på, hvem der skulle sikre frihed og lighed givet: folket! Selv Anders Fogh henviste i hans hjemmesi-

dekronik ved Grundlovens 150 årsdag i 1999 til 'folket' som den nye aktør på den politiske scene, der havde skabt det moderne demokrati.

Men 'folket' fik konkurrence. Midt i det 19. århundrede havde Karl Marx og Friedrich Engels held til at forsyne principperne om frihed og lighed med en tilsyneladende evigt voksende social basis, arbejderklassen. Den skulle være den klasse, der endegyldigt gjorde principperne almengyldige, trak dem ud af ønskeverdenen og placerede dem fast i virkeligheden.⁶ Frem til cirka Den kolde krigs slutning, var deres model den fremherskende - omend ikke den eneste - blandt forsøgene på at forbinde frihed og lighed med reel politisk praksis på en fremadrettet måde. Socialdemokratismen, eller centrum-venstre, var stort set overalt ledende eller støttende i demokratiseringsprojekter.⁷ På trods af at modellen i utallige konkrete sammenhænge er blevet proklameret kriseram, har den gentagne gange kunnet genrejses.

En af de mest vellykkede måder, som modellen er blevet fornyet på, er ved at udvide forestillingen om 'arbejderklassen'. Det viste sig nemlig at 'arbejderklassen' i dens oprindelige form, som den der konkret og fysisk arbejdede med at tilføje kapital mere værdi, faktisk ikke voksede i fx Europa, sådan som teorien sagde, den skulle.

Reformen af den socialdemokratiske model for frihed og lighed kom derfor til at bestå i at udvide den sociale basis. Enten ved også at kalde funktionærer i private og offentlige virksomheder for 'arbejdere', ved at sige, at landarbejdere og bønder også var velkomne i socialdemokratiet/arbejderklassen (fx Stauning) eller ved at sige (som Lenin), at det godt kunne være, at arbejderne ikke var flest, men til gengæld de klogest. Derfor skulle de og deres intellektuelle kammerater være ledende i en klassealliance. Herved blev der skabt endnu en succesfuld model for magtovertagelse, men til prisen af, at forestillingen om frihed og lighed, som det hele strengt taget handlede om, blev forskudt til en fjern og uoverskuelig fremtid. I Sovjetunionen og i dens mere eller (især) mindre frivillige efterlignere rundt omkring i verden, Kina, Østeuropa, Mellemøsten, etc.

Især efter Anden verdenskrig blev nogle af leninismens principper forskudt til lande uden for de gamle centre. Mao Tse Tung tog fx forestillingen om en nærmest altomfattende klassealliance med arbejderklassen i spidsen til det yderste. Han kaldte simpelthen alliancen *Folket*. Dermed fik 'marxismen-leninismen' - der i Rusland oprindeligt var blevet udviklet i konkurrence med 'folkevennerne' - sin egen særlige form for populisme. Det var ikke mere klassepolitik, der var i centrum, men folkets behov. I den bog, der satte populismen på landkortet i 'main-stream political science', havde Maoismen da også sit eget kapitel⁸.

For store dele af den marxistisk inspirerede venstrefløj i Europa i 1960'erne og 1970'erne blev den primære modsætning den imperialistiske, hvor 'folket' var den revolutionære pol, mens den europæiske arbejderklasse blev henvist til en sekundær, nogle gange næsten forræderisk, rolle som globalt snyltende 'arbejderaristokrati'.

Den specifikke europæiske arbejderklasse med de altomfattende opgaver var hermed blevet udvidet til det globale proletariat af anti-imperialistiske folk. Dermed blev der også udviklet en spænding i forestillingen om, hvem der skulle nyde godt af det politiske arbejde for frihed og lighed, og hvem der skulle udføre det. Var det 'klassen' eller 'folket'. Skulle den store indsats organiseres af et arbejderparti eller et folkeparti.⁹

Denne spænding har eksisteret i Europa siden 1970'erne og er i dag tilspidset, eftersom de traditionelle 'arbejderpartier' rundtomkring i Europa enten er i nærmest frit fald hvad angår opbakning (dog pt. ikke i Danmark!), mens de nye venstrepopulistiske partier samler en del af tabene op.¹⁰ Jævnfør fx græske Syriza, der stort set fik alle PASOKs stemmer i forrige årti og spanske Podemos, der sikrede en socialistisk regering i Spanien tidligere på året. Der er siden finanskrisen og i kølvandet på de store sydeuropæiske folkelige protestbevægelser blevet udkrystalliseret en ny type partier i Europa, der måske i mangel af bedre, men med en vis respekt for traditionen, kan kaldes venstrepopulistiske.¹¹ Ved siden af de nævnte er det fx Melenchons La France Insoumise, Die Linke og det nu allerede hedengangne lederskab omkring Jeremy Corbyn i Labour.

For tiden er det som hovedregel sådanne partier, der går fremad på det europæiske centrum-venstres bane, mens mere traditionelle partier som socialdemokrater, socialister og naturligvis rester af traditionelle kommunistiske partier er i krise.

Når det er sagt, skal det straks erkendes, at der er undtagelser. Heldigvis står det danske socialdemokrati under Mette Frederiksen for en af dem. Det skal vi være glade for. Men vi skal også huske, at det danske socialdemokratis aktuelt gode placering er en undtagelse, både i dansk nyere historie og i aktuel europæisk kontekst. Efter al sandsynlighed vil det gå tilbage! Denne forudsigelse skal på ikke tages som en kritik af Frederiksen som leder, men blot som en nøgtern, erfaringsbaseret forventning.¹²

Lederskabets udfordringer og rød blok

Viruskrisen har foreløbigt - kynisk og isoleret betragtet - være et magtpolitisk gode for det socialdemokratiske lederskab. 'Danskerne' føler sig tilsyneladende i gode, eller måske varme, hænder, med Mette som rorgænger. Men det vil også sige, at det er en labil situation. Hvis virus-situationen vender dramatisk igen, hvis/når virus-krisen bliver en global økonomisk krise (på niveau med eller værre end finanskrisen), og når det borgerlige Danmark

finder et nyt lederskab, kan det meget hurtigt blive koldt på toppen omkring Frederiksen.

Derfor er det bedst at bygge dig, som Machiavelli ville have sagt, mens tid er, og i den aktuelle situation i Europa betyder det blandt andet at tage debatten om partikarakter hos de forskellige berørte parter (SD, SF og EL). Der er tendenser i SD til at ville være 'klasse-parti', fx hos boligministeren og beskæftigelsesministeren¹³, og det samme gælder naturligvis for SF og EL.

Måske, stort måske, er det en god idé for Socialdemokratiet at fastholde en moderat klassetilgang, fordi den linje trods dækker af for vælgertab til DF og måske også NB. Men det er nok ikke nogen særlig god idé for SF og Enhedslisten. Det er simpelthen ikke deres historiske *raison d'être* at beskytte arbejderne. Det har vi heldigvis folk, der er langt bedre til. Det er deres rolle at være alliancepartnere i organiseringen af forholdet mellem dele af middelklassen (eller 'mellemlagene' om man vil) og SD/arbejderbevægelsen. Derved er deres position én, der i det aktuelle europæiske politiske landskab driver dem mod en placering som - venstrepopulister. De skal kunne opfange og samle dem, der ikke per samfundsplacering og temperament knytter sig til arbejderbevægelsens normer og mål, men heller i ser sig selv som borgerlige. Denne opsamling skal SF og EL til dels gøre for deres egen skyld (et sted *skal* de hente stemmerne), men de skal ikke mindst gøre det af hensyn til den samlede venstreside.

Der findes desværre ikke noget godt og udbredt politisk sprog i Danmark, der udtrykker *det samlede hensyn* i den del af det politiske liv, der modsætter sig den højreorienterede tænkning, der har været fremtrædende, næsten selvfølgelig (men ikke helt), i Danmark i de senere årtier. Navnet *Rød blok* har til en vis grad bidt sig fast, hvilket er en god ting. Men det er trods alt kun én betegnelse for en valg- og dels regeringsalliance og ikke et omfattende strategisk ordforråd.

Der mangler et sprog for relationen mellem partierne i alliancen, for deres samlede forhold til fx Det radikale venstre (der oven i købet i nogle sammenhænge kan regnes med til alliancen, selvom det nok er lidt farligt at gøre det i alle henseender - den folkelige visdom udtrykker det sådan, at de 'de radikale er nogle slingrefise', eller med andre ord: man kan ikke helt regne med dem), og ikke mindst for det 'imaginære' lederskab, der ideelt set skal regulere forholdet mellem venstrepartierne. Så længe der ikke er en udbredt og gensidigt anerkendt forståelse af, hvad 'Rød blok' er, vil der være et stort spillerum for partiegoisme og fikse ideer, der på langt sigt undergraver tilliden parterne imellem. Og hvis den tillid går helt tabt risikerer man at Rød blok går tabt og regeringsmagten med den.

Et par eksempler. EL's manglende afklaring omkring EU betyder, at enhver langsigtet tillid til partiet er nyttesløs. Danmark og venstresiden kan ikke selv løse sine store problemer. Det er også indlysende for EL. Derfor har partiet i mange år haft en fiktiv forestilling om, at der et eller andet sted på den anden side af EU findes en løsning på det problem. I deres univers hedder kejseren 'Efter EU', og i princippet tror de på, at han har tøj på. Så længe denne fiktion går lyslevende rundt blandt dem, kan andre ikke regne med dem på de store politiske spørgsmål, der forudsætter konkret europæisk samarbejde. Derfor må en samlet 'Rød blok', der for alvor kan arbejde langsigtet, afvente det tidspunkt hvor EL, og ikke mindst de af deres vælgere, der vakler mellem dem og Folkebevægelse, får smidt deres kejser på porten. En overgribende forståelse af, at demokratisk socialisme i Europa og dermed Danmark går gennem EU, er en simpel politisk forudsætning for Rød bloks fremtid. Derfor kræves gentænkning af EL.

SF har til en vis grad vist sig at have mere realistisk sans, men har også deres lig i lasten: De væltede deres egen drømmeregning for ikke *så* mange år siden. Helle Thorning-Schmidts S, R, SF-regering måtte gå af, fordi SF trak sig, da de - ja, SF, - fik deres vilje i sagen om salget af DONG. SF havde tilsluttet sig salget, og leverede da også varen, da der skulle stemmes i Folketinget. Men da det gik op for dem, at de havde sejret, skyndte de sig at vende situationen til et åbenbart mere betryggende nederlag og forlod i al hast sæderne i de centrale statsorganer. SF'erne kan umuligt tro, at denne erfaring er glemt af socialdemokraterne, der i almindelighed er langsigtede tæppevævere og ikke kortsigtede modekokke, der fra dag til dag sælger dagens produkt i restauranten. Et eksempel på, at SF og dermed samlet set Rød blok, har manglet en 'politisk overjæg', der sikrer, at den nedre grænse for tillidsbrud sidder ekstremt højt. Gentænkning, af hvad det vil sige at indgå en alliance, må være et fortløbende obs-punkt for SF.

I begge eksempler kan man påstå, at problemet var og er, at SF'ere og Ellertter ikke selv tror på, 1) at de, deres vælgere og deres sociale base er en del af de retmæssigt herskende i et demokrati som vores, og 2) at der følger politisk ansvar med den placering. Den amerikanske aktivist og akademiker Jonathan Matthew Smucker har i en anbefalelsesværdig bog opfordret folk på venstresiden ('radicals' i US-sprogbrug) til at skelne mellem langsigtede politiske behov og kortsigtet individuel tilfredsstillelse.¹⁴

Begge dele er nødvendige, hvis en politisk bevægelse skal holdes sammen over tid. Men hvis bevægelsen skal give mening i det store politiske billede, må det nødvendigvis være de langsigtede behov, der er styrende, når der er tvivl. EL's kortsigtede tilfredshed med 'at være mod EU, og vise at man ikke bare giver efter for bureaukraterne i Bruxelles' må vige for den langsigtede indsats. På samme måde burde SF'eres subjektive uvilje mod at sælge en enkelt ud af temmelig mange offentlige virksomheder helst ikke stå i vejen for en venstreorienteret regering i spidsen for en solid alliance.

Kort sagt: hvis man virkelig tror på, at man tilhører de retmæssigt herskende, udstiller man ikke sin svaghed og sit vankelmod for modstanderne. Det bliver de bare opildnede af. Så tager man de beslutninger, man er ked af at have truffet, til efterretning, og prøver at gøre det bedre næste gang. På den måde er man med til at opbygge tillid og fremtidssikre en (rød) blok af kræfter, der skal samarbejde over årtier. Og på den måde er man også med til at skabe de principper, som det imaginære lederskab af Rød blok skal styre efter.¹⁵

Klassebevægelser eller folkelige bevægelser? Arbejderbevægelsen sidder stadig med strategiske svar

Hvordan skal venstresiden organisere sig politisk for på både kort og langt sigt at fremme frihed og lighed. Spørgsmålet handler ikke kun om, hvordan de enkelte partier, organisationer og bevægelser skal organiseres (det må deres medlemmer selv om), men om, hvordan forholdet mellem dem skal være, hvis den fremgang, som Rød blok i Danmark har haft de senere år, skal cementeres og fremtidssikres. Det vil sige, at det strategiske spørgsmål handler om, hvordan der tilvejebringes en vision for fremtiden, et imaginært lederskab om man vil, der sikrer at komponenterne i Rød blok tænker i *samlet* ledelse og ikke - som Blå blok gjorde under den seneste valgkamp - søger at sikre deres egen gruppes fremgang, ved at overtage hinandens stemmer og støtte. Hvilket førte til et katastrofalt resultat for dem og en nærmest uset fremgang for Venstre. Altså, hvordan vender venstresiden sig til at tænke som en blok, og ikke ud fra partiegoistiske synspunkter.

Den danske arbejderbevægelse arbejder muligvis langsomt, men den arbejder! Også politisk og fremad. Hvordan man end vender og drejer et venstreprojekt i Danmark er det tæt på umuligt at tænke det i en form, hvor det bevidst søger at omgå arbejderbevægelsen. Eller mere positivt udtryk, ethvert projekt for frihed og lighed for alle i Danmark må nærmest nødvendigvis anse arbejderbevægelsen i bred forstand som en af de centrale støttepiller, - hvis ikke den centrale krumtap, hvorom det hele kommer til at dreje. Den er stadig den største og bedst organiserede folkebevægelse i Danmark. Om man kan lide det eller ej. Alene af den grund! Et projekt for demokratisk socialisme med arbejderbevægelsen som modstander? Nej vel. Hvis man tænker i en sådan bane, må man næsten kunne se, at der er et eller andet galt i ens ligninger.

At arbejderbevægelsen er central, betyder ikke nødvendigvis, at den skal være altdominerende. Og da slet ikke, at ét parti skulle have monopol på politisk repræsentation af bevægelsens krav i de politiske institutioner. Indfaldsvinklen til diskussionen af, hvordan man kan tænke dens rolle kan med fordel være vendingen *primus inter pares*, den første blandt ligemænd (m/k!). Hvis man netop tænker den som en bevægelse, på linje med fx miljø-/klima-, dyrevelfærds- eller handicapbevægelserne, er det heller ikke så over-

raskende, at argumentet her strengt taget er gået hele vejen over en mild problematisering af marxistisk klassesdogmatisme, for så alligevel at ende ved arbejderne. Der er imidlertid en stor forskel på at tale om en teoretisk forstået økonomisk klasse af umiddelbare producenter med indbygget retning mod fremtiden og garanti for sejr over borgerskabet og på at tale om en historisk betinget og konkret forankret bevægelse som arbejderbevægelsen i Danmark.

Arbejderbevægelsens rolle kan også med fordel ses i forhold til det, som nogen har kaldt en populistisk konflikt (til forskel fra en klassekonflikt). Når man fokuserer på den populistiske konflikt, ser man på de folkelige bevægelser uden at tilskrive dem en særlig rolle eller politisk retning, som fx marxismen og socialdemokratismen traditionelt gjorde med arbejderbevægelsen. Bevægelserne er, hvad de har gjort sig til, men kan ved deres medlemmers og de omgivende politiske aktørers indsats efterfølgende trækkes i forskellige retninger.

Arbejderbevægelsens typiske verdenssyn indeholder en selvforståelse som 'os hernede' i modsætning til 'dem deroppe'. Men dette kan fortolkes i politiske retninger som fx 1) 'os arbejdere hernede' til forskel fra 'de kapitalister deroppe' (klasseperspektiv), 2) 'os hernede og -ude' til forskel fra 'indvandrere og københavnerpolitikere' (højrepopulisme) eller 3) 'os hernede' til forskel fra 'neoliberalisterne i bankerne og deres håndlangere' (venstrepopulisme).

Det er imidlertid muligt at udvikle en tilgang, der kan kombinere den første og den tredje fortolkning. Og en af de store gentænkninger burde være at diskutere et sådant perspektiv nærmere. Som regel tænkes politiske projekter som entydige, mens mange undersøgelser peger på, at folk i realiteten har alle mulige forskellige holdninger, selv inden for de enkelte blokke. Kunne man ikke tage udgangspunkt i realiteten og skabe en alliance - og et hverdagsprog til at udtrykke den i - mellem klassetilgangen og den populistiske tilgang, der så at sige fordeler opgaverne mellem sig?

En sådan gentænkning kan og må nødvendigvis tage udgangspunkt i den polarisering som neoliberalismen og højrepopulismens fremkomst har bidraget til at skabe i Danmark. Set under ét er den del af stemmerne til folketingsvalgene, der tilfalder yderfløjene, blevet større i de seneste årtier. DF blev fx dannet i 1995 og Fogh Rasmussen lovede at tælle deres stemmer med til højre, da han blev formand for partiet Venstre i 1998. Da de var på toppen, lå de omkring 20 procent. Det højeste i Danmark siden midten af 1970'erne for et så højreorienteret parti. Og samtidig kunne venstrefløjen mønstre omkring 15. Hvilket vil sige, at de gamle magtpartier omkring midten var skrumpet til omkring 2/3 af vælgerne.

Polariseringen har imidlertid også betydet, at et aktuelt venstreprojekt har fået bedre balance mellem parterne, fordi SF og Enhedslisten også under ét blevet styrkede. Det betyder også, at de er blevet sværere for socialdemokraterne at bosse sig igennem til venstre - selvom de selvfølgelig altid kan spille det kort, der hedder 'mere samarbejde til højre'. Med den store pensel fremme kan man sige, at der til venstre for SD højt sat lå 10 procent af stemmerne under Den kolde krig, mens det i vore dage er i hvert fald en halv gang mere. SD er blevet mindre og SF og EL større. Så alt andet lige står venstrefløjens på det seneste stået stærkere end nogensinde siden 2. VK. Det bør mane til eftertanke hos alle.

Det ser ud som om Mette Frederiksen har taget bestik af dette. I hvert fald forekommer hendes lederskab foreløbigt noget mere venligsindet i forhold til hendes venstreside end Helle Thorning Schmidts var. Måske gør hun også klogt i at undgå at blive set som én, der bliver styret fra finansministeriet af en blå eminence, hvis hun vil forsvare Socialdemokratiets stemmeanandel. Det burde også betyde, at denne styrkelse kan omsættes til mere indflydelse for de kræfter, der arbejder for mere lighed. Og at det samlede projekt dermed burde rykke til venstre. Dermed er der også skabt bedre præmisser for et mere balanceret venstreprojekt.

Udviklingen i de folkelige bevægelser siden 1968 har til en vis grad undergravet klassetilgangen i Danmark (som i mange andre europæiske lande). Forestillingerne om 'frihed og lighed for alle' er ikke mere naturligt knyttede til klasserne, men gælder også for køn (ikke bare mænd), for seksuelle orienteringer (ikke bare heteroer), for handicappede (ikke bare de raske), osv. På den måde er der gennem de specifikke sociale bevægelser indsats de seneste 50-60 år igen blevet skabt plads til den brede fortolkning af frihed og lighed, der egentlig lå i kortene før den marxistiske indskrænkning til klassetænkning¹⁶. Denne udvikling skal gentænkes i alle dele af et venstreprojekt.

Den usikkerhedsskabende modernisering under Den nye verdensorden har i Danmark desuden genskabt behovet for klassestemme ved valgene. I 1990'erne gik retningen ganske vist umiddelbart hen mod, at sammenhængen mellem økonomisk klasseposition og stemmeafgivning blev opløst, men i det nye årtusinde er udviklingen nærmest gået den modsatte vej. Målt med almindelige markedsundersøgelser har man konkluderet, at danskerne faktisk igen efterspørger klassebaserede løsninger på deres problemer.¹⁷ Sjovt nok kan man formidle nyere forskning sådan, at Paul Nyrups Rasmussens socialdemokratiske fortolkning af Den nye verdensorden efter Murens fald frembragte en optimistisk fornemmelse af, at 'man kunne alt' (og derfor ikke behøvede støtte i den klassebaggrund man kom fra), mens Fogh Rasmussens højreregeringer fra nullerne genskabte fornemmelsen af, at økonomiske klasser betyder noget - på trods af sammes neoliberal-

le forsikringer om, at kampen mellem dem var slut. Og den fornemmelse har bidt sig fast.

Så til SD, SF og EL: husk *helheden* til venstre. Og specielt til SF og EL: Bevar roen, forsvar EU og ikke mindst lyt til Mette. There Is No Alternative!

¹ Alain de Benoist, 1979, Citeret efter Mouffe, 1981, p. 228.

² Dette forsvar er pt. forvist til marginalerne. Se fx en tidligere artikel i *Kritisk Debat*, august 2019: 'Jihadisme og 'Generation Identitær' om højreekstremistiske ungdomsbevægelser'.

³ Globalt set var det de latinamerikanske venstrepopulister, der i løbet af 1990'erne og især i det første årti i det nye årtusinde viste vejen. Det var da også dem, der helt eksplicit inspirerede de nye venstrepartier i Sydeuropa, hvorfra forestillingen om venstrepopulisme bredte sig mod nord.

⁴ For små tyve år siden blev jeg af redaktionen for et nyt socialdemokratisk tidskrift, *Ny tid - ny politik*, bedt om at bidrage til åbningsnummeret med en artikel om frihed og lighed i det 21. århundrede. Tidsskriftet blev lanceret som et forum for diskussion af nederlaget til de borgerlige den 20. november, 2001. Den valgdag, der fratog Poul Nyrup Rasmussen det sæde, han havde haft som socialdemokratisk statsminister siden januar 1993. Redaktionens oplæg blev fra min side til en artikel der hed 'Tilbage til socialdemokratismen' - med et underforstået: nej tak til mere inspiration fra neoliberalismen. Den gang var mit bud, at socialdemokrater især burde gentænke spørgsmålene om frihed og lighed i forhold til tre 'trends': globalisering, individualisering og højrepopulisme. Disse halvfemser-spørgsmål forekommer stadig vigtige, men tiderne er skiftede og i dag står vi også overfor nye.

⁵ Et andet spørgsmål er, i hvilke mål de to sammenhængende målsætninger skal vægtes, men det springes over i denne sammenhæng. En drøftelse af dette ville kræve en artikel på egne præmisser.

⁶ Et empirisk studie fra 1960'erne mere end antydede imidlertid, at arbejderne i relation til den enkelte fabrik ikke nødvendigvis blev socialdemokrater/socialister. Arbejderkollektivet holdt ganske vist som regel sammen, men på en måde, der egentlig mere peger i populistisk retning. Forestillingen om 'os hernede' og 'dem deroppe' synes mere primær end 'os arbejdere' og 'de der kapitalister'. Frit efter Lysgaard, (1996, org. 1961). Også den slags indsigter antyder, at 'arbejderbevægelsen' er mere fleksibel og har flere politiske valgmuligheder, end marxister normalt antager. Dette sagt med skyldig respekt for, at Marx og Engels fik givet politisk retning til en konkret og afgørende periodes udgave af 'arbejderkollektivet'.

⁷ Bogen *Representative Government in Modern Europe* (M. Gallagher m.fl., seneste udgave) er et af de mest gennemarbejdede, overordnede, konkrete studier af europæisk politik. Den konkluderer, at den tyske socialdemokratiske partimodel, sådan som den blev udviklet af de to første Internationaler, blev kopieret af langt de fleste partier Europa rundt, og det er ikke for meget sagt, at selve partisystemet, som vi kender det i denne verdensdel, er opbygget som resultat af kampen mellem 'et stort parti med rødder i arbejderbevægelsen' på den ene side og 'et stort parti med rødder i erhvervslivet' på den anden. Der findes omkring fem procent eksempler på, at regeringsdannelser i Europæiske demokratier siden slutningen af 1940'erne er blevet dannet på tværs af denne grænse og 95 procent eksempler på, at enten det ene eller det andet store parti har været bærende i regeringskonstellationer, der har holdt sig på deres specifikke side af venstre/højre-skalaen. Danmark er eksemplarisk i den sammenhæng. Vi har kun haft ét forsøg i perioden: S/V-regeringen fra 1979. Som hovedregel vinder højresiden to ud af tre europæiske valg. Udvikling og fremskridt er resultat af den sidste tredjedel.

⁸ Ghita Ionesco og Ernest Gellner, red. (1969).

⁹ Denne historie om forholdet mellem klasse og folk som organiseringsprincipper er 'idealtypisk', og dermed nærmest per definition lettere karikeret. Der var masse af undtagelser fra den store historie hen ad vejen. Det danske socialdemokrati under Stauning ville fx skabe et folk af 'arbejdere, husmænd og tjenestemænd', SF er et eksempel fra de sene 1950'ere på et tidligt 'venstrepopulistisk' parti og blandt VS'ere i 1970'erne diskuterede man livligt om partiet skulle være en leninistisk arbejderavantgarde (strammerne) eller en paraplyorganisation for de nye folkebevægelser: feminister, miljøflippere og militærnægtere (slapperne).

¹⁰ Dem, der begræder denne splittelse til venstre, hvilket er en nobel reaktion på et reelt problem, bør trøste sig med, at uden denne valgmulighed, ville socialdemokraternes tab efter al sandsynlighed være gået til højrepopulisme. Selvom om splittelse i bevægelsen principielt er en uting, kan den dog i en undtagelsessituation som den aktuelle, måske ses som et mindre onde. At Podemos trods alt kunne sikre de spanske socialdemokrater en ny periode i foråret 2020 er dog bedre, end at det gamle miskrediterede konservative folkeparti kom til magten igen i en alliance med partier, der nærmer sig det ekstreme højre.

¹¹ Se for en opsummering Katsambekis og Kioupkioplis, red., 2019. Denne strømning er til dels inspireret af venstrepopulismen i Latinamerika siden cirka 2000: et nyt demokratisk, gramsciansk, populistisk venstre til afløsning af de gamle revolutionære af Castro/Che-typen, se Patrick Barret m. fl, red., 2008 og lidt bredere de la Torres og Arnson, 2013.

¹² Men få ville blive gladere end forfatteren, hvis den blev gjort til skamme.

¹³ Se fx Hummelgaard, 2018 og Bek, 2015.

¹⁴ Smucker, 2017.

¹⁵ Selvfølgelig er der en konkret 'leder' af rød blok, nemlig den til en hver tid siddende socialdemokratiske partileder. Men denne konkrete leder er ikke stærkere end sin evne til at finde fælles grund med de to andre partier. Hvis der skal ledes uden tvang, og der er ikke rigtigt andre tvangsmidler til rådighed end eventuelle trusler om at samarbejde til højre, skal det være via eksempel eller, endnu bedre, via fælles ideer og normer. Det er disse fælles 'ideer og normer', jeg her henviser til her som et imaginært eller ideelt lederskab, der står over de enkelte partier - og som udgør kernen i Rød blok, hvis man hermed mener noget mere en blot et praktisk regeringssamarbejde.

¹⁶ Denne formulering skal ikke læses sådan, at den oprindelige demokratiske revolution bar en indbygget, altomfattende sandhed om frihed og lighed for alle. Tværtimod blev den ofte fortolket med et meget snævert 'alle': som frihed og lighed for alle (mænd af god familie med en vis formue). Det er uden for enhver tvivl også den marxistisk inspirerede socialdemokratisme, der har været med til at skabe forudsætningerne for, at de nye sociale bevægelser under velfærdsstatens beskyttende vinger kunne begynde deres gentænkning. De socialistisk organiserede kvindebevægelser og andre bevægelser for ligestilling var ofte forløbere for de efterfølgende 'nye' sociale bevægelser. Men denne erkendelse ændrer ikke ved, at de historieændrende socialdemokratiske innovationer af politisk kamp ved hjælp af klassebaserede foreninger - som isoleret set var et afgørende civilisatorisk fremskridt - i nærmest et århundrede også indskrænkede *potentialerne* i en fortløbende radikaliserings af demokratiet ved at insistere på et angiveligt nødvendigt klasseaspekt.

¹⁷ Sommer og Stubager, 2019.

Referencer og videre læsning

Patrick Barret. m. fl., red (2008) *The New Latin American Left. Utopia Reborn*. London, Pluto Press.

Kaare Dybvad Bek (2015) *Udkantsmyten*. København, Peoples Press.

Manuel Bompard (2018) 'The Revival of French Left-wing Populism.' Interview i *Brave New Europe*, 1 marts.

Claus Bryld (2020) 'Set fra Nord: Samme politiske strategi i forskellig sprogdragt?' I C. Jensen og G. Sørensen, red. *Antonio Gramscis aktualitet*. København, Forlaget politiske skrifter, PS

Allan Dreyer Hansen (2017) 'Folket eksisterer ikke. Derfor har vi populisme.' *Tidskriftet Politik*, Årg. 20. nr. 4.

Michael Gallagher m. fl. (seneste udgave): *Representative Government in Modern Europe*. London, McGraw-Hill.

Peter Hummelgaard (2018) *Den syge kapitalisme*. København, Gyldendal.

Carsten Jensen (2020) 'Buttigieg, Buttigieg og Gramsci. *A pro pos* det amerikanske præsidentvalg'. *Kritisk Debat*, februar.

Carsten Jensen (2019) 'Jihadisme og Generation Identitær som højreekstremistiske ungdomsbevægelser'. *Kritisk Debat*, August.

Ghita Ionesco og Ernest Gellner, red. (1969) *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London, Weidenfeld and Nicolsen.

Giorgios Katsambekis og Alexandros Kiopkiolis, red. (2019) *The Populist Radical Left in Europe*. London, Routledge.

Sverre Lysgård (1961/1996): *Arbejderkollektivet*. Oslo, Universitetsforlaget.

Chantal Mouffe (2019) *For venstrepopulisme*. København, Solidaritet.

Chantal Mouffe (1981) 'Democracy and the New Right' i Diana Adlam m. fl. *Politics & Power 4*. London, Routledge & Kegan Paul.

Ove K. Pedersen (2011) *Konkurrencestaten*. København, Hans Reitzels Forlag.

Gitte Sommer og Rune Stubager (2019) 'Klasse, klasseidentitet og politiske værdier.' I Morten Frederiksen, red. *Usikker modernitet. Danskernes værdier fra 1981 til 2017*. København, Hans Reitzels Forlag.

Jonathan Matthew Smucker (2017) *Hegemony How-To. A Roadmap for Radicals*. Chico, AK Press.

Carlos de la Torre og Cynthia J. Arnson, red. (2013) *Latin American Populism in the Twenty-First Century*. Washington D.C., Woodrow Wilson Center Press.

Det europæiske spørgsmål efter EU topmødet

Af Jan Helbak medl. af Kritisk Debats redaktion

Covid-19 krisen har ikke ændret verden. I hvert fald ikke indtil nu. Men den har accelereret og skærpet en række indbyrdes forbundne processer, der i ujævnt tempo folde sig ud i 2019, herunder opgøret om EU's fremtid og socialdemokratiernes stilling i det opgør. Denne artikel fokuserer på de delings- og samlingstemaer, der blev foldet ud op til, under og efter EU-topmødet den 21. juli og deres i realiteten vidtrækkende konsekvenser – også for centrum-venstre.

Rækkevidden af de geopolitiske og geøkonomiske skift

Som i forudgående historiske perioder, hvor den kapitalistiske verdensøkonomiske struktur har været under forandring eller i direkte opbrud, har det medført smertefulde tab af institutionel stabilitet, mindsket respekt overfor indgåede aftaler og evindelige stridigheder om selv små grænsedragninger, sikkerhedspolitisk, militært, økonomisk og politisk.

Lang tid før Covid-19 blev til en pandemi, var få i tvivl om, at balladen indenfor snart alle områder ikke kunne reduceres til Trumpeffekten eller til handelskrigen mellem USA og Kina. Noget større og mere gennemgribende var og er i anmarch, uden at det stod/står klart, hvad der ligger på den anden side af de åbenlyse konflikter, verden er vidne til nu. Meget få er i tvivl om, at den neoliberale genopretningsstrategi til at stabilisere kapitalismen kun forbigående har løst de store økonomiske problemer verdensmarkedet stod overfor i slutningen af 70'erne. Faktisk har hele strategien skabt nogle nye og større problemer i form af strukturel finansiel markeds ustabilitet, kronisk ulighed, udhuling af nationalstaternes velfærdsgrundlag og en lang række af større eller mindre kriser kun afløst af mindre økonomiske opsving, hvis realøkonomiske grundlag er blevet tiltagende svagere. Den gradvise stabilisering efter krisen i 2008 – austeritetspolitikken – stod allerede ved indgangen til 2019 overfor udsigten til en ny nedgangsperiode med recession i Europa og ifølge IMF og Verdensbanken aftagende vækst på verdensmarkedet.

Kun USA så ud til at skulle fortsætte en ekspansiv vækstperiode, hvilket i virkeligheden dækkede over en indre svækkelse, som Covid-19 pandemiens hærgen har afdækket på samtlige samfundspolitiske, institutionelle og økonomiske områder. Landet er i synlig indre opløsning, og den politiske ledelse er i konflikt med næsten alle andre i landet og på verdensmarkedet.

Helt kontant betyder det, at handelskrigen nu reelt fremstår som en omfattende teknologikrig og geopolitisk magtdemonstration, der gennemskærer ikke bare forholdet mellem Kina og USA, men forholdet mellem alle de store geopolitiske aktører. USA og EU er i konflikt (bl.a. Applesagen i EU, finansieringen af NATO), Rusland og USA/EU er i konflikt (it-overvågning og NordstreamII), Kina og EU er i konflikt, og USA forsøger via 5G slagsmålet at skabe en fælles front for at inddæmme Kina. På alle områder forsøger USA desperat at samle alliancer for at forhindre Kina i at bevæge sig fra at være udfordrer til at spille en ny samlende og positiv rolle i nyordningen af verdensmarkedet.

Den måde, som Trump farer frem på, kan give visse mindelser om Englands del og hersk politik i slutningen af 1800 tallet og først i 1900 tallet, hvor de geopolitiske og geøkonomiske skridt og dispositioner først og fremmest gik ud på at fastholde et svindende herredømme ved at forhindre andre magter i at udfordre det engelske imperium. Det er det samme, der sker i dag. Trumps og store dele af de herskende klassers linje i USA har ingen alment positiv fremtid og bærer ingen konturer af en ny og stabiliseret verdensorden, hvilket får som konsekvens, at næsten al amerikansk politik går ud på at forhindre andre magter i at træde ind på scenen og dels udfordre USA's privilegier og dels tegne billedet af et samlende alternativ

Vi ser tendenserne på valutaområdet. Dollaren som reservevaluta skal bevares for enhver pris for at sikre USA's økonomiske privilegium og finansiere den svimlende gældsbyrde. Tilslutningen til USA's skiftende militære alliancer skal fastholdes, om så allierede skal trues til at følge trop. Ethvert forsøg på fra andre magter at begrænse de transnationale amerikanske virksomheder i at omgå skatteregler, nationale love osv. mødes med voldsomme repressalier. Store virksomheder fra eksempelvis EU, der investerer i USA tvinges til at underlægge sig den til enhver tid vedtagne politiske linje i Det Hvide Hus – og den svinger konstant. Altså et vilkårligt og ustabilt investeringsmarked. Enhver virksomhed, der ikke retter ind efter USA's eksterritoriale sanktionspolitik, rammes hårdt, hvilket øver endnu større skade på de komplicerede forsyningskæders stabilitet end Covid-19 pandemien.

Svækkelsen af en tidligere hegemonisk magt og nu kun dominerende og brutale stormagt som USA foregår selv sagt ikke lineært. Den tidligere hegemoniske magts kulturformer, verdensanskuelsesformer, institutionsformer, videnskabsformer, politikformer osv. er dybt integreret i store dele af verdensmarkedets øvrige nationalstater og nationale kulturformer. Så når opløsningsprocessen sætter ind i USA, som vi nu er vidne til, slår selve processen igennem som små og større legitimitets- og orienteringskriser i alle andre dele af den vestlige verden, som er opbygget efter amerikansk forbillede. Lige nu er det et chok at opdage, hvor skrøbeligt det amerikanske demo-

krati er. Hvor lidt resistent magtdelingsprincippet er. Hvor brutaliseret hele det offentlige liv er osv. De amerikanske frihedstænkere står for fald som modeller til efterlevelse. Med til chokket hører spørgsmålet. Kunne det samme ske her? Er vores demokratiske institutioner lige så skrøbelige? Skal vi vedblive med at følge de økonomiske doktriner fra USA (som færre og færre vil forsvare på de amerikanske universiteter), og skal vi vedblive med at se landets industri som teknologiførende, eller skal vi orientere os andre steder hen – og hvad kan vi selv?

Eller sagt på en anden måde. Verden og vores eget EU er ikke alene vidner til en forfaldsproces, *men er en del af den*, og de aktuelle og synlige alternativer til det, der er men ikke holder, er foruroligende og udgør den åbenlyse negation af de vestlige kapitalistiske samfunds modernitetsforståelse og grundopfattelse (kompasnålens rotationspunkt) af forholdet mellem individ og kollektiv.

Af samme grund er det vigtigt at fastholde distinktionen. Hvor vi i dag oplever flere og flere demokratier synke ned i autoritær parlamentarisme eller overgive sig til teknokratiske dominans- og styreformere i den vestlige verden, repræsenterer Kina som ny stormagt og regional hegemon den *autoritære kapitalisme som udgangspunkt*, hvor markedets vilkårlighed på trods af planøkonomiske grundvilkår forstærkes af politisk vilkårlighed og den åbenlyse tilsidesættelse af illusionen om folket som suveræn. Den samfundsform tiltrækker få i Vesten, men den kan blive det eneste reale alternativ, for så vidt den vestlige kapitalismes strukturelle krise bliver så omfattende og vedvarende, at dens institutioner, demokratiske traditioner og selvforståelse, kultur og sociale respektformer bliver ofret i kampen for at bevare de hidtil kendte og eksisterende styrke- og magtforhold.

Krisetopmødet i EU i juli

Hele det lange forløb fra indsættelsen af Ursula Von der Leyen som kommissionsformand i november 2019 til stats- og regeringschefernes vedtagelse af EU's næste syvårsbudget (Multiannual Financial Framework, MFF og vedtagelse af genopretningspakken Next Generation EU (NGEU) har været præget af en dyb splittelse i Unionen, som først og fremmest blev formgivet af the Frugal Four ("sparebanden" bestående af nogle af de rigeste lande, Holland, Danmark, Sverige, Østrig og Finland. Rettelig fem). Sparebanden var og er imod udvidelse af EU's budget og afviste i det store og hele EU's ret til selv at etablere skatteindtægter bl.a. i form af en fælles EU skat efter ensartede satser.

Splittelsen er der stadig, men af to årsager har den ikke længere den vægt, som den blev tillagt op til topmødet i juli. Det skyldes for det første, at Covid-19 har bragt EU på randen af decideret sammenbrud og økonomisk depression. For det andet har dy-

namikken på verdensmarkedet allerede før Covid-19 antaget en retning, hvor selv den tyske økonomi er truet. Det er gået op for flere af de største industrifraktioner i Tyskland, at landet ikke længere kan basere sig på eksportstrategien. Uden et stærkt bagland i EU er den tyske økonomi alt for udsat klemmt inde mellem USA og Kina, som ganske vilkårligt konstant ændrer vækstbetingelserne.

Det voksende pres fra tysk industri og de fleste store fagforeninger fik i foråret Angela Merkel til at ændre kurs og bevæge sig væk fra den sparepolitik, hendes regering om nogen har initieret og forfægtet overfor en voksende skare af kritikere både i og udenfor Tyskland. I Tyskland førte det til, at regeringen i foråret vedtog en enorm økonomisk hjælpepakke og advokerede for, at man skulle lempe reglerne i Vækst- og stabiliseringspagten. Kort efter indgik Merkel og Macron en aftale om en hjælpefond på 500 mia. euro, hvoraf hovedparten skulle overføres til modtagerlandene som målrettede tilskud. Resten skulle gives som billige lån. Udspillet blev fulgt op af et nyt udspil fra Kommissionen, der som lovet kom med et udspil til budget og en krisefond op til sommerferien. Kommissionens forslag til det syvårige budget nærmede sig de 1500 mia. euro. Dvs. betydeligt over den grænse på 1100 mia. euro, som ”sparebanden” havde sat for at indgå i et forlig. Krisefonden skulle ud over den aktuelle støtte til det midlertidige løntilskud (SURE Supporting Member States to help protect people in work and jobs) udgøre 750 mia. euro, hvoraf hovedparten skulle tildeles de mest trængende økonomier som målrettede tilskud. Resten skulle fordeles som lån. Som noget nyt blev det præciseret, at trækket på krisefonden skulle gøres afhængig af medlemslandenes overholdelse af Unionens almindelige retsprincipper. Tilføjelsen skulle dække det hul i Lissabontraktaten, der er blevet tydelig i konflikten mellem Kommissionen og Polen og Ungarn.

Der blev forhandlet i fire dage, og resultatet *Fælleserklæringen*(den 21/7) kom til at ligge meget tæt på Kommissionens og Frankrig-Tysklands udspil. ”Sparebanden” fik nogle få og ubetydelige indrømmelser. Der blev ændret lidt på størrelsesforholdet mellem tilskud og lån, hvor førstnævnte blev mindre, og det lykkedes landene at få en mindre rabat i forhold til indbetalingerne til budgettet. Det lykkedes kun delvist de fem lande at få gjort tilskud og lån afhængige af de nationale retsforhold. Men der er blevet åbnet for, at vetoprincippet kan vige for overholdelse af retsprincipperne.

Lige meget, hvor meget den hollandske regeringsleder Mark Rutte førte sig frem som vogteren af finansiel stabilitet og budgetdisciplin, og hvor meget den danske statsminister Mette Frederiksen betonede den danske rabat, stod det efter en nærmere analyse klart, at ”sparebanden” havde tabt og den tysk-franske alliance og unionstilhængerne i de Sydeuropæiske lande havde vundet på alle centrale politikområder.

At resultatet blev sådan, tilskrives Covid-19 krisen af de fleste. Men Covid-19 har kun forstærket de tendenser til økonomiske spændinger og geopolitiske konflikter, som allerede var tydelige ved indgangen til 2020, og som påkaldte sig heftige debatter om EU's fremtid og praktiske mulighed for at fortsætte som selvstændig region. Opgøret indenfor EU lå allerede i kortene i den lange proces, der gik forud for indsættelsen af den nye Kommission, hvor hverken den nye kommissionsformand eller Europaparlamentet lagde skjul på, at man anså en forstærket proces hen mod en stadig tættere Union for uomgængelig. Macron havde fået sine allierede i den nye Kommission. Afgørende for udfaldet af styrkeprøven mellem Macron og de Sydeuropæiske lande på den ene side og "sparebanden" på den anden var ganske indlysende Tysklands stilling – altså Angela Merkels stillingtagen og ændrede strategi. Covid-19 var ikke årsagen, men gjorde udslaget.

Kort rids af aftalen

Størstedelen af genopbygningsfonden – 312mia. euro i tilskud og 360mia. euro i lån udbetales gennem en ny facilitet med navnet Recovery and resilience Facility (RRF). Udbetalingerne bindes til helt konkrete reformprojekter, hvor de øvrige lande har en indsigelsesperiode på 3 måneder. Men ikke veto som foreslået af Mark Rutte.

Landbrugsfonden beskæres med ca. 42 mia. euro. Samhørighedsfonden styrkes med et ReactEU program til specifik støtte for regioner i problemer. 30% af det samlede budget MFF øremærkes klimaindsatsen, herunder "Just Transition fund", der skal støtte produktionsændringer indenfor bestemte regioner. Mange havde set frem til en markant styrkelse af den europæiske sundhedspolitik. Sådan blev det ikke. Bevillingerne blev bl.a. beskåret som en del af kompromiset med "sparebanden".

Forskning og udvikling og digital offensiv bl.a. indenfor AI området fik øgede bevillinger, hvilket til gengæld ikke blev tilfældet for det meget vigtige infrastruktururområde.

Som noget ganske eksplosivt blev det aftalt, at EU kommissionen kan iværksætte afgifter på plastikforbruget. Men i realiteten udgør vedtagelsen den første åbning for, at kommissionen i fremtiden kan udvide sine egne indtægter og dermed opbygge et budget og en finanspolitik, der er delvis uafhængig af medlemslandene tilskudsdispositioner. Kort sagt betyder denne begrænsede vedtagelse, at grundlaget for "sparebandens" styrke svækkes i fremtiden.

En vedtagelse der sammen med vedtagelsen om udstedelse af euro obligationer med en løbetid frem til 2058 med solidarisk hæftelse kan minde om "Hamilton moment",

der henviser til den første amerikanske finansminister, Alexander Hamilton, der ved i 1790 at gennemtrumfe en beslutning om staternes gensidige hæftning for gælden skabte grundlaget for den føderale kreditudvidelse og gældspolitik. Altså det reelle fundament under Amerikas Forenede Stater.

Det tilsyneladende og det reale

De markante institutionelle ændringer, der både foreskriver rammerne for genopretningspakken eller rettere komplekset af genopretningsopakker og bliver en følge, blev før Covid-19 anset for værende umulige at komme igennem med. Det er delvist rigtigt, men hele konstruktionen er ikke faldet ned fra himlen.

I januar 2019 udskiftede den tyske finansminister Olaf Scholz ministeriets konservative cheføkonom med socialdemokraten Jakob von Weizsäcker, som kom fra Europa-parlamentet, hvor han i den egenskab havde været med til at udarbejde et forslag om udstedelse af eurobonds (euro obligationer), hvad ellers alle i den tyske regering på det tidspunkt veg tilbage fra. Unionen, lød det fra regeringskontorerne i Berlin, måtte under ingen omstændigheder blive til en ”transferunion”, hvor der blev udlignet fra de rigeste til de fattigste lande. Men bag kulissen har vicefinansminister Jörg Kukies mere eller mindre stået i spidsen for forhandlingerne med franskmændene. Det reelle skifte i politikken skete allerede ved forhandlingerne om Mesebergaftalen i 2018 mellem Tyskland og Frankrig, hvor Scholz pressede på for en mere pro-Union linje. Første skridt blev opgivelse af modstanden mod en fælles europæisk indskydergaranti. Næste skridt kom i forbindelse med Covid-19 krisen, hvor finansministeren opgav Schwarze Null doktrinen og optog lån for 150 mia. euro og udformede en krisepakke på 130 mia. euro.

I det stille blev der tillige arbejdet på forskellige modeller til at omdanne austeritetspolitikens forskellige pagter og institutioner til positive krisestyringsmekanismer efter Kommissionens og de toneangivende landes de facto opgivelse af austeritetspolitikken.

Som sagt ligger der en række afgørende faktorer bag den tyske regerings diskrete skift og endelige åbne alliance med Frankrig. Den mest prægnante faktor er nok Tysklands usikre stilling på verdensmarkedet. Dertil kommer presset fra konflikten mellem USA og Kina. De specifikke tyske konflikttemaer i forholdet til USA. Rollekonflikterne i NATO, og USA's modstand mod Tysklands ønske om at inddrage Rusland mere i det brede europæiske samarbejde. Tysklands globale stilling er så udsat, at det er blevet tydeligt for de mest opvakte kapitalfraktioner og store dele af den tyske elite, at Achilleshælen for tysk kapitalisme er et svækket europæisk marked, begyndende intern protektionisme og geopolitisk impotens. Med til politikskiftet hører også en voksende erkendelse – bedst udtrykt af ECB's direktør Christine Lagarde – der siden

sin indsættelse som direktør har påpeget pengepolitikens begrænsninger som krisepolitik. Sammen med kommissionsformanden har hun lagt vægt i støtten til en større rolle for den finanspolitiske arm i EU og i medlemsstaterne – både økonomisk og institutionelt. Altså et slet skjult opgør med de bærende elementer i neoliberalismen og den europæiske austeritetspolitikens protagonister og apologeter, der stadig rumsterer rundt om i regeringskontorerne. Det gælder også de danske regeringers helt utidsvarende forsvar af Budgetloven.

Så, hvad der har fremstået som regeringschefernes frenetiske svar på en akut opstået Coronakrise og økonomisk nedtur, har i virkeligheden været forberedt over længere tid som svar på de enorme udfordringer, EU som Union står overfor.

Aktuel kriseløsning – vidtrækkende konsekvenser institutionelle konsekvenser

Prognosen peger på, at EU's samlede BNP vil falde med mellem 8-10%. Overfor et så stort tab, der ikke vil blive indhentet i 2021, og som vil ramme EU landene vidt forskelligt, syner krisefonden på 750 mia. euro og det øvrige kompleks af mindre hjælpepakker ikke af meget. Sammenlagt udgør de heller ikke mere end 4.7% af BNP. Men ikke desto mindre er der tale om et nybrud.

Lad kaste et blik på nogle af de vigtigste konsekvenser.

For det første er der enighed om, at fondenes midler skal udbetales efter ganske bestemte reformkriterier. Det bliver Kommissionen, der skal administrere fondene, fordelingen og føre tilsyn og kontrol. Det "europæiske semester" skal derfor ændres fra at være Kommissionens kontrol med de enkelte medlemslande i forbindelse med austeritetspolitikken til at indgå som "landespecifik" vurderings- og fordelingsmekanisme i forbindelse med realiseringen af genopbygningspolitikken. Noget af et politikskifte.

For det andet skal flere af de mindre fonde til investeringer administreres af EIB (Europæisk Investeringsbank), som på den måde opgraderes og kommer til at spille en mere central rolle i EU's grønne omstillingspolitik og Just Transition.

For det tredje skal vilkårene for ECB's handlekompetence på pengemarkedet ændres, så banken kan spille en mere offensiv rolle, som bl.a. også vil knytte banken tættere til en europæisk finanspolitik ved som långiver at opkøbe flere statsobligationer og de fremtidige eurobonds, der nu bliver en realitet i og med regeringsledernes aftale om fælles og solidarisk obligationsfinansiering af krisepakken.

For det fjerde vil udstedelse af så stor en pakke af eurobonds betyde, at Europa relativt hurtigt bliver et interessant alternativt marked for de store transnationale investorer. Især når obligationerne i første omgang er sikret af medlemsstaterne og på sigt af ECB. Som en afledt konsekvens kan det meget vel betyde, at euroen styrkes som valuta på verdensmarkedet. Helt kontant kan disse ændringer betyde, at dollaren udfordres som ”sikker havn” i krisetider, hvad der igen kan få indflydelse på det amerikanske renteniveau, hvis de amerikanske statsobligationers pris falder.

For det femte blev det vedtaget, at Kommissionen i fremtiden – om end i beskedent omfang – får mulighed for selv at skaffe sig indtægter, så EU’s budget kan udvides. Bortset fra nogle beskedne miljøafgifter er man ikke kommet længere. Men det ligger i kortene, og Margrethe Vestager arbejder ihærdigt for at få gennemført fælles EU it-skat, så bl.a. skattepolitikken og afgiftspolitikken bliver harmoniseret. Det vil styrke de føderale tendenser yderligere og den fælles EU lovgivning overfor medlemsstaterne. Reelt kernen i Margrethe Vestagers konflikt med Apple, kommissæren blev underkendt af EU domstolen. Hvilket bestyrkede kommissionen interesse i en ændret lovgivning på fællesområderne.

For det femte vokser europaparlamentets krav om at indtage en stærkere rolle i administrationen af den ændrede kurs. Godt nok har parlamentet ikke direkte indflydelse på anvendelsen af genopretningsfonden, men da den er knyttet til EU’s budget, vil parlamentet få indirekte indflydelse. Det regionale udvalg og det sociale udvalg, hvor fagbevægelsen spiller en stadigt mere fremskudt rolle, presser også på for at indgå som central partner i den samlede fordelingspolitik. ETUC er allerede gået i offensiven sammen med PES (Europæisk Socialdemokrati).

Det mest interessante er nok, at der med aftalen ikke er lagt op til, at der skal tilføjes nye institutioner. Til gengæld er det indlysende for enhver, at for at aftalen overhovedet kommer til at virke, skal flere af de eksisterende institutioner og resort områder indenfor f.eks. kommissionen og EU strukturen igennem større formændringer i takt med overgangen fra den reaktive austeritetspolitik til en ny statsinterventionistisk politik. Angiveligt vil den næste tid føre til form- og praksisændringer, som vil presse traktatgrundlaget til det yderste.

Eksempelvis vil det indre marked blive udsat for en øget regulering og kapitalens frie bevægelighed begrænset. I modsat fald vil det ikke lykkes for Kommissionen at dæmme op for den ”fjendtlige” overtagelse af nøglevirksomheder i EU, som nu sker i øget omfang. Det vil heller ikke kunne lade sig gøre at tvinge transnational investerings- og forskningspolitik igennem uden at indskrænke det indre markeds såkaldte ”fire friheder”. Investeringsskiftet er blevet overhængende nødvendigt, hvis ikke EU

skal fanges og fastholdes i en sekundærposition i den omfattende ”teknologikrig” mellem Kina og USA. Også på FDI området (Foreign Direct Investment) vil Kommissionen skulle regulere kapitalbevægelserne i takt med svækkelsen af de internationale markedsinstitutioner som IMF og WTO. EU kan også i de kommende år blive nødt til at kompensere for destabiliseringen af de internationale værdi- og forsyningskæder, der allerede nu er ofre for Covid-19 nedlukningerne, handelskrigene og sanktionspolitikken. Det gælder nok så meget en direkte støtte til paradigmeskiftet væk fra just in time og det lave omkostningsprincip til moderne forsyningsikkerhed på ”nærmarkeder” indenfor en region (USA, Asien og Europa).

Fra den nye kommissions indsættelse har det også været formuleret klart, at de ledende politiske kræfter i de store medlemslande og i EU systemet tilstræber en oprustning af EU’s udenrigs- og sikkerhedspolitik, hvor alliancepolitikken bliver det centrale omdrejningspunkt. Alliancepolitikken bliver en afgørende faktor i sikkerhedspolitikken og vil også få indflydelse på opbygningen af det militære beredskab. Det er klart formuleret i Kommissionens offensive linje overfor Afrika, der tænkes som strategisk alliancepartner i fremtiden. EU holder sig også på afstand af USA’s inddæmningsstrategi overfor Kina og Rusland og holder lav profil overfor oprustningen i det Sydkinesiske hav. Det, den nuværende EU ledelse stræber efter, er opbygningen af strategiske-strukturelle alliancer, der kan sikre Unionen en central og uafhængig stilling på et verdensmarked, som måske for en længere periode vil være opdelt i regioner integreret i et magtpolitisk, men spændingsfyldt ligevægtsforhold.

Det er således ikke bare et spørgsmål, om de 27 medlemslande kan blive enige om at gennemføre de nødvendige strukturelle ændringer til at styre den vedtagne genopretningspolitik og den kommende omfattende klimapolitik, der rækker langt ind på medlemslandenes suverænitetsområder. Det er heller ikke kun de aktuelle politiske styrkeforhold både indenfor medlemslandene og mellem disse, der kommer til at afgøre den videre Unionsudvikling. Den vej EU er slået ind på som konsekvens af vedtagelsen af genopretningspakken og en nye de facto fælles finanspolitik in spe vil også spille afgørende ind på verdensmarkedet og slå tilbage på beslutningstagerne i EU og konfrontere lederne med behov for nye mere vidtrækkende initiativer.

Eksempelvis antyder Magrethe Vestagers konfrontation med Apple og Trumps svar arten og omfanget af konflikter på en lang række områder. Det gælder fælles skatpolitik, regulering af obligationsmarkedet, valutapolitikken, kravene til udenlandske investeringer, optræden i Afrika, sikring af de europæiske investeringer, der er bundet i dollars, samhandel- og saminvestering med amerikanske virksomheder, eller it samarbejde med Kina mv. Konfrontationer på disse områder og flere til er nærliggende og vil øge presset på EU’s proces mod en stadig tættere Union. Det vil især ske hurtigere

end antaget, hvis Covid-krisen slår over i en langvarig global krise med lave vækstrater på verdensmarkedet og øget konkurrence – konfrontationer mellem stormagterne.

Af samme grund kan man heller ikke med nogen rimelighed vurdere hverken de aktuelle eller de fremtidige styrkeforhold mellem medlemslandene og de forskellige alliancegrupperinger uden at tage de omfattende geopolitiske- og geøkonomiske forhold i betragtning. Modsætningerne kan ikke, som ”sparebanden” forsøger at koge dem ned til, forklares som et efterladende Syd mod et sparsommeligt Nord, der har vist rettidig omhu. Hvis krisen tager den drejning, som det ser ud til på nuværende tidspunkt, kan presset på ”sparebanden” blive meget stort og slå igennem meget hurtigt. For ingen vil i dagens Europa kunne klare et splittet Europa uden selv at blive mærket, og intet medlemsland repræsenterer i dag en samfundsstabilitet med stabile og autoritative institutioner stærke nok til at modgå konsekvenserne af længere tids økonomisk og social krise. Alene spændinger i forbindelse med Covid-19 nedlukningen og de omfattende sociale konsekvenser, vi nu er vidne til over alt i Europa, repræsenterer et ildevarslende signal om social turbulens, der kun kan tackles kollektivt.

Den politiske kampplads er rykket et niveau op

Mange kommentatorer, regeringschefer og også medlemmer af EU parlamentet rystede på hovedet af Ursula Von der Leyens forslag om en kommissær for Europæiske værdianliggender. Forslaget blev især kritiseret for at skøjte hen over de nationale forskelligheder og for at udtrykke en eurocentrisme, hvis tid er udlevet.

Måske skal det nu vise sig, at kommissionsformandens tanke var langt mere fremsynet, end mange havde forestillet sig.

Det er ved at være konventionel indsigt, at de hidtidige toneangivende økonomiske modeller ikke rækker til at sikre økonomisk- og social udvikling og stabilitet. Det liberale paradigmes dominans er i stærkt aftagende. Om noget har Covid-19 afsløret, hvor svag en samfundsstruktur den radikale liberalisme har efterladt USA med. Hverken markedet eller de politiske strukturer er i stand til at håndtere en så omfattende samfundskrise.

Heldigvis er billedet anderledes i Europa, hvor regeringerne ikke kun har været tvunget til men også i stand til at sætte skrappe reguleringer op for markedet, handlen, globaliseringen og de herskende klassers usmagelige berigelseskultur.

Modsvaret til krisen og berigelseskulturen under pres har været *samfundssind*. Fællesskab og solidaritet og et nyt og stærkere blik mod den øgede ulighed, der er blevet utålelig. Alle samfundsinstitutioner har været udsat for et eftersyn. Tendensen er

sammenlagt gået mod styrkelse af de offentlige institutioner, øget centralisme og øget markedsregulering. En udvikling, som selv ledende borgerlige teoretikere har erkendt, er kommet for at blive (leder i *The Economist* 23/7). Her rejser man spørgsmålet; hvordan sikre, at den skærpede statsregulering og centralbankernes øgede kapitalallokering ikke resulterer i kapitalistisk stagnation og i tvivlsomme redningsaktioner overfor virksomheder, der for længst skulle være erklæret konkurs? Hvordan sikre, at gældsbyrden ikke vokser yderligere, men at den stærkere statsmagt kan gennemføre den regulerede og balancerede strukturomlægning og kapitalsanering, der er nødvendig? Præcis Macrons vision og nu også Merkels, selv om de for tiden alene udtaler sig afdæmpet programmatisk.

Den Europæiske ”socialstat”, der bygger på europæiske friheds- og ligheds/solidaritetsværdier, er nøjagtigt, hvad Ursula Von der Leyen havde i tankerne som politisk-filosofisk modsvar til værdiopløsningen i USA og Kinas autoritære kapitalisme. Eller formuleret med en spidsere pen: udviklingen af Unionen til en reel social Union, der i fremtiden skal sikre velfærdsstaten både overfor kræfter, der indefra og udefra har virket for at undergrave velfærden. Som Angela Merkel formulerede det forud for topmødet: ”lykkedes det enten at vedtage en krisepolitik og sikre velfærden i Europa, eller også vil Unionen gå under”.

Ind ad bagvejen har kommissionsformanden fået indsneget en ny dimension, som står i skærende modsætning til det rationale, der har drevet unionsdannelsen siden vedtagelse af det *indre marked i 1986*. Det drejer sig om, at det skal være det europæiske sociale og demokratiske værdigrundlag, som skal styre den videre unionsproces. Det er ikke længere nok at tilpasse den politiske overbygning til den aktuelle økonomiske nødvendighed. Det drejer sig nok så meget om at samle Unionen i en politisk-økonomisk overlevelseskamp for at bevare suveræniteten og en urokkelig plads indenfor en kommende verdensorden. Dvs. Europa kan ikke holdes sammen alene på grundlag af nøgne kapitalistiske klasseinteresser, når det gælder fremtidens konfrontationer med USA og Kina. Europa må repræsentere noget, der forener de 27 medlemslande, og gør dem som Union uafhængig af de to andre stormagters stadig mere aggressive optræden. Det skal ikke kunne lykkes USA at presse EU sikkerhedspolitik, eller Kina at spille på modsætningerne mellem Øst og Vest i investeringspolitikken osv.

Derfor har Angela Merkel set helt klart, når hun og hendes tidligere forsvarsminister Ursula Von der Leyen forbinder den økonomiske politik med bestræbelserne for at udvikle og implementere en bestemt værdipolitik – der tegner Europa.

Ikke dermed sagt, at kommissionsformanden, Kommissionen, Ursula Von der Leyen, Angela Merkel, Macron eller nogen af de andre ledere, der siden 2010 har støttet eller

ligefrem gennemtrunget austeritetspolitikken og nedtrådt de samme europæiske grundværdier til de rene floskler får let ved at fremstå som fugl Fønix og gennemføre den direkte modsatte politik af, hvad de hidtil har stået for. Ligesom deres klasse-mæssige bagland jo heller ikke har sat deres snævre klasseinteresser til side, så der er absolut dømt åben politisk kamp, når nu beslutningerne fra topmødet skal omsættes til praksis. Ingen ny ledestjerne er skabt til at føre flokken på 27 lande ud af helt årtis reaktionære mørke.

Der er en hel befolkning på 350 mio. i EU, der skal overbevises om: at solidaritet indenfor Unionen betaler sig og kan styres. At kulturfællesskabet er større end forskellene. At de sociale- og økonomiske interesser er fælles, og at fremtidens udgangspunkt og tyngdepunkt for samfundsordenen har forskudt sig fra nationalstaten og det suveræne individ til en flerhed af regionale- nationale og overnationale/føderale fællesskaber. At enhedens Europa er at foretrække som livsform frem for nationernes Europa.

Her vil det være selvsagt mere end tvivlsomt, om de samme partier og de samme ledere, der har gennemført brutale sociale nedskæringer gennem de sidste 10 år og som har gjort alt for at udvikle en Union, som understøttede denne politik, nu skal træde op som den kraft, der kan samle Europa om fælles værdier og en fælles politisk økonomi.

Ikke desto mindre vil det blive på det niveau, at også fremtidens interne politiske kampe i medlemslandene og mellem dem skal udkæmpes, og det er her de underliggende drivkræfter bag de nye politiske differentieringsprocesser skal findes.

Unionsprocessen som socialdemokratisk problem

Paradokset viser sig så i en særlig utålelig historisk form. Når nu det efterhånden er klart, at der ikke længere findes et forenet europæisk borgerskab med et perspektiv for Europas fremtid, og hvor de store kapitalfraktioner udkæmper indre politisk-økonomiske kampe, hvorfor er det så, at den socialdemokratiske bevægelse optræder splittet og underdanigt overfor de samme borgerlige kræfters dominans? Hvordan går det til, at tre af de hæderkronede socialdemokratier fra Danmark, Sverige og Finland oven i købet befinder sig i en ”sparebende” sammen med en ultraliberal regeringschef i Holland og en nationalkonservativ regeringschef i Østrig?

Når nu de europæiske værdier som demokrati, frihed, lighed og solidaritet igen sættes i højsædet og kædes sammen med krisepolitikken og den videre Unionsproces, hvad er det så, der begrunder, at det danske, svenske og finske socialdemokrati så kompromisløst stiller sig i modsætning til de franske socialister, de tyske socialdemokra-

ter, de spanske- og portugisiske socialdemokrater og det demokratiske parti i Italien med hvem, det ellers skulle ligge lige for at opbygge en ny socialdemokratisk alliance eller en centrum-venstre alliance sammen med de grønne partier både i medlemslandene og som fraktion i parlamentet? Dvs. hvad forklarer, at det politiske initiativ overlades til liberale og konservative kræfter som Macron og Merkel, og at socialdemokrater flere steder enten arbejder diskret for et forstærket unionsperspektiv eller udviser større samhørighed med nationale konservative kræfter end partifæller i de andre europæiske lande?

Forklaringerne er angiveligt mangfoldige. Her skal kun fremdrages nogle få. Siden arbejderbevægelsens spaltning op til 1. Verdenskrig har den socialdemokratiske bevægelse hverken haft en praktisk og konkret international politisk dimension. Socialdemokratiet fik i opgøret med den kommunistiske del af arbejderbevægelsen aldrig udviklet sin egen konkrete økonomiske-politik og kritik af den borgerlige politiske økonomi. Det sås tydeligt under krisen i 30'erne, hvor socialdemokratiene et efter et kapitulerede overfor ortodoks liberal politik. Først med Keynes økonomiske teori og Knut Wicksells socialøkonomiske teorier fik de socialdemokratiske partier noget, der lignede et økonomisk teoretisk grundlag for velfærdsstatspolitikken og den demokratisk socialistiske reformpolitik. Man forestillede sig, at Keynes økonomiske doktrin kombineret med offensiv statsinterventionisme kunne udjævne fremtidens kapitalistiske kriser og frigøre arbejderbevægelsen fra borgerskabets teoretiske og økonomiske hegemoni. Socialdemokratiernes reformpolitik blev bygget op på den stærke stat og den korporative afbalancering af klasse modsætningerne, herunder modsætningerne på arbejdsmarkedet som grundlag for den langsigtede udgrænsning af markedet og dets omdannelse til samfundsmæssig funktionel fordelings- og allokeringsmekanisme.

Idemæssigt og kulturpolitisk kom de socialdemokratiske partier som hovedregel og mainstream i arbejderklassen ikke længere i horisonten end til dyrkelse af småborgerlige værdier indenfor nationalstatens rammer. Som et hus i indre konflikt udviste den progressive socialdemokratiske velfærdsstat hele vejen op gennem det 20. århundrede diskrete nationalkonservative kulturtræk i et evigt spændingsforhold til den øvrige demokratisk socialistiske reformdoktrin. Det samme gjaldt for en stor dels vedkommende også for fagforeningerne i de enkelte medlemslande. Det er hverken lykkedes de socialdemokratiske partier eller for fagbevægelsen at opbygge et solidt og progressivt europæisk grundlag stærkt nok til at præge Unionsbygningen eller omsætte de internationalistiske floskler til konkret hardcore Unionspolitik.

Selv i den periode, hvor der var et flertal af socialdemokratisk ledede medlemslande, gav det sig ikke udslag i socialdemokratisk reformpolitik hverken økonomisk politisk, socialt, institutionelt eller kulturelt.

Der har således aldrig i den europæiske socialdemokratiske bevægelse været udviklet en reel reformstrategi for et *Forenet Europa*. Heller ikke en europæisk enhedskultur, der kunne have præget hele arbejderbevægelsens virksomhed og positioner og stillet de europæiske lønmodtagere langt stærkere i klassekampene f.eks. indenfor det indre marked. Det er heller ikke fra den socialdemokratiske bevægelse, at der er udgået ret mange initiativer og visioner om en Social Union eller som grundlag for gennemførelse af en mere omfattende og indgribende demokratisk socialistisk reformpolitik. Mitterand forsøgte sig i sin første regeringsperiode. Jospin forsøgte sig med en plan for markant forøget regulering af kapitalismen i Europa og opbygningen af en europæisk velfærdsstat – i øvrigt uden opbakning fra de øvrige socialdemokratier. Men mere end til forsøgene er det aldrig blevet. Derfor kunne det indre marked, euroen osv. også skabes i det liberale billede og ikke som grundpiller i et opgør om det europæiske velfærdsprojekt.

Som sådan har næsten alle perspektiver om en social europæisk union været bortdømt til utopiernes parkeringsplads. Der har ikke været en magtfuld samfundspolitisk kraft at binde visionerne op på. Konsekvensen har været – også under austeritypolitikken – at socialdemokratierne for det første ikke havde noget modsvar til den neoliberale økonomisk doktrin, der har hersket i Europa siden midten af 80'erne og for det andet og i konsekvens heraf ikke har kunne præstere andet end forsøg på politisk at klare frisag indenfor de nationalstatslige grænser for at redde stumperne af velfærdsstaten.

Men hvor forberedt eller uforberedt de socialdemokratiske partier end er i dag, så rejser det europæiske spørgsmål sig endnu engang som socialisters problem: forstået som de forskellige socialisters indtil videre manglende evne til at formulere en offensiv Europapolitik dér, hvor de borgerlige kræfter må give op eller ikke magter at gennemføre det, de formulerer. Her og nu tænkes konkret på den tysk-franske akse.

Paradokset bliver fatalt når Europas samlede situation tages i betragtning. Kampen for at gennemføre den europæiske sociale union og sikre lønmodtagernes interesser både socialt, politisk og kulturelt kan ikke længere adskilles fra den aktuelle unionsdannelse. Situationen kalder på samlede socialdemokratiske forestillinger om geopolitikken, fremtidens geøkonomiske strukturer på verdensmarkedet og sikkerhedspolitik uden oprustning under USA's dominans.

Paradokset sættes i relief af, at ingen af de socialdemokratiske partier er i en position eller kommer det, hvor de indenfor nationalstatens grænser kan gennemføre den progressive og demokratiske velfærds politik, som de nu igen advokerer med stor styrke. Man behøver blot at kaste et blik på, hvad der skete, da regeringerne som modkrav til

virksomhederne for den økonomiske støtte og løntilskudsordningerne, forlangte at virksomhederne ikke måtte være associerede med virksomheder eller kapitalfonde i skattely eller benytte sig af aktieopkøbsprogrammer for at begunstige aktieejerne på bekostning af produktive investeringer. Regeringerne måtte udvande kriterierne og undlod at følge Elisabeth Warrens anbefaling af at kæde støtteprogrammer sammen med større *reel* indflydelse for lønmodtagerne i virksomhederne, indførelse af en relativ høj mindsteløn og stop for virksomhedernes engagement i finansmanipulationer. Begrundelserne var de samme 'hele kompasset rundt – for stramme krav kunne svække konkurrenceevnen og overlade markedsandele til konkurrenterne.

Hvordan skal det så ikke gå, når en socialdemokratisk ledet stat f.eks. stiller krav om en ganske bestemt investeringspolitik eller formulerer ønsker om at oprette statslige investeringsbanker for at imødegå finanssektorens vilkårlige dispositioner eller begrænser kapitalfondens aktiviteter for at styrke et socialt boligmarked og en økologisk bæredygtig byudvikling mv. Ingen socialdemokratisk ledet regering eller for den sags skyld en bred centrum-venstre regering vil kunne føre en progressiv reformpolitik, hvor de europæiske værdier er styrende, uden at det sker som led i en samlet strategi for en social union, hvor hvert eneste betydningsfulde skridt følges op af den europæiske befolknings øgede demokratiske indflydelse. Det gælder ikke kun vedr. en demokratisk udbygning af den institutionelle struktur i EU. Det gælder nok så meget, partiernes og de faglige organisationers konkrete mobilisering for sociale- kulturelle og arbejdsmarkedspolitiske rettigheder så som transnationale overenskomster, arbejdsløshedsunderstøttelse, kollektiv trafik, sociale- og sundhedsmæssige sikringsssystemer, fælles pensionsinstitutioner osv.

Den socialdemokratiske politik, som med garanti ikke kan gennemføres i de enkelte medlemslande, skal vindes indenfor det europæiske perspektiv. Der med topmødet, genopretningspolitikken, det øgede budget og de kommende institutionelle- og kompetencemæssige ændringer, har fået nogle åbninger og muligheder, der ikke er set siden 1986. Det vil også være i det perspektiv, at centrum-venstre kan vriste sig fri af liberalismens skygge og åbne for en direkte konfrontation med de nye nationalkonservative strømninger.

Socialdemokratisme og det europæiske spørgsmål: Læren fra Weimar

Marius S. Ostrowski fra Renewal Vol 27, No.1 2019 Oversat og redigeret af Poul Petersen

Konfronteret med den katastrofale 1. Verdenskrig og 1920'ernes fragmenterede Europa, satte de tyske socialdemokrater sig for at gentænke forholdet mellem økonomisk integration og internationalt samarbejde. De nåede frem til en kompleks syntese mellem en europæisk føderation, protektionisme og frihandel.

Den 24. juli 2018 holdt Jeremy Corbyn en skelsættende tale i Birmingham, hvor han fremlagde hovedprincipperne bag Labour's kampagne for en nye britisk industripolitik. (1) Essensen i udspillet var, at industriproduktionen gennem de sidste fire årtiers økonomiske politik havde ført til massiv udflytning af produktionen. "Build it in Britain" lød parolen. En fremtidig Labourregering skulle forpligte sig til en højere grad af proaktiv statsinvestering og statslig intervention i økonomien. For Corbyn repræsenterede den tidligere industripolitik ikke bare en negligering af Storbritanniens historiske rolle som en af verdens førende producenter af varer af høj kvalitet, men nok så meget tab af politisk og økonomisk uafhængighed.

Hans tale blev modtaget med blandede reaktioner både indenfor og udenfor Labour's cirkler i en bredere debat på venstrefløjens om, hvor tæt Storbritannien skulle integreres i Europa efter Brexit. Det drejer sig dybest set om på bedste måde at forsvare socialisters og arbejderes interesser i forholdet til Europa. På den ene side er socialister pr instinkt internationalister, der prioriterer klassesolidaritet over reaktionær national loyalitet. På den anden side er de også bevidst om at befinde sig i en verden, hvor de herskende og mest magtfulde internationale institutioner er historisk skabte og for tiden domineret af ideologier, der er fjendtligt stemte over for socialisme. Socialister (inklusive Labour) har historisk set Europa og EU som en måde at holde småborgerlig nationalisme i ave på, men må beklage den måde "europæiskhed" er blevet defineret på som det gode i modsætning til det værste i resten af verden. De har set de europæiske institutioner som sikring af nationale civile, menneske- og arbejderes rettigheder, der ellers ville være underlagt partiske regerings tilfældige luner, men har siden fundet det vanskeligt at se EU som en kraft, der kan sikre social retfærdighed i lyset af Eurozonens og Den Europæiske Centralbanks behandling af medlemslandene.

I en Brexitsammenhæng har disse debatter fået nyt liv i dagens UK. Men nutidens venstrefløj er ikke alene i sin ambivalens i forhold til det rette forhold mellem socialisme og europæiskhed. Det kan altid betale sig at konsultere historiske fortilfælde, når man står overfor vigtige sociale spørgsmål og dilemmaer omkring politik og strategi. Den rigdom af dyb og kompleks so-

cialistisk tænkning om det europæiske spørgsmål giver os en skatteboks af ideer, der igen kan kaste lys over den standende debat i Labour om det fremtidige forhold mellem UK og EU.

Denne artikel fokuserer på en af disse debatter ved at se tilbage på en af de første situationer, hvor socialister begyndte at gøre sig vedvarende og seriøse overvejelser over muligheden for europæisk samling: Under og efter 1. Verdenskrig. Selvfølgelig var de institutioner, der udviklede sig til, hvad der i dag er EU, endnu ikke i støbeskeen. Ikke desto mindre giver debatten os et værdifuldt indblik i, hvordan socialister, der i en eller anden forstand troede på nødvendigheden af 'mere Europa', håbede og arbejdede for, at det skulle blive til virkelighed ... Hvad der får denne debat til at skille sig ud i en nutidig sammenhæng er, at den frem for alt var karakteriseret ved diskussioner om integrationen af økonomiske relationer mellem de europæiske lande, især spørgsmål om den relative værdi af frihandel og protektionisme. Disse debatter er derfor yderst relevante i forhold til de problemstillinger, der er rejst i Corbyn's tale, og det er ved at være opmærksom på dette og andre tidspunkter i socialismens historie, at Labour bedst vil være i stand til at komme ud af den nuværende blindgyde.

Debattens grundlag

Vedrørende spørgsmålene om handelspolitik og europæisk samling, koncentrerede debatten på foranledning af *Szialistische Monatshefte* sig om to teori- og strategiområder, hvor socialisme den gang ikke havde – og heller ikke har i dag – en veletableret holdning. Som den økonomiske sociolog Emil Lederer observerede, ignorerede de teoretiske grundlæggere af tysk socialisme, Karl Marx og Friedrich Engels, næsten helt spørgsmål om handel og udveksling, hvor de foretrak at koncentrere deres intellektuelle energier om overvejelser over produktion. (2) Som resultat udviklede der sig rivaliserende retninger indenfor socialismen, der svingede mellem støtte til protektionisme – ofte som ekko af Friedrich List med beskyttelse af mindre nye industrier som målsætning – og frihandel, som regel i opposition til hvilken som helst udlevet holdning i kapitalistiske cirkler. I starten af det tyvende århundrede havde der udviklet sig en enighed mellem socialister som Rudolf Hilferding og socialliberale som Lujo Brentano om, at fri handel mellem frie og lige folk ville være den politik, der bedst stemte overens med socialisters andre forpligtelser i forhold til internationalisme, antiimperialisme og pacifisme. Efter 1918 begyndte mange lande at genoverveje protektionisme som et middel til at genopbygge og restrukturere deres udmattede økonomier. Da frihandel i praksis var på tilbagetog på alle fronter, stod socialistiske partier over hele Europa overfor at forlade holdningen for at beskytte de arbejderes velfærd, som de måtte formodes at repræsentere, eller

klynge sig atavistisk til deres intuitivt radikale men pinagtigt abstrakte teoretiske appeller.

Monatshefte indtog et håndfast standpunkt overfor 'bourgeois' frihandels hegemoni blandt tyske socialister. Hovedproblemet, argumenterede de med, var at frihandel helt og holdent var ude af stand til at yde nogen beskyttelse af et lands økonomiske sektorer mod pludselige ruinerende udsving i globale markedspriser. Især sektorer, der ofte var resultatet af en lang og kostbare udviklingsproces, innovation og investeringer. De iagttog med stor interesse austromarxisten Otto Bauer's forslag om en 'glidende afgift' på 'essentiel' import, der kunne give en beskyttende 'præmie' til den indenlandske produktion, som igen kunne sikre dens 'egen bæredygtighed uafhængigt af verdensmarkedets priser' og dermed dens fortsatte eksistens. (3) Nogle økonomiske sektorer (f.eks. landbrug) var mere udsat for flygtige eksistentielle risici end andre (f.eks. industriel produktion) på baggrund af landbrugsjordens mængde og kvalitet, ressourceindsatser, let fordærvelighed og så videre, hvad der afspejler sig i en mindre økonomisk kompleksitet. Forskellige lande og regioner på forskellige stadier af økonomisk udvikling havde specialiseret sig i forskellige økonomiske sektorer, og uhæmmet frihandel udsatte dem for total konkurrence uden at tage hensyn til de risici, som 'frie markeds kræfter' betød for forskellene i 'naturlige vilkår' og forskelle i den 'rettidighed', der hænger sammen med deres valgte økonomiske aktiviteter. (4)

En moden socialistisk handelspolitik, argumenterede *Monatshefte*, ville i stedet indtage en mere nuanceret indfaldsvinkel overfor forskellige parter holdninger til den økonomiske udviklings forløb og anvende protektionisme som en frigørende taktik i forhold til økonomisk stærkere og mere udviklede landes dominans. Udveksling bør altid være på grundlag af gensidighed og solidaritet mellem alle parter, og mens frihandel i det mindste i princippet var forpligt hertil, er det kun ved interventionistisk, rationel forhandling, at en sådan ægte udveksling på lige vilkår kan opnås i praksis. Samtidig var *Monatshefte's* tilslutning til protektionisme frem for frihedhandel imidlertid ikke uforbeholden. De erkendte, at i arbejdernes globale solidaritets interesse – den progressive side af tilslutningen til frihandel – skulle udelukke brugen af aggressiv protektionisme som undskyldning for nationalistisk militær konflikt. De foranstaltninger, de foretrak, lænede sig mere op ad 'blød' intervention, såsom produktionstilskud, end vilkårlige overdrevne afgifter, kvoter eller importforbud eller -tilladelse fra sag til sag.

På tilsvarende vis insisterede *Monatshefte* på, at forestillingen om Europa som forenet kontinental enhed ikke var 'lånt fra borgerskabets intellektuelle arsenal' men en ægte intellektuel egenskab ved socialismen. (5) Efter deres opfattelse havde det tyvende århundrede tilvejebragt en ny fase i den globale

politiske økonomi, hvor en mere og mere veldefineret kontinental indflydelseskamp havde presset sig ind mellem nationalstatens traditionelle binære og den nu globale. Mens europæiske lande stadig opførte sig som individualistiske suveræne nationalstater, var den politisk-økonomiske tænkning og handlen mere og mere noget, der 'foregik i kontinenter'. (6) Det var nyttesløst, som publicisten Richard Kleineibst argumenterede, for arbejderklassen at forvente nogen fremskridt i den henseende fra de kapitalistiske europæiske stater: Et forenet Europa ville være et vigtigt redskab til at sikre arbejdere fælles arbejdsbetingelser og levestandard og give dem mulighed for at opnå 'højere deltagelse i kulturelle goder', og det var allerede af den grund, at de nationale borgerskaber var tvunget til at gå imod realisering af et sådant projekt. (7)

For *Monatshefte* var sammenlægning til et kontinentalt Europa delvist et spørgsmål om geografisk uundgåelighed. Dets bestående stater var langt mere end bare en gruppe for hinanden fremmede samfund, forskellige og kun tilfældigt i nærheden af hinanden. Befolkningerne i Europa var nødvendigvis blevet økonomisk og kulturelt afhængige af hinanden. De var fælles om færdigheder, muligheder og vitale interesser. Der manglede kun visioner og lederskab for at kunne realisere den 'gryende bevidsthed om fælles nød og muligheder' ved at konvertere Europa til en udelelig enghed. (8) De rystende erfaringer med Den første Verdenskrig havde gjort en mulig europæiske union til et 'skæbnefællesskab', som journalisten Max Cohen formulerede det – et samfund baseret på en organisk solidaritet, som kunne finde naturlig og frivillig støtte nationalt 'hvis korrekt forstået'. (9) *Monatshefte* opfattede 'europæisering' som nøglen til at fremelske et grænseoverskridende samarbejde frem for mistænkeliggørelse, og frem for alt til at opnå de fordele, der vokser ved samarbejde frem for den fjendtlige konkurrences spild.

Socialisme og det 'europæiske spørgsmål'

Socialistische Monatshefte kombinerede disse to elementer i den socialistiske debat om handel og Europa til et enkelt argument om det 'europæiske spørgsmål', som de forfulgte i to dimensioner, der var forblevet centrale for den senere udvikling af det 'europæiske projekt': Økonomisk integration og politisk føderation. Økonomisk var deres støtte til europæisk integration frem for alt en reaktion på to udviklingstendenser. For det første havde verdenskrigen efterladt Europa opdelt i to regionale blokke, der betragtede hinanden med voldsomt fjendskab – reflekteret i de rivaliserende planer, der opstod under krigens senere stadier for 'Entente' og 'Mitteleuropa' som toldområder, der svarede til krigens alliancer. For det andet fremstod verden udover Europa for det tidlige tyvende århundredes socialister som karakteriseret ved den voksende konsolidering og interne økonomiske integration af

fire andre blokke eller 'økonomiske imperier': 'Pan America' (USA og dets latinamerikanske indflydelsessfære), Det britiske Imperium, Rusland og dets satellitter og Østasien (det hastigt industrialiserede Japan kombineret med Kinas magt og ressourcer, inklusive arbejdskraftressourcer). Med andre ord en tid, hvor større og større dele af verden var begyndt at stile efter selvforsyning og opnåede større og større udnyttelse af deres produktivkræfter, og hvor Europa sygnede hen med en truende økonomisk fastlåsning af stormagtsfjendskab mellem Frankrig og Tyskland og deres tilsvarende underordnede allierede.

I modsætning til, hvad der var enighed om i liberale og endda i visse socialistiske kredse, afviste *Monatshefte* på det kraftigste forestillingen om, at det planlagte subkontinentale toldområde ville udvikle gensidigt samarbejde mellem de europæiske lande og være det første trin mod kontinental integration. De indsamlede store mængder af statistik om produktion, forbrug og handel for at vise, at hverken den foreslåede fransk eller tysk ledet toldunion ville være i stand til at blive selvforsynende på nogen meningsfuld måde. For at kunne optræde på den globale scene som ligestillet de andre blokke, og være i stand til at fastholde sin egen selvstændighed i den globale handel, måtte Europa, argumenterede de, overskride sin nuværende opsplitning og blive en enkelt relativt selvforsynende enhed 'konstitueret på en rationel måde'. (10) Enhver anden opbygning, der ikke ville have europæisk enhed som sit endelige mål, ville kun danne rivaliserende magtblokke og dermed være til hinder for en videre harmonisk udvikling.

For *Monatshefte* måtte formålet med europæisk handelspolitik være at give en mere klar definition af Europas 'geografiske koncept' og autonome agentur. Det var op til socialister bevidst at arbejde for en rationel arbejdsdeling mellem de europæiske folk ud fra ideen om gensidighed, og hvad Hermann Kranold betegnede som 'kammeratlig' fordeling af produktion og konsolidere europæisk samarbejde ved at udvikle gensidighed de konstituerende befolkninger imellem. Målet ville være at gøre Europa til et *Arbeitsgemeinschaft*, et 'arbejdsfællesskab' og gøre en ende på chauvinistisk protektionisme. (11) *Monatshefte* gruppen accepterede deres forgængeres argument om, at frihandel medførte pacifisme og international solidaritet og var derfor tilfredse med at godkende det som en eventuel politisk økonomisk aspiration indenfor det europæiske kontinents grænser. Men de blokerede for at det skulle gælde globalt, ud fra at gensidighed og integration i en økonomisk gruppe ville stille dens medlemmer i en mere gunstig position overfor hinanden (på grund af deres gensidige afhængighed) end overfor udenforstående, hvad der ville have været umuligt uden bevidst protektionistiske interventioner.

De gik heller ikke ind for, at den intereuropæiske frihandel skulle introduceres med det samme i 'ét hug'. De europæiske stater, argumenterede skribenten Max Schippel, var stadig så forskellige, at et umiddelbart skifte til frihandel kun kunne fungere dårligt og ville favorisere stærkere og mere økonomisk udviklede stater over svagere og mindre udviklede. (12) Europæisk integration måtte ske gradvist startende med en toldunion og kun trinvis følges op af fri bevægelighed for kapital og arbejde, fælles valuta, sociallovgivning, civilret og andre aspekter af økonomisk politik. Hvert trin ville have behov for overgangstiltag, inklusive fælles beskatning og visse tilbageværende toldgrænser, for at forbinde lande, der var på forskellige stadier i deres økonomiske udviklingsforløb, indtil de europæiske økonomiske relationer var blevet tilstrækkeligt lige til at frihandel på basis af gensidighed ville være mulig. Med andre ord, argumenterede *Monatshefte*, kunne et Europa, der var sikkert på vej til fuld integration, drage fordel af protektionisme på et lavere plan indenfor visse sektorer med henblik på at styrke disse svagere lande og regioner i konkurrencen med de stærkere.

Politisk foregik socialisternes forstærkede tilslutning til en europæiske føderation i en tid med voksende nationalisme. De voldsomme territoriale forandringer, der fulgte i kølvandet på 1. Verdenskrig skærpede en giftig atmosfære af chauvinistisk fjendskab, der havde udviklet sig hen over det tidlige tyvende århundredes Europa, karakteriseret ved endeløse militær-diplomatiske optrin, kolonial jalousi og girredentiske bevægelser, der krævede gammelt land tilbage. Socialister af alle afskygninger holdt fast i alle former for kosmopolitiske holdninger som modgift mod disse tendenser, enige om at alvorlige kriser mellem befolkninger kun kunne løses fredeligt ved institutionelt samarbejde mellem de uenige parter. Hvor de var forskellige, var på hvilket niveau samarbejdet skulle foregå: regionalt, kontinentalt, imperielt eller globalt. *Monatshefte* så i 'Europabegejstringen' en forventning, der tilbød et historisk hensigtsmæssigt og nødvendigt midtpunkt, der kunne tackle de 'legitime forurettelser' fra både nationalisme og internationalisme i form af en føderal regering, der kunne reagere på ligheder og forskelligheder i interesser og handlinger de konstituerende parter imellem. De nærede ingen illusioner om, at en sådan organisation ikke ville løbe ind i voldsom vertikal spredning af nation-stat selvstændighed – klart, for mange af dem var det netop det centrale punkt. En europæisk overstatslig institution må være i stand til at intervenere dybt ned i de enkelte staters selvstyre for at fravriste de tidligere dominerende europæiske stater deres tilbageværende rest af 'stormagt'. Kun en europæiske sammenslutning mellem befolkninger på basis af lige rettigheder og styrke og fuld anerkendelse af individuelle behov ville med succes kunne sikre national uafhængighed og afværge fremtidige chauvinistiske fjendtligheder.

Det betyder ikke, at *Monatshefte* mente, at nationerne og de politiske institutioner, de er dannet i, skulle forsvinde helt og holdent. Deres synspunkt var ikke, at europæisk integration skulle bortskaffe nationernes kulturelle og intellektuelle uafhængighed og særkende. Tværtimod ville den kontinentale økonomiske koncentration og en mere effektiv arbejdsfordeling uafhængig af statsgrænser betyde mere 'ægte' nationale forskelle ved at fremelske hver enkelt nations særlige 'intellektuelle og tekniske kapaciteter' og anspore til 'den højeste intensivering af dets nationale styrker'. (13)

Hvad var så grænserne for det 'Europa', som skulle bringes i politisk-økonomisk konvergens? De fleste socialister havde ikke nogen vanskeligheder ved at enes om, at et fransk-tysk samarbejde ville været hjertet i den 'europæiske idé' og så gerne dette samarbejde udvidet til at omfatte Benelux og forskellige Balkan- og østeuropæiske stater. Men det mere kontroversielle spørgsmål var, hvorvidt et fremtidigt Europa skulle inkludere de to lande, hvis historiske rolle i europæiske anliggender havde været mere sporadiske, tvetydige og liminale: Rusland og Storbritannien. Europabegeistrede socialister var skeptiske over for udsigten til, at hvert af landene skulle inkluderes i et forenet Europa af forskellige grunde – økonomisk (Storbritanniens omfavnelser af laissez-faire kapitalismen og Ruslands statssocialisme), geografisk (deres respektive omfattende og tilstødende imperier) og geopolitisk (deres placering i centrum for to af Europas rivaliserende blokke). Især blev det betonet i hvor høj grad Storbritanniens traditionelle 'magtbalance' holdning til sine skiftende europæiske allierede i fortiden havde forsinket en europæiske samlingsproces og var nervøse ved muligheden for, at en europæiske union med Storbritannien som deltager under dets indflydelse ville udvikle sig til Storbritanniens våben overfor Rusland'. Ifølge det synspunkt, var muligheden for at opnå, hvad journalisten Ludwig Quessel kaldte 'et kontinentalt Europa befriet for britisk overhøjhed' en, som europæiske socialister ikke måtte gå glip af. (14)

Lige som de tyske socialister, der var på linje med *Monatshefte*, praktiserede en slagkraftig 'angloskeptisisme', der var helt ude af trit med den anglofili, som mange af deres socialdemokratiske samtidige praktiserede, har der vist sig et signifikant verbalt mindretal i nutidens Labour Party som euroskeptikere i modsætning til tendensen af relativ eurofili blandt de fleste af medlemmerne. Begge grupper – på hver sin måde – ønsker, at Storbritannien og Europa 'skal holde sig væk fra hinandens affærer', i det mindste indtil et vist punkt. På den måde har Brexit afdækket en afgørende asymmetri i de fremtidige UK-EU relationer. Ud fra sine politisk-økonomiske interesser må UK altid overveje 'Europas uundgåelighed' som en vigtig dimension i sine kalkulationer, uanset anden globale udvikling. Samtidig står et forenet Europa uden Storbritannien over for et meget reduceret og mindre 'uundgåeligt

Storbritannien', der stiller det frit til at gå efter integration og føderation i sit eget tempo.

Principper for et 'soft Lexit'?

Hvad betyder alt det her for Storbritanniens fremtidige relationer til Europa? Selvfølgelig er UK ikke længere det samme land, som det var, da *Sozialistische Monatshefte* forsvarede sin version af Europa. Alligevel ligner den situation socialisterne i 1920'erne stod overfor, den situation Labour er konfronteret med i dag: En tid med en 'intellektuel revolution, der ikke kan standses' og en evindelig sætten spørgsmålstejn ved nedarvede opfattelser - ikke mod 'Manchester School' *laissez-faire* kapitalisme, men mod dens reinkarnation i form af 'Thatcheragtig' neoliberalisme. (15) Frem for alt må både 1920'ernes socialister og Labour i dag stadig svare på samme spørgsmål om, hvordan man vil afbalancere sin langtidsmålsætning om global classesolidaritet med det umiddelbare behov for at udforme en strategi med parlamentarisk succes i de nationale demokratiske institutioner. Selvfølgelig er der ingen erfaring eller konklusion fra 1920'ernes tyske situation, der bare kan overføres direkte til UK i 2010'erne. Men de kan fungere som tankevækkende analogier i forhold til det principielle grundlag for debatten om socialisme, handel og udenrigspolitik.

For det første tilbyder debatterne i *Monatshefte* et interessant eksempel på en socialistisk politisk-økonomisk strategi, der sammenkæder tre samvirkende dimensioner: Indenrigs, europæisk og globalt. Det er op til socialister at 'tage den fælles geografiske og fælles historie seriøst' - og på samme måde være opmærksomme på geografiske og historiske forskelle mellem lande og regioner. Quessel tog fat i en modsat sammenligning mellem Storbritanniens og den tyske situation i 1920'erne, hvor han argumenterede for, at Tysklands centrale position i Europa betød, at landet nødvendigvis var mere involveret og integreret med kontinentale europæiske markeder, hvor Storbritanniens placering på randen af Atlanten samtidig gjorde det mere afhængigt af og åben overfor både globale og europæiske markeder. (16) Selvom konturerne af global politisk økonomi har ændret sig siden da, fungerer Quessel's sammenligning som en gavnlig påmindelse om et mere generelt princip: Hvad der giver mening for et land, når det drejer sig om balancen mellem dets indenlandske, europæiske og strategiske globale dimensioner, giver ikke nødvendigvis mening for et andet. Med andre ord burde Storbritannien være forsigtig med at efterligne andre landes tilgang til handel og udenrigspolitik - Schweiz, Norge, Tyrkiet og Canada har alle været ført frem som modeller til efterfølgelse - ikke bare af hensyn til dets relation til Europa, men også med hensyn til hele det internationale samarbejdende fællesskab må det søge længere ud. Storbritannien er selvklart europæisk, men dets rolle er i sagens natur ikke så vigtig for Europa som det

fransk-tyske partnerskab – og Storbritanniens politiske og kulturelle 'europærisering' i de seneste årtier må ikke stå i vejen for udviklingen af en mere global internationalisme. Labour og venstrefløjen må overveje i hvilket omfang UK bør tilhøre det europæiske *Arbeitsgemeinschaft*, og hvorvidt et europæiske engagement vil være i konflikt med forholdet til arbejderbevægelser og socialister verden over.

For det andet tilbyder 1920'ernes debat et instruktivt eksempel på, hvordan nutidens socialister burde overveje hvilke forskellige politiske værktøjer, der er til rådighed for britisk post-Brexit. Forfatterne i *Monatshefte* og deres samtalepartnere i andre venstreorienterede publikationer skabte et frugtbart rum for socialister, hvor man kunne vurdere forskellige tilgange til spørgsmål om frihandel og protektionisme på en måde, der var pluralistisk, eksperimenterende og åben over for både succeser og fejltagelser fra socialister i udlandet. Især havde de ros tilovers for datidens Labour Party for at have oprettet en Komite for Industri og Handel, hvor man ville forsøge at løse uoverensstemmelserne over handelspolitik i den britiske socialistbevægelse. Tiden er nu kommet for Labour til i lyset af 'Build it in Britain' programmet at vende tilbage til og revurdere dets nuværende engagementer på samme måde. Frem for alt må partiet lære af 1920'ernes debat om nødvendigheden af klart at give udtryk for en virkelig progressiv holdning til handelspolitik: En der er lydhør over for ubalancer og uligheder i organisering og fordeling af magt mellem handelspartnerne, og som har de nødvendige kontrolforanstaltninger i forløbet under 'de frie kræfters spil' i den globale økonomi.

For det tredje og sidste viser debatterne i *Monatshefte* værdien af at holde socialistisk politisk økonomi inden for en veldefineret del af verdenshistorien. For 1920'ernes socialister var det forventede forløb i de globale relationer den almindelige underordning af tilfældig og disruptiv protektionisme i konstruktioner, der rationelt og systematisk afgrænsede de konkrete betingelser for landenes gensidige integration – dvs. hvilke barrierer (hvis nogen) der var for arbejdsfordeling, kapitalens, varernes og tjenesteydelsers bevægelighed imellem dem. Storbritannien befinder sig i 2010'erne i en global sammenhæng, der er nået meget længere ad denne vej. Der har udviklet sig former til at dæmpe konkurrencehandelen i form af WTO's handelsrestriktioner. Det har fundet sted samtidig med et skift i retning af multipolaritet, der er forskellige fra *Monatsheftes* forudsigelser via den forøgede betydning af 'South-South' økonomiske relationer. Alene denne udvikling har som resultat haft en mere diffus britisk national suverænitæt og begrænset landets magt. Det er Labour's og venstrefløjens opgave at hjælpe Storbritannien til at erkende de dybere globale kræfter, det er udsat for og indse, at selv uden for EU, vil det være tvunget af globaliseringens ubønhørlige pres til at opgive endnu mere af sin exceptionalisme – det vil sige, at dets magt vil blive begrænset yderligere. Læren fra 1920'erne er derfor et mål af grundlæggende

de realisme. Labours opgave er blandt andet at kunne styre et Brexit Britain og afstemme dets politisk økonomiske forventninger til den britiske nationalstats kapaciteter.

Marius S. Ostrowski er Examination Fellow in Politics ved All Souls College, Oxford Universitet. Han er socialteoretiker og historiker med speciale i det tyvende århundredes politiske tænkning og har skrevet om europæisk politik, offentlige debatter og socialismens historie.

Further reading

- G. Amato, E. Moavero-Milanesi, G. Pasquino, and L. Reichlin (eds.), *The History of the European Union: Constructing Utopia*, Hart Publishing, Oxford 2019.
- S. Berman, *The Social Democratic Moment: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*, Harvard University Press, Cambridge MA 1998.
- M.S. Ostrowski (ed.), *Eduard Bernstein on Social Democracy and International Politics: Essays and Other Writings*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2018.

Notes

1. J. Corbyn, 'Build it in Britain again', *LabourList*, 24 July 2018: <https://labourlist.org/2018/07/build-it-in-britain-again-corbyns-full-speech/>.
2. E. Lederer, 'Von der Wissenschaft zur Utopie', *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung* Vol 7, 1916.
3. M. Schippel, 'Agrarschutz und Sozialdemokratie', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 30, No 12, 1924.
4. M. Cohen, 'Der Europaweg der Wirtschaft'; and F. Naphtali, 'Die Einigung Europas', *Gesellschaft*, Vol 3, No 10, 1926.
5. L. Quessel, 'Kontinentaleuropa im Parteiprogramm', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 31, No 9, 1925.
6. R. Kleineibst, 'Europäische Zollunion', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 37, No 4, 1931.
7. R. Kleineibst, 'Europäisches Zwischenspiel', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 36, 6, 1930.
8. J. Kaliski, 'Die Bedeutung des deutsch-französischen Handelsvertrags', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 33, No 9, 1927; L. Quessel, 'Die kontinentaleuropäische Arbeitsgemeinschaft', *Sozialistische Monatshefte* Vol. 25, No.12, 1919; L. Quessel, 'Großbritannien und das europäische Festland', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 27, No 13, 1921.
9. M. Cohen, 'Locarno und Kontinentaleuropa', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 31, No 12, 1925.
10. R. Kleineibst, 'Es wird europäisch gesprochen', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 36, No 8, 1930.
11. Cohen, 'Der Weg ist frei'; Quessel, 'Die kontinentaleuropäische Arbeitsgemeinschaft'.
12. M. Schippel, 'Handelspolitische Gruppenbildung, Kontinentaleuropa und Freihandel', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 32, No.10, 1926.
13. Cohen, 'Locarno und Kontinentaleuropa'; Kaliski, 'Die Bedeutung des deutsch-französischen Handelsvertrags'.
14. L. Quessel, 'England und der kontinentaleuropäische Friede', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 24, No 10, 1918.
15. M. Cohen, 'Der Europaweg der Wirtschaft', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 33, No 6, 1927.
16. L. Quessel, 'Wiederaufbau und Kontinentalwirtschaft', *Sozialistische Monatshefte*, Vol 27, No 5, 1921.

